

October 2002

ACFC/SR(2002)003
in Serbian

**STATE REPORT SUBMITTED BY THE
FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA
PURSUANT TO ARTICLE 25, PARAGRAPH 1
OF THE FRAMEWORK CONVENTION FOR
THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES
(in Serbian)**

САВЕЗНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
САВЕЗНО МИНИСТАРСТВО НАЦИОНАЛНИХ И ЕТНИЧКИХ ЗАЈЕДНИЦА

ПРВИ ИЗВЕШТАЈ
САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

О ОСТВАРИВАЊУ ОКВИРНЕ КОНВЕНЦИЈЕ
ЗА ЗАШТИТУ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА

поднет на основу члана 25. став 1.
Оквирне конвенције за заштиту националних мањина

Београд, 2002. године

ПРВИ ИЗВЕШТАЈ
САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
поднет на основу члана 25. став 1.
Оквирне конвенције за заштиту националних мањина

САДРЖАЈ:

	Стр.
ДЕО I	
УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	
ДЕО II	
ОПШТЕ ИНФОРМАЦИЈЕ	
1. Кратак историјски и социјални осврт	
2. Основни демографски подаци	
3. Основни економски показатељи	
4. Статус међународног права	
5. Основни проблеми	
6. Нова мањинска политика	
7. Положај ромске заједнице	
8. Закон о заштити права и слобода националних мањина (2002)	
ДЕО III	
ОСТВАРИВАЊЕ ОКВИРНЕ КОНВЕНЦИЈЕ	
Члан 1	
Члан 2	
Члан 3	
Члан 4	
Члан 5	
Члан 6	
Члан 7	
Члан 8	
Члан 9	
Члан 10	
Члан 11	
Члан 12	
Члан 13	
Члан 14.	
Члан 15	
Члан 16	
Члан 17	
Члан 18	
Члан 19	
Члан 20	
Члан 21	
Члан 22	
Члан 23	
Члан 30	

ДЕО IV ДОДАЦИ

1. Мањинске заједнице – обележја и основни подаци

Албанци

Бошњаци/Муслимани

Бугари

Буњевци

Хрвати

Мађари

Немци

Румуни

Русини

Роми

Словаци

Украјинци

Власи

Малобројне мањинске заједнице

2. Прописи који регулишу положај националних мањина

1) Уставни акти

2) Савезни прописи

3) Прописи Републике Србије

4) Прописи Републике Црне Горе

ДЕО I УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1.

СР Југославија је, на основу одредбе из члана 29. став 1. Оквирне конвенције за заштиту националних мањина (у даљем тексту: *Оквирна конвенција*), позвана од стране Комитета министара да приступи Оквирној конвенцији. Улазак Југославије у ред чланица Оквирне конвенције требало би да представља један од првих корака ка њеном учлађењу у Савет Европе.

Одазивајући се том позиву, Југославија је приступила Оквирној конвенцији 11.05.2001. и она је за њу, у складу са одредбом из члана 29. став 2. тог документа, ступила на снагу 01.09.2001. године.

На основу одредбе из члана 25. став 1. Оквирне конвенције, уговорне стране су дужне да у року од годину дана од њеног ступања на снагу, доставе Генералном секретару Савета Европе пуна обавештења о законодавним и другим мерама предузетим ради остваривања начела утврђених Оквирном конвенцијом. Када је реч о Југославији, рок за тај извештај (у даљем тексту: *Извештај*) је 1. септембар 2002. године, тј. годину дана након што је Оквирна конвенција ступила на снагу у односу на СР Југославију.

На тај начин, Извештај се подноси у предвиђеном року и има за циљ да укаже на законодавне и друге мере које је СР Југославија предузела и предузима да би реализовала обавезе утврђене Оквирном конвенцијом.

2.

Овај извештај је сачињен у складу са упутствима Комитета министара Савета Европе, садржаним у Обрасцу за извештаје држава који се подносе на основу члана 25. став 1. Оквирне конвенције за заштиту националних мањина, од 30. септембра 1998. године.

Извештај се, колико је било могуће, придржава форме одговора на појединачна питања садржана у Обрасцу за извештаје држава. Ипак, да би се добио кохерентан текст и избегла непотребна понављања (одговори на многа питања су међусобно повезани), често је било нужно прибећи извесним скраћивањима, односно методу упућивања.

Из тих разлога, опширни описи односних ситуација дати су углавном само онда када се оне појављују први пут. С друге стране, у великој мери избегнуто је да се у самом тексту дају екстензивна навођења (цитати) одредби релевантних прописа, пошто су оне прикључене као прилог Извештају, те је у највећем броју случајева било довољно само навести податке о односном правном акту (назив, члан и сл.) и његова основна решења. Ипак, када је то налагао значај или занимљивост односних решења, одговарајуће одредбе су навођене довољно прецизно, а на извесним местима су и цитиране.

3.

Извештај садржи кратак историјски и фактографски осврт (Део II «Опште информације») у којем је указано на најважније особености националне ситуације у СР Југославији, у првом реду оне које су од значаја за (правни и фактички) положај националних мањина, а тиме и остваривање Оквирне конвенције.

Следећи део Извештаја (Део III) односи се на остваривање конкретних одредби Оквирне конвенције. Ту је, пре свега, указано на релевантне одредбе националног законодавства (како савезног, тако и оба републичка), а затим су наведени статистички

и други подаци који илуструју остваривање ових решења у пракси. Због сложеног унутрашњег уређења СР Југославије било је неопходно наводити како савезне тако и републичке, односно, покрајинске прописе, као и податке везане за праксу на различитим нивоима.

Наиме, СР Југославија је савезна држава, састављена од две републике чланице (Република Србија и Република Црна Гора), од којих једна (Србија) у свом саставу има две аутономне покрајине (АП Војводина и АП Косово и Метохија). Свака од тих целина располаже извесном надлежношћу од непосредног значаја за положај мањина, као што се и на нивоу сваке од њих може говорити о релативно самосталној пракси.

Извештај се не односи на подручје АП Косово и Метохија будући да ова покрајина *de facto* није под контролом власти СР Југославије, односно Србије, од стационирања међународних снага (упркос чињеници да је југословенски суверенитет над овом покрајином више пута потврђен на међународном плану).

4.

Овај део Извештаја сачињен је на основу података којима располаже Савезно министарство националних и етничких заједница, података који су добијени од других надлежних државних органа (како савезних, тако и републичких, односно органа Аутономне Покрајине Војводина), из извештаја СР Југославије поднетих другим међународним организацијама (нпр. Извештај СР Југославије о остваривању Међународне конвенције о елиминисању свих облика расне дискриминације). Многи подаци су, уз евентуалне минорне дораде и корекције, преузети из публикације *Националне мањине у СР Југославији* (Београд 2001, 111 стр.) коју је издало Савезно министарство националних и етничких заједница.

Приликом израде Извештаја затражене су и коришћене и бројне додатне информације, добијене и из других извора, од разних субјеката изван државног апарата, првенствено оних којих се ова материја непосредно тиче.

Прва верзија Извештаја је, са позивом да доставе своје мишљење о њој, достављена:

- 1) мањинским организацијама,
- 2) репрезентативним невладиним организацијама (посебно онима које су ангазоване на пољу заштите права мањина односно недискриминације), и
- 3) политичким странкама које су представљене у Савезном парламенту.

Овим организацијама остављен је довољан рок да Савезном министарству националних и етничких заједница доставе своје писмене примедбе, запажања, коментаре и сугестије. Приликом уобличавања коначног текста Извештаја, мишљења поменутих организација представљала су драгоцен извор за још једну проверу чињеничног стања, одређене корекције и допуне.

ДЕО II ОПШТЕ ИНФОРМАЦИЈЕ

1. ОСНОВНИ ИСТОРИЈСКИ ПОДАЦИ

1. Савезна Република Југославија постоји од 1992. године као заједница двеју од некадашњих шест република које су улазиле у састав бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Наиме, након издвајања четири чланице бивше југословенске федерације, Србија и Црна Гора су одлучиле да остану у заједничкој држави, која по површини своје територије и бројности становништва одговара отприлике једној половини некадашње СФР Југославије.

2. Једну од битних особености те државе представља шаролик етнички саста, уз значајан удео великог броја националних мањина. Наиме, према резултатима пописа становништва из 1991. године, отприлике сваки трећи држављанин СР Југославије (око 33% становништва) није припадао српском или црногорском народу; таквих лица (припадника мањина) било је близу 3,4 милиона.

По истим подацима, чак 4/5 мањинске популације чинили су представници неке од три најбројније мањине – Албанци, Мађари и Бошњаци (тада називани Муслиманима). Чињеница да је постојао врло висок проценат мањинских заједница, које су најчешће биле концентрисане на једном или неколико подручја, имала је за последицу да је у то време (таква ситуација је и данас) практично свака етничка заједница (укључујући и «већинске» - српску и црногорску), зависно од територије о којој се ради и угла посматрања, могла да се нађе у положају већине, али и мањине.

3. То је био један од разлога због којих СР Југославија (1992) није Уставом дефинисана као национална држава било ког народа (па ни српског, односно, црногорског), већ је у чл. 1. Устава прецизирано: «Савезна Република Југославија је суверена савезна држава, заснована на равноправности грађана и равноправности република чланица».

Прецизнији је Устав Републике Србије (1990), који у члану чл.1. јасно утврђује: «Република Србија је демократска држава свих грађана који у њој живе, заснована на слободама и правима човека и грађанина, на владавини права и на социјалној правди».

Слично решење садржи и Устав Републике Црне Горе (1992) који у члану 1. само утврђује да је Црна Гора демократска, социјална и еколошка држава; да је република и да је чланица Савезне Републике Југославије. Дакле, ни ова република није дефинисана као национална држава било ког народа, па ни црногорског.

4. У годинама које су уследиле, Југославија се сусретала са бројним политичким, економским и другим тешкоћама (ратови у окружењу, санкције међународне заједнице, НАТО бомбардовање 1999. и др.), што је, уз ригидан став ондашњих власти, утицало на то да положај националних мањина не буде у пуној мери задовољавајући.

Конкретно, мада је постојала дуга пракса етничке толеранције и на снази били правни акти који су јамчили најважнија права националним мањинама, у пракси су допуштане аномалије, односно, неспровођење, па чак и кршење одређених законских и других норми. Штавише, и када је било евидентно да се у пракси крше релевантне норме (нпр. одговарајуће одредбе Закона о службеној употреби језика, Закона о објављивању савезних и других прописа и општих аката на језицима мањина; и сл.) то није на прави начин санкционисано.

Истина, и у овом периоду је било покушаја да се унапреде људска и мањинска права, што посебно важи за период када се на челу Савезне владе налазио г. Милан Панић (1992-1993) и када је постојало посебно Савезно министарство за људска права и права мањина. То Министарство је, поред осталог, 1992. године оформило експертски тим за

израду савезног закона, којим би ова област друштвених односа била уређена на систематичан и јединствен, а изнад свега демократски начин. Мада је експертски тим половином 1993. године завршио и понудио Нацрт закона о слободама и правима мањинских заједница и њихових припадника, услед разлога политичке природе (пад Владе М. Панића) на томе се стало, па је након тога укинуто и само Министарство.

5. Након победе Демократске опозиције Србије на изборима у јесен 2000. године, упоредо са напорима ка демократизацији друштва у свим областима живота, посебна пажња посвећена је унапређењу положаја етничких мањина.

У том циљу предузет је низ мера на унутрашњем (формирање Савезног министарства националних и етничких мањина, рад на припреми, а убрзо затим и доношење савезног Закона о заштити права и слобода националних мањина, и др.) и међународном плану (приступање Оквирној конвенцији за заштиту националних мањина, припреме за приступање Европској повељи о регионалним и мањинским језицима, почетак рада на припреми релевантних билатералних уговора са суседним земљама и др.).

2. ОСНОВНИ ДЕМОГРАФСКИ ПОДАЦИ

1. Велика измешаност различитих етничких заједница на релативно малом простору последица је историјских околности – сеобе народа и непрестани ратови су често померали државне границе.

Последњи попис становништва у СР Југославији је одржан у пролеће 2002. године. Резултати овог пописа биће познати тек почетком 2003. године, мада се већ из претходних резултата може закључити да је дошло, с једне стране, до пада укупног броја становништва, а с друге, до промене националне структуре. Ипак, за било какве озбиљније анализе биће потребно сачекати званичан извештај о резултатима пописа.

2. У ситуацији када нема верификованих новијих података, једину колико-толико поуздану основу представља попис становништва из 1991. године, дакле непосредно пред почетак ратног пожара на тлу бивше СФР Југославије. Тај попис је показао да је у том тренутку на просторима СР Југославије живело око 30 етничких заједница, с тим да се 32,7% становништва није декларисало као Срби или Црногорци.

Према резултатима пописа из 1991. године¹, на подручјима која сачињавају садашњу СР Југославију живело је 10 394 026 лица, од чега у Србији 9 778 991 а у Црној Гори 615 267. Етничка структура становништва била је следећа:

¹ За питања која се тичу становништва Југославије у периоду 1880-1990. и одговарајуће статистике види: Брезник Д.: *Становништво Југославије*, Титоград, 1991.

**Национална припадност становништва Југославије
према попису становништва из 1991.г.**

Национална припадност	СР ЈУГОСЛАВИЈА	СРБИЈА - укупно	Централна Србија	Војводина	Косово	ЦРНА ГОРА
Укупно	10.394.026	9.778.991	5.808.906	2.013.889	1.956.196	615.035
Срби	6.504.048	6.446.595	5.108.682	1.143.723	194.190	57.453
Црногорци	519.766	139.299	74.096	44.838	20.365	380.467
Албанци	1.714.768	1.674.353	75.725	2.556	1.596.072	40.415
Југословени	349.784	323.625	145.873	174.295	3.457	26.159
Мађари	344.147	343.942	4.409	339.491	142	205
Муслимани	336.025	246.411	174.371	5.851	66.189	89.614
Роми	143.519	140.237	70.126	24.366	45.745	3.282
Хрвати	111.650	105.406	22.536	74.808	8.062	6.244
Словаци	66.863	66.798	3.227	63.545	26	65
Македонци	47.118	46.046	27.596	17.472	978	1.072
Румуни	42.364	42.331	3.507	38.809	15	33
Бугари	26.922	26.876	24.335	2.363	178	46
Буњевци	21.434	21.434	-	21.434	-	-
Русини	18.099	18.073	400	17.652	21	26
Власи	17.810	17.807	17.672	132	3	3
Турци	11.263	11.235	603	187	10.445	28
Остали	44.244	42.338	15.754	18.944	7.640	1.906
Неизјашњени и неопредељени	11.849	10.906	5.291	5.427	188	943
Регионална припадност	5.910	4.912	2.338	2.503	71	998
Непознато	56.443	50.367	32.465	15.493	2.409	6.076

**Процентуални удео разних етничких заједница у СР Југославији
према попису становништва из 1991.г.**

	С Р Ј	Србија	Црна Гора
1. Срби	62,32%	65,65%	9,29%
2. Црногорци	5,00%	1,43%	61,84%
3. Албанци	16,60%	17,22%	6,64%
4. Мађари	3,32%	3,53%	-
5. Југословени	3,30%	3,26%	4,20%
6. Муслимани	3,14%	2,42%	14,62%
7. Роми	1,32%	1,40%	-
8. Хрвати	1,11%	1,12%	1,02%
9. Словаци	0,64%	0,69%	-
10. Македонци	0,47%	0,49%	0,14%
11. Румуни	0,41%	0,43%	-
12. Бугари	0,24%	0,26%	-
13. Русини	0,18%	0,19%	-
14. Власи	0,17%	0,18%	-
15. Турци	0,11%	0,12%	-
16. Словенци	0,08%	0,09%	0,07%
17. Остали	1,36%	1,30%	2,19%

3. Иако наведена табела може послужити као релативно прегледна илустрација, она није потпуно поуздана.

Пре свега, пошто је албанско становништво тада бојкотовало попис, подаци за њега изведени су путем метода, како се тврди, научно верификованих процена. Ипак, процене су једно, а прецизно утврђено стање друго.

Поред тога, резултати пописа из 1991. године су, као и увек до тада, као посебну етничку групу издвојили Југословене (349 784 лица која су се тако декларисала). Након свих ратова и других догађаја који су водили поларизацији и конфронтацији, а посебно

у ситуацији када је неизвештан опстанак заједничке државе последње две југо-републике (али је зато скоро сасвим извесно да чак и ако опстане, та држава неће задржати садашњи назив), може се претпоставити да је број оних који се у етничком смислу осећају и декларишу као Југословени значајно опао.

4. Чак и ако се остави по страни наведена констатација, мора се имати у виду да наведени подаци не одговарају у потпуности садашњем стању ствари.

Многа лица која су пописана 1991. године су услед биолошких и других разлога умрла, али је исто тако много становника СР Југославије из разних разлога напустило земљу и настанило се у другим државама. Разлози за то су били различити – бекство од рата (ратова) и социјалне и друге несигурности, економски разлози, етничка нетрпељивост и притисак околине, и др. али је у сваком случају извесно да је и тиме нарушена етничка слика каква је постојала у време претходног пописа. При томе треба истаћи да су земљу напустили сви – и припадници мањина (нпр. исељавање припадника бивших југословенских народа у њихове матичне републике, сада суверене државе), али и припадници већинских народа (Срби и Црногорци).

5. С друге стране, на просторе СР Југославије доселило се ново становништво - неколико стотина хиљада избеглица, углавном из Хрватске и Босне и Херцеговине, али и из других бивших југословенских република, сада суверених држава. При томе је важно имати на уму да међу избеглицама нису само Срби и Црногорци (премда они неоспорно чине већину).

У овом тренутку у СР Југославији је евидентирано око 700 000 избеглица са простора Хрватске и Босне и Херцеговине и интерно расељених лица са Косова и Метохије.

6. Према томе, много тога се догодило у последњих 11 година, те је тешко дати процену о бројности и етничкој структури становништва Југославије. Као што је раније већ истакнуто, нови попис одржан је у пролеће 2002. године, али ће његови резултати бити познати најраније почетком 2003. године, тако да, када је реч о бројности, уделу и структури етничких мањина, за сада све махом остаје у домену претпоставке.

7. Но, ако се у том погледу не могу утврдити јасни подаци, треба указати и на неке друге елементе који су искомпликовали ионако довољно сложену стварност. Наиме, док су раније евидентирани као Муслимани, грађани који припадају овој етничкој групи се у новије време у највећем броју изјашњавају као Бошњаци (али неки и даље као Муслимани), један део Влаха се изјашњава као Румуни (други део то одбија), код Рома су присутне унутрашње поделе на посебне групе итд.

8. Ако се и поред тога, остане код података које нуди попис становништва из 1991. године, може се приметити да је средишња Србија (Србија без покрајина), релативно етнички хомогена и да је углавном настањена српским становништвом. Изузетак су Санџак, у којем живи око 180.000 Бошњака, као и поједине општине у којима је већа концентрација Албанаца (Прешево, Бујановац) односно Бугара (Димитровград, Босилеград).

Аутономна Покрајина Војводина одувек је представљала право мултиетничко друштво. Према попису из 1991. године у њој је живело 57,3% Срба, 16,9% Мађара, 8,4% Југословена, 3,7% Хрвата, 3,2% Словака, 2,2% Црногораца, 1,9% Румуна, 1,2% Рома,

1,1% Буњеваца, 0,9% Русина, 0,24% Украјинаца уз још 3,2% "осталих". Оваква етничка структура покрајине има за последицу да у више војвођанских општина припадници националних мањина имају апсолутну већину. Тако, на пример, припадници мађарске мањине имају већину у 8 општина (од тога у 7 апсолутну већину).

Већ је напоменуто да Косово и Метохија, друга српска покрајина остаје изван овог Извештаја. Ипак, овде можда вреди поменути, да је у њој изразита доминација албанске заједнице. Ситуација је, међутим, веома сложена, не само због несређених политичких прилика, већ и због тога што је након доласка КФОР-а велики број припадника других етничких заједница био принуђен да напусти тај простор (већина словенског живља и Рома иселила се у суседне регионе).

Најзад, у Црној Гори, поред Црногораца и Срба који су у апсолутној већини (61,86% односно 9,34%) живе и Бошњаци/Муслимани (14,57%), Албанци (6,57%), Роми (3,42%), Хрвати (1%) и још 18 етничких заједница које чине укупно узев 5,8% становништва Републике.

3. ОСНОВНИ ЕКОНОМСКИ ПОКАЗАТЕЉИ

1. Економску политику у СР Југославији током 2000. године карактерисао је висок степен нетржишности. Спољнотрговинска размена и цене производа и услуга су били под непосредном контролом државних органа. Ниво робне размене са иностранством је био низак. То је, уз нерезалан девизни курс имало за последицу недовољан девизни прилив. Производња и укупна привредна активност биле су редуковане на приближно трећину производње из 1989. године.

После демократских промена створене су основне претпоставке за спровођење комплексних реформи у друштвеном и економском систему. СР Југославија се вратила у већину међународних финансијских институција, а на унутрашњем плану донети су прописи који су омогућили функционисање економије на новим основама. Успостављене су чврста монетарна контрола и дисциплина у трошењу буџетских средстава. Брзо је стабилизован девизни курс, упркос налету раста цена након њихове либерализације после деценијске ригидне контроле.

2. Година 2001. за Савезну Републику Југославију је прва година транзиције. Реални раст бруто друштвеног производа у 2001. години је 5%, а инфлација 40% у Србији и око 6,5% у Црној Гори.

Укупна примања становништва реално су повећана за 46,4% при чему су просечне зараде реално повећане за 13,2%, а просечне пензије за 15,7%.

У 2001. години, просечна зарада на нивоу Југославије износила је 5 540 динара (1 евро = 60 динара), при чему у Србији 5 381 динар, а у Црној Гори 7 590 динара.

Просечно исплаћена пензија у истом раздобљу износила је 4 302 динара (у Србији 4 105, а у Црној Гори 7 225).

Према најновијим подацима, просечна зараду у првој половини 2002. године износила је око 200 евра.

3. Стопа незапослености и даље је изузетно висока, у децембру 2001. године износила је номинално 28%, док је реално била далеко већа. Потенцијална опасност од даљег опадања броја запослених, осим од очекиване убрзане приватизације, долази и од објективних финансијских тешкоћа у којима се налазе југословенска предузећа.

Спољни дуг земље износи 12,2 милијарде америчких долара.

4. СР Југославија спада у земље са најнижим друштвеним бруто производом *per capita* у региону (у 2001. години 1336 УСА\$), што представља отежавајући фактор у реализовању нове мањинске политике. Очекивани економски раст повољно ће утицати на даље унапређење стања у овој области.

У том смислу, посебно треба истаћи да је савезним Законом о заштити права и слобода националних мањина предвиђено формирање Савезног фонда за подстицање друштвеног, економског, културног и општег развоја националних мањина. Фонд ће учествовати у финансирању активности пројеката из буџетских средстава везаних за побољшање положаја и развијање културног стваралаштва мањина.

4. СТАТУС МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА

1. Савезна Република Југославија је страна уговорница већег броја најважнијих универзалних и регионалних међународних уговора из материје људских права, посебно оних који се непосредно или посредно тичу основних права и слобода припадника националних мањина. Она је, поред осталог, странка:

- Међународне конвенције о елиминисању свих облика расне дискриминације (1965)²,
- Међународног пакта о грађанским и политичким правима (1966)³,
- Факултативног протокола уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966)⁴,
- Међународне конвенције о сузбијању и кажњавању злочина апартхејда (1973)⁵,
- Конвенције о правима детета (1989)⁶,
- Оквирне конвенције за заштиту националних мањина (1994)⁷, и др.

2. Поред тога, СР Југославија је у процесу преговарања са низом суседних држава (Мађарска, Хрватска, Румунија, Македонија) ради закључења билатералних споразума о заштити националних мањина.

3. Статус међународног права је начелно уређен чланом 16. Устава СР Југославије (1992). Њиме је (став 1.) утврђено да СР Југославија у доброј вери испуњава обавезе које произлазе из међународних уговора у којима је она страна уговорница и (став 2.) прецизирано да су међународни уговори који су потврђени и објављени у складу с

² Претходна Југославија ратификовала 12.7.1967. Сукцесија за СР Југославију 12.3.2001

³ Претходна Југославија ратификовала 30.1.1971. Сукцесија за СР Југославију 12.3.2001.

⁴ Ратификован 22.6.2001. Ступио на снагу за СР Југославију 6.12.2001.

⁵ Претходна Југославија ратификовала 12.3.1975. Сукцесија за СР Југославију 12.3.2001.

⁶ Претходна Југославија ратификовала 18.12.1990. Сукцесија за СР Југославију 12.3.2001.

⁷ СР Југославија на позив Комитета министара, на основу чл. 29. ст.1. Конвенције приступила 11.05.2001. Конвенција ступила на снагу за СР Југославију 01.09. 2001.

Уставом и општеприхваћена правила међународног права, саставни део унутрашњег правног поретка.

Из ових одредби следи да је несумњива уставна потврда обавезе, али и спремности, Југославије да испуњава своје међународноправне обавезе, па и оне из области заштите мањина. Оно што, можда, из наведене формулације није јасно је питање да ли међународни уговори који су потврђени и објављени имају мању, исту или већу правну снагу од домаћих закона.

Ово питање је, међутим, посредно уређено одредбом из члана 124. Устава којим је утврђена надлежност Савезног уставног суда. Према одредби из става 1. алинеја 2. тог члана, Савезни уставни суд одлучује о сагласности закона, других прописа и општих аката са потврђеним и објављеним међународним уговорима. Из тога недвосмислено следи да међународни уговори имају већу правну снагу него унутрашњи закони.⁸

4. Поред тога, чланом 10. Устава СР Југославије утврђено је да «Савезна Република Југославија признаје и јамчи слободе и права човека и грађанина које признаје међународно право».

5. ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ

1. И поред несумњиве спремности садашњих власти СР Југославије да максимално унапреде положај националних мањина, па чак и да у том смислу иду изнад тзв. међународних стандарда, то је у извесној мери отежано одређеним објективним чиниоцима. Наиме, стварност Југославије оптерећена је једним бројем само њој својствених проблема и противречности, од којих ће овде бити поменути само најважнији:

1.1. Нередовне прилике у којима су настајали и временски редослед по коме се то одвијало, утицали су на то да сва три југословеска устава (савезни и оба републичка) користе различите називе за означавање етничких мањина. Тако Устав Републике Србије (1990) користи израз *народности*, Устав Републике Црне Горе (1992) говори о *националним и етничким групама*, док Устав Савезне Републике Југославије (1992) користи у међународном и упоредном праву најкоришћенији термин - *националне мањине* који је, уосталом, у пуном складу са терминологијом Оквирне конвенције;

1.2. Различито називање етничких мањина и чињеница да регулисање појединих области друштвеног живота које су од значаја за националне мањине (нпр. образовање, култура, информисање, службена употреба језика и писма итд.) спада у надлежност федералних јединица, водило је и донекле различитом уређењу њиховог правног положаја. При томе се може приметити да је најпотпунија заштита обезбеђена Уставом Црне Горе који је последњи донет, а да је у том погледу најрестриктивнији настарији од уставних докумената – Устав Србије од 28.03.1990. Ипак, захваљујући најновијим променама у законодавству, а изнад свега доношењу посебног савезног Закона о заштити права и слобода националних мањина (2002), ситуација је знатно унапређена како у смислу усклађивања правне регулативе, тако још више због тога што су Законом усвојена веома либерална решења;

⁸ Овај став потврђен је и у југословенској правној науци. Види нпр. Јанковић Б.М., Радивојевић З.: *Међународно јавно право*, Ниш 1995, стр. 19.

1.3. Савезна Република Југославија се налази у процесу свеколике политичке и сваке друге трансформације што, поред осталог, укључује и рedefинисање односа у федерацији (између двеју чланица савезне државе – Србије и Црне Горе). Из тих разлога, за сада није могуће сагледати какви ће убудуће бити односи између двеју република чланица, односно какве ће бити компетенције савезне државе. У току су припреме за израду Уставне повеље, којом ће бити извршен преображај југословенске федерације, но још увек није могуће говорити не само о садржини тог акта, већ ни о томе када ће он уопште бити донет;

1.4. Слично би се могло приметити и у вези са правним положајем двеју аутономних покрајина Републике Србије. Када је реч о Војводини, у којој живе припадници бројних народа односно етничких мањина, изгледа да постоји општа сагласност да се њена самоуправа прошири, али то питање тек треба да буде политички решено и правно уређено. С друге стране, степен аутономије, односно њено еветуално даље проширење, значиће по свему судећи и преношење неких нових функција на покрајинске органе, па и оних надлежности и овлашћења која су од непосредног интереса за припаднике националних мањина, што је делимично и учињено доношењем посебног Закона о утврђивању одређених надлежности Аутономне Покрајине који је Народна скупштина Републике Србије донела 07. 02. 2002. године (тзв. Омнибус закон).

У погледу Косова и Метохије ствари су још компликованије имајући у виду наслеђене проблеме и прилике настале након доласка КФОР-а на основу Резолуције 1244 Савета безбедности;

1.5. Правна регулатива и њена примена су у Савезној Републици Југославији далеко сложенији него у већини других држава. Наиме, неопходно је водити рачуна о најмање три нивоа прописа, односно праксе: (1) савезном, (2) републичком (прописи Републике Србије и Републике Црне Горе) и (3) покрајинском (прописи АП Војводине, која је аутономна покрајина у саставу Републике Србије).⁹

Постојање три нивоа законодавства (савезно, два републичка и покрајинско) значи и појачану могућност неусклађености закона.

1.6. Као што је већ истакнуто, Југославија није само још једна земља у транзицији. Уз све оно што јој је заједничко са државама које имају слично историјско, економско и друго наслеђе, за њу је карактеристично да су односи у њој додатно искомпликовани жалосним догађајима који су се одиграли током последњих десетак година, као што су ратови, дугогодишње санкције, међународна изолација, велики број избеглица (и из Југославије и у Југославију), и др;

1.7. Пад националне економије проузрокован међународним санкцијама, хиперинфлацијом, НАТО бомбардовањем и другим чиниоцима, неповољно је утицао на могућност реалног остваривања мањинских права (оснивање нових мањинских школа, позоришта и сл.);

1.8. Проблем представља и чињеница да у оквиру појединих етничких мањина нема консензуса око минимума заједничких интереса и начина њиховог остваривања.

⁹ Већ је објашњено да друга аутономна покрајина Републике Србије - Косово и Метохија из добро познатих разлога неће бити покривена овим Извештајем.

6. НОВА МАЊИНСКА ПОЛИТИКА

1. Мада је у домену заштите мањина и раније постојала релативно развијена и задовољавајућа правна регулатива, извесно је да је ситуацију неопходно унапредити нарочито на плану практичне примене нормативних решења.

Из тих разлога, током последње непуне две године (након демократских промена у земљи), предузет је низ мера и активности усмерених како на боље нормативно уређење ове материје, тако и на унапређење стања у пракси.

Основа нове мањинске политике је пуна интеграција мањина у друштвени живот уз даље очување и развијање њихове националне и културне посебности.

То се остварује сталном комуникацијом државних органа са представницима свих мањинских заједница и партнерским односом са релевантним међународним организацијама и институцијама (нарочито ОЕБС и Савет Европе).

Темеље нове мањинске политике чине:

1. развој демократских институција и поштовање владавине права,
2. изградња свеобухватне правне регулативе у домену права мањина,
3. стварање друштвеног амбијента у коме ће се неговати дух толеранције и уважавања различитости,
4. бржи темпо економског раста и развоја земље.

2. Овде ће бити указано само на неке најважније мере, предузете у оквиру остваривања нове мањинске политике:

2.1. Након познатих политичких промена 2000. године, основано је посебно *Савезно министарство националних и етничких заједница*, на чијем челу је представник бошњачке заједнице, с тим да је његов најближи сарадник (помоћник министра) представник мађарске заједнице.

Мада је Савезно министарство националних и етничких заједница главни носилац нове мањинске политике, важна улога припада и другим државним органима и телима. У Црној Гори, поред *Министарства за националне и етничке групе, постоји и Републички савјет за заштиту права припадника националних и етничких група*; у АП Војводини ефикасно делује *Покрајински секретаријат за управу, прописе и националне мањине*; делом проблематике везане за права и положај мањина на југу Србије бави се *Координационо тело за југ Србије* формирано од стране Савезне владе и Владе Републике Србије.

Томе треба додати да је новим савезним Законом о заштити права и слобода националних мањина предвиђено оснивање Савезног савета за националне мањине, у чијем саставу ће бити и представници националних савета националних мањина.

2.2. Најважнији искорак у области правне регулативе је доношење савезног Закона о заштити права и слобода националних мањина (27.02.2002.), којим се на једном месту уређују најважнија питања од значаја за опстанак и развој националних мањина;

2.3. Измењене су и, у извесном смислу, унапређене и релевантне одредбе неких других прописа, као што су нпр. закони Републике Србије о локалној самоуправи, о основној школи, о средњој школи, о универзитету и др. Поред тога, донет је и један број нових аката, укључујући подзаконске акте који су неопходни за спровођење Закона о заштити права и слобода националних мањина. Тако је у остварењу обавезе предвиђене савезним Законом о заштити права и слобода националних мањина, а ради олакшавања мањинама избора њихових националних већа, Савезно министарство националних и етничких заједница донело Правилник о начину рада скупштина електора за избор савета националних мањина.

У припреми је измена изборних закона са циљем да се олакша учешће мањина у представничким телима државе, пошто су важећи закони са предвиђеним цензусом од 5% неприхватљиви за странке припадника националних мањина. Поред тога, ради се и на доношењу савезног закона против дискриминације, савезног и републичких закона о увођењу институције омбудсмана, савезног закона о верској слободи итд.

2.4. На међународном плану, СР Југославија је 2001. године постала странком Оквирне конвенције за заштиту националних мањина, а такође и Факултативног протокола уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима (претходна СФР Југославија није била странка тих споразума). СР Југославија је потписала и Инструмент о заштити права националних мањина Централно-европске иницијативе (ЦЕИ). Поред тога, у току су припреме за приступање Европској повељи о регионалним и мањинским језицима;

2.5. Истовремено са тим, започети су преговори са суседним земљама ради закључења билатералних споразума о заштити мањина. Најдаље се одмакло у преговорима са Мађарском, Румунијом и Хрватском, са којима је усаглашен највећи део будућих споразума;

2.6. Конкретне активности Савезног министарства националних и етничких заједница у циљу остваривања нове мањинске политике:

2.6.1. мере за унапређење толеранције и изградњу поверења:

- Модел нове мањинске политике у решавању интеретничких конфликта примењен је на југу Србије. Криза настала деловањем албанских екстремистичких наоружаних група (тзв. ОВПМБ) решена је на миран начин потписивањем споразума 31.05.2001. Државно Координационо тело сачинило је и посебан план за решавање кризе на југу Србије, који подразумева прекид сукоба, политичку интеграцију Албанаца и економску и социјалну реконструкцију тог подручја. У том циљу, формирана је мултиетничка полиција и одржани су локални избори који су омогућили учешће Албанаца у локалним структурама власти;
- Спроводи се опсежна кампања за толеранцију. Кампања се води спотовима, посебним РТВ емисијама, у другим медијима и на друге начине – путем књига, брошура, беџева, и сл.;
- Савезно министарство националних и мањинских заједница издаје посебни билтен;
- Организују се трибине и округли столови на којима је остварена непосредна комуникација са припадницима националних мањина,

посебно у недовољно развијеним срединама, као и округли столови посвећени обуци државних службеника за рад у мултиетничким срединама (Ковачица, Нови Сад, Ниш, Димитровград, Босилеград, Суботица, Пријеполје, Нови Пазар, Бујановац, Медвеђа, Бачки Петровац);

- Отварају се мултикултурни и Интернет центри (у Београду, Бујановцу, Прешеву и др.);
- Организују се мултиетнички кампови за младе «Култура суживота» (од средине 2001. до септембра 2002. одржано је 7 кампова), као облика алтернативне наставе о толеранцији;
- СР Југославија се укључује у пројекат о недискриминацији («*Non-Discrimination Review*»), који се, под окриљем Савета Европе, паралелно води у више држава. У ту сврху оформљен је независни национални експертски тим који је већ започео рад и сарадњу са надлежним телима Савета Европе, као и размену искустава и друге облике сарадње са експертима из других земаља.

2.6.2. мере помоћи и подршке мањинским заједницама и њиховим припадницима

- Мањинским организацијама се пружа финансијска и друга помоћ;
- Едукују се припадници мањина о њиховим правима и начину остваривања;
- Објављен је савезни Закон о правима и слободама националних мањина, као посебно издање истовремено на српском, енглеском, али и 9 језика националних мањина (албанском, бугарском, македонском, мађарском, ромском, румунском, русинском, словачком, немачком). Ово је учињено да би се Закон учинио доступним и у пуној мери разумљивим онима на које се односи;
- Ради се на унапређењу информисања на језицима мањина (покретање нових емисија на бугарском ромском, хрватском и украјинском, на више државних и локалних медија);
- Савезно министарство учествује у реформи образовног система, при чему је Експертска група ангажована од Министарства сачинила свеобухватну анализу постојећих наставних планова и програма са предлозима и препорукама за измену оних садржаја који подстичу етничку нетрпељивост и стварају фрустрације међу припадницима националних мањина.

7. ПОЛОЖАЈ РОМСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

1. Имајући у виду да је положај ромске заједнице у СР Југославији, као, уосталом, и у већини других држава, посебно тежак, савезни Закон о заштити права и слобода националних мањина садржи посебну одредбу (члан 4. став 2.) којом ромској националној заједници признаје статус националне мањине и предвиђа мере афирмативне акције у циљу унапређења социјално-економског положаја Рома. У

складу с тим, Савезно министарство националних и етничких заједница предузело је низ конкретних мера:

- у оквиру Министарства постоји посебан Сектор који се бави унапређењем положаја Рома, на чијем челу је припадник ромске заједнице;
- сачињени су елементи државног плана за интеграцију Рома у друштвени живот, који подразумева решавање проблема Рома у области становања, запошљавања, образовања, здравственог и социјалног осигурања и решавање проблема ромских избеглица са Косова и Метохије;
- приводи се крају истраживање које има за циљ да се сачини база података или социјална карта на основу које ће се утврдити број Рома, ромских насеља, ромске деце која похађају основну школу, Рома који су здравствено и социјално осигурани и запослених Рома;
- формирана је Интерминистарска група којом координира Савезно министарство националних и етничких заједница, а у коју су укључена различита министарства на савезном, републичком и покрајинском нивоу;
- Под покровитељством Савезног министарства националних и етничких заједница формирана је ромска радна група која ће сачинити предлоге те националне мањине о интеграцији;
- Савезно министарство националних и етничких заједница у сарадњи са ОЕБС-ом и УНИЦЕФ-ом организовало је међународну конференцију «Роми у Централној и Југоисточној Европи» (Београд, 17-19.05.2002), на којој је учествовало 7 земаља из региона;
- Савезно министарство националних и етничких заједница у сарадњи са ОЕБС-ом организовало је више округлих столова у Новом Саду, Нишу, Бујановцу и др. са циљем пружања помоћи за формирање националних савета ромске заједнице;
- Експерти ОЕБС-а су израдили програм економског оснаживања Рома и модел њиховог запошљавања за потребе Савезног министарства националних и етничких заједница;
- Савезно министарство националних и етничких заједница покренуло је неколико емисија ради унапређења информисања на ромском језику у више регионалних центара (Београд, Нови Сад, Ниш, Крагујевац и др.), а ускоро под покровитељством Министарства почиње рад новинска агенција за емитовање вести на ромском језику;
- у сарадњи са Министарством просвете Републике Србије, Савезно министарство националних и етничких заједница ће обезбедити уџбенике за све ученике ромске националности основних школа (око 5 000 комплета) за школску 2002/2003. годину.

Положај Рома у Југославији посебно је обрађен у Прилогу овог Извештаја («Мањинске заједнице – обележја и основни подаци»).

8. САВЕЗНИ ЗАКОН О ЗАШТИТИ ПРАВА И СЛОБОДА НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА (2002)

1. Закон о заштити права и слобода националних мањина, као што му и име каже, правно уређује начин на који ће се остваривати права припадника националних мањина.

У том смислу, Закон представља још један извор уставног права у Савезној Републици Југославији, јер разрађује уставне норме о правима и слободама припадника националних мањина, односно разрађује начелна решења Устава СР Југославије и међународних уговора у којима је она страна уговорница, о правима и слободама припадника националних мањина.

2. Полазећи од одредби Устава СР Југославије, Закон о заштити права и слобода националних мањина, употпуњава празнину која је постојала у уставноправном систему Савезне Републике Југославије и, на правно ваљан начин, омогућава да припадници националних мањина, у демократском политичком миљеу, самостално, или у заједници са осталим члановима своје националне групе, уживају своја уставна права.

Реч је о правима која се у Уставу СР Југославије уопштено одређују као права на очување, развој и изражавање етничке, језичке и друге посебности националних мањина. То су: право на национално опредељивање, право на сарадњу са сународницима у земљи и иностранству, право на употребу матерњег језика, право на употребу националних симбола и низ осталих права и решења којима се штити посебност националних мањина у областима друштвеног развоја које су од посебног интереса за националне мањине (употреба језика националних мањина у раду органа и организација са јавним овлашћењима, школовање и јавно обавештавање на језицима националних мањина, неговање и заштита културне баштине итд.).

Посредством института стечених права, Закон онемогућава ограничавање или укидање права и слобода које су припадници националних мањина, самостално или у заједници са осталим члановима своје групе, уживали до његовог ступања на снагу.

Закон, такође, предвиђа и увођење посебних мера за постизање једнакоправности, посебно када је реч о ромској националној заједници.

3. Особеност новог Закона о заштити права и слобода националних мањина су одредбе којима се прописују решења која треба да омогуће делотворно учешће мањина у одлучивању о питањима посебности, у власти и у управи.

Југословенски законодавац је, полазећи од схватања да се многа од мањинских права уживају у заједници, што им даје колективни карактер, и уважавајући међународне обавезе СР Југославије да обезбеди неопходне услова за ефикасно учешће припадника националних мањина у јавним пословима који се њих тичу, предвидео читав низ нових института.

Успостављање Савезног савета за националне мањине, у чијем раду ће учествовати представници националних савета националних мањина, треба да створи неопходни институционални оквир за сталан и заједнички рад представника власти и мањина на унапређењу положаја националних мањина и на заштити њихове посебности.

Корак даље представља увођење националних савета националних мањина који су замишљени као тела која представљају националне мањине као колективитете. Према одредбама Закона, национални савети националних мањина су партнери и саветодавна тела државне власти, а њихови представници учествују у одлучивању о питањима од значаја за посебност националних мањина. Национални савети могу да имају извесна

самостална овлашћења у областима образовања, културе и информисања. Реч је о овлашћењима која су од значаја за исказивање и одржавање посебности националних мањина, а која им могу бити поверена законом.

4. Изложена решења чине нови приступ у домаћем и упоредном законодавству и треба да омогуће учешће мањина у јавним пословима који су од значаја за очување њихове посебности, па чак и извештајни степен самосталности у тим пословима, уз поштовање правног поретка и обавеза које припадници мањина имају као држављани СР Југославије.

Уколико се демократичност и либералност изложених решења потврде у пракси, утолико ће таква решења прерасти у нови, узорни модел заштите мањинских права, а самим тим ће и СР Југославија прерасти у земљу која поставља нове стандарде у области мањинских права и њихове заштите.

ДЕО III. ОСТВАРИВАЊЕ ОКВИРНЕ КОНВЕНЦИЈЕ

Члан 1.

Заштита националних мањина и права и слобода припадника тих мањина саставни је део међународне заштите људских права и као таква спада у област међународне сарадње.

1. Савезна Република Југославија је страна уговорница многих мултилатералних међународних уговора у области људских права. Она је уговорна страна:

- Међународне конвенције о елиминисању свих облика расне дискриминације (1965)¹⁰;
- Међународног пакта о грађанским и политичким правима (1966)¹¹;
- Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима¹²;
- Оба факултативна протокола уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966)¹³;
- Међународне конвенције о сузбијању и кажњавању злочина апартхејда (1973)¹⁴;
- Конвенције о правима детета (1989)¹⁵;

Прихватајући изложене инструменте међународног права, Југославија је прихватила и њима утврђене механизме надзора. У том смислу, извршавање обавезе подношења извештаја о спровођењу тих уговора је обухватало и

¹⁰ Претходна Југославија ратификовала 12.7.1967. Сукцесија за СР Југославију 12.3.2001. Нотом Сталне мисије СР Југославије при УН од 26.06.2001. прихваћена је надлежност Комитета за елиминисање расне дискриминације у складу са чланом 14. Конвенције.

¹¹ Претходна Југославија ратификовала 30.1.1971. Сукцесија за СР Југославију 12.3.2001.

¹² Ратификован 30.01.1971. Сукцесија за СРЈ 12.03.2001.

¹³ Ратификовани 22.6.2001. Ступили на снагу за СР Југославију 6.12.2001.

¹⁴ Претходна Југославија ратификовала 12.3.1975. Сукцесија за СР Југославију 12.3.2001.

¹⁵ Претходна Југославија ратификовала 18.12.1990. Сукцесија за СР Југославију 12.3.2001.

извештавање о мерама које су предузете за заштиту националних мањина и права и слобода њихових припадника.

Осим уговора у области људских права који делимично уређују заштиту националних мањина, СР Југославија је приступила и Оквирној конвенцији за заштиту националних мањина (1994)¹⁶, а постоји и политичка спремност да се приступи Европској повељи о регионалним или мањинским језицима. У вези са приступањем СР Југославије Европској повељи о регионалним или мањинским језицима, у сарадњи са Саветом Европе је 11. и 12. 06.2001. године одржана посебна конференција о тој Повељи. Том скупу су присуствовали представници мањинских организација, експерти Савета Европе, представници органа власти, стручњаци за међународно право, лингвисти, као и представници невладиних организација. Основни циљ конференције је био да се омогући размена мишљења и информација међу представницима свих нивоа власти, невладиним и другим организацијама које се на различите начине баве питањима и проблемима националних мањина.

2. СР Југославија је у процесу преговарања са низом суседних држава (Мађарска, Хрватска, Румунија, Македонија) о закључењу билатералних споразума о заштити националних мањина. У преговорима са Мађарском, Румунијом и Хрватском је усаглашен највећи део садржаја будућег споразума. Истовремено, остварени су званични контакти са БЈР Македонијом ради отпочињања преговора за закључење споразума којим би се регулисао положај српске/црногорске мањине у тој земљи, односно македонске мањине у Југославији.

3. СР Југославија је *најзначајнији вид међународне сарадње у области заштите националних мањина остварила са релевантним међународним организацијама – Саветом Европе и ОЕБС-ом.*

Савет Европе

Савезно министарство националних и етничких заједница је остварило интензивну сарадњу са Саветом Европе у области мањинских права и њихове заштите. Та сарадња је обухватила:

- стручну подршку експерата Савета Европе у припреми Закона о заштити права и слобода националних мањина,
- посете југословенских експерата Савету Европе,
- одржавање семинара о Оквирној конвенцији и Европској повељи о регионалним или мањинским језицима,
- стручне консултације о билатералним споразумима,
- израду Antidiscriminatory review,
- ангажовање представника Савета Европе у раду Канцеларије Савезног министарства националних и етничких заједница у Бујановцу,

¹⁶ СР Југославија на позив Комитета министара, на основу члана 29. став 1. Конвенције приступила 11.5.2001. Конвенција ступила на снагу за СР Југославију 1.9.2001.

- организацију српско-албанског дијалога младих,
- учешће у Link Diversity кампањи за промоцију мултиетничког друштва,
- посете Специјалног изасланика, специјалних извештача, Генералног секретара (укључујући и посете југу Србије).

ОЕБС

Сарадња југословенских органа са ОЕБС је обухватила:

- сарадњу са Високим комесаром и његовим тимом на изради Закона о заштити права и слобода националних мањина - од посебног је значаја састанак са Високим комесаром у Бадену када је учествовало 20 југословенских експерата о законском регулисању положаја мањина,
- пружање подршке Високог комесара Мултикултурном центру у Бујановцу и одржавању омладинских кампова,
- заједнички рад на реформи образовања мањина,
- заједничка организација конференције о мањинама у југоисточној Европи,
- заједнички рад на организацији ромског националног савета,
- сарадња на припреми електорских скупштина за избор националних савета,
- заједнички рад на изради стратегије за инеграцију Рома,
- спровођење кампање «Врата до врата» на југу Србије за промоцију Закона о заштити права и слобода мањина и успостављање толеранције,
- спровођење пројекта формирања мултиетничке полиције на југу Србије.

4. Заштита националних мањина и права и слобода припадника тих мањина обезбеђена је и унутрашњим правним поретком Југославије.

Устав СР Југославије јамчи судску заштиту у случају кршења Уставом признатих и зајамчених слобода и права (члан 67. став 4.), што значи и права припадника националних мањина.

Одредба члана 26. став 1. Устава СР Југославије је да *свако* има право на једнаку заштиту својих права у законом утврђеном поступку.

Истовремено је чланом 26. став 2. *свакоме* зајамчено право на жалбу или друго правно средство против одлуке којом се решава о његовом праву или на закону заснованом интересу.

Поред тога, одредбом члана 119. став 1. Устава је утврђено да се против решења и других појединачних аката, судских, управних и других државних органа и организација које врше јавна овлашћења, донетих у првом степену, може изјавити жалба надлежном органу.

Сагласно члану 120. став 1. Устава, о законитости коначних управних аката одлучује надлежни суд у управном спору, ако законом није предвиђена друга судска заштита.

На основу члана 124. став 1. тачка 6. Устава, Савезни уставни суд одлучује, поред осталог, о уставним жалбама због повреде појединачним актом или радњом слобода и права човека и грађанина утврђених Уставом. Савезни уставни суд одлучује о уставној жалби када није обезбеђена друга правна заштита (члан 128. Устава СРЈ).

Најзад, пажњу заслужује и одредба из члана 123. према којој свако има право на накнаду штете коју му незаконитим или неправилним радом причини службено лице или државни орган, или организација која врши јавна овлашћења, у складу са законом. Штету је дужна да надокнади држава. Оштећени има право да, у складу са законом, захтева накнаду и непосредно од лица које је причинило штету.

Сва ова питања ближе су уређена одговарајућим савезним законима. У заштити људских и мањинских права посебан значај имају Закон о општем управном поступку и Закон о управним споровима.

Међу разним решењима која су предвиђена осталим савезним законима, посебно треба истаћи одредбу члана 23. став 1. савезног Закона о заштити права и слобода националних мањина, према којој у циљу заштите својих права, припадници националних мањина *и национални савети националних мањина као њихови представници*, могу поднети тужбу за накнаду штете надлежном суду.

Одредбом става 2. истог члана Закона о заштити права и слобода националних мањина прецизирано је да су у складу са одредбама Закона о Савезном уставном суду, Савезно министарство националних и етничких заједница и национални савет националне мањине овлашћени да уложе уставну жалбу Савезном уставном суду у случају да процене да је дошло до повреде уставних права и слобода припадника националне мањине, или у случају да им се обрати припадник националне мањине који сматра да је повређен у својим уставним правима и слободама.

Слична, мада не сасвим истоветна. решења предвиђена су и републичким уставима односно законодавствима.

Тако је чланом 22. став 1. Устава Републике Србије утврђено да *свако* има право на једнаку заштиту својих права у поступку пред судом, другим државним или било којим органом или организацијом. Одредбом става 2. истог члана Устава РС, свакоме је зајемчено право на жалбу или друго правно средство против одлуке којом се решава о његовом праву или на закону заснованом интересу.

Чланом 25. Устава Републике Србије прецизирано је да свако има право на накнаду материјалне и нематеријалне штете коју му незаконитим и неправилним радом нанесе службено лице или државни орган, или организација која врши јавна овлашћења, у складу са законом. Одредбом из става 2. истог члана утврђено је да је штету дужна да надокнади Република Србија или организација која врши јавна овлашћења.

Најзад, вреди навести и одредбу из члана 124. став 1. Устава Републике Србије, којом је утврђено право на жалбу, тако што је прецизирано да се против решења и других појединачних аката судских, управних и других државних органа, као и против таквих аката органа и организација које врше јавна овлашћења донесених у првом степену, може изјавити жалба надлежном органу. И ово решење у пракси може имати велики значај не само уопште, већ посебно за припаднике националних мањина.

Устав Републике Србије не предвиђа могућност подношења уставне жалбе Уставном суду Републике.

Слично изложеним решењима, Устав Републике Црне Горе у члану 17. прецизира да *свако* има право на заштиту својих слобода и права у законом утврђеном поступку, те да се свакоме јамчи право на жалбу или друго правно средство против одлуке којом се решава о његовом праву или на закону заснованом интересу.

Поред тога, одредбом члана 113. став 1. тачка 4. утврђено је да Уставни суд Републике, поред осталог, одлучује о уставним жалбама због повреде, појединачним актом или радњом, слобода и права човека и грађанина утврђених Уставом, кад таква заштита није у надлежности Савезног уставног суда и када није предвиђена друга судска заштита.

Посебно треба истаћи одредбу члана 74. став 2. Устава Републике Црне Горе, којом је, поред осталог, утврђено да припадници националних и етничких група имају право обраћања међународним институцијама ради заштите својих слобода и права зајемчених Уставом.

Члан 2.

Одредбе ове Оквирне конвенције примењују се у доброј вери, у духу разумевања и толеранције и у складу са начелим добросуседства, пријатељских односа и сарадње међу државама.

1. Уставом СР Југославије је утврђено да СР Југославија у доброј вери испуњава обавезе које проистичу из међународних уговора у којима је она страна уговорница (видети одељак о односу међународног и унутрашњег права).

2. Одлучна да савесно испуни обавезе које је преузела Оквирном конвенцијом, СР Југославија је, поред осталог, предузела низ мера о којима ће на одговарајућем месту у извештају бити речи. У том смислу, посебно треба истаћи доношење савезног Закона о заштити права и слобода националних мањина којим је материја мањинских права и њихове заштите уређена у складу са обавезама које су предвиђене Конвенцијом, рад на закључењу низа билатералних споразума којима ће се са суседним земљама подробно регулисати заштита националних мањина, креирање и спровођење нове мањинске политике, итд.

3. СР Југославија је искрено привржена принципима садржаним у Декларацији УН о правима припадника националних или етничких, верских и језичких мањина, Декларацији УН о принципима међународног права, документима ОЕБС-а са састанака о људској димензији итд.

4. Поспешивање духа разумевања и толеранције и развијање међународних односа у складу са начелима добросуседства, пријатељских односа и сарадње међу државама је посебно дошло до изражаја на састанцима највиших државних представника СР Југославије са представницима држава у региону. Сусрети које је председник СР Југославије др Војислав Коштуница имао са шефовима држава или влада земаља у региону и посете делегација Савезног министарства националних и етничких заједница Бугарској, Румунији, Мађарској, Хрватској и Словачкој су од великог значаја за унапређење сарадње на пољу националних

мањина. Приврженост СР Југославије начелима добросуседства, пријатељских односа и сарадње међу државама посебно долази до изражаја у учешћу СР Југославије у свим регионалним интеграцијама и иницијативама.

5. Добросуседство, пријатељски односи и сарадња СР Југославије са неким од суседних држава су уговорно регулисани. Уговор о пријатељству, добросуседству и сарадњи са Румунијом садржи и начелне одредбе о националним мањинама. Чланом 20. Уговора предвиђено је да ће свака уговорна страна на својој територији обезбедити заштиту и поштовање права припадника националних мањина у складу са документима УН и ОЕБС-а.

Свесне значаја који заштита националних мањина има за нормализацију односа, СР Југославија и Република Хрватска су Споразумом о нормализацији односа предвиделе да ће се националним мањинама гарантовати сва права која им припадају на основу међународног права. Штавише, у заједничким сусретима, председници СР Југославије и Републике Хрватске, др Војислав Коштуница и Стјепан Месић, су указали на значај поштовања права српске мањине у Републици Хрватској и хрватске мањине у СР Југославији.

Члан 3.

Сваки припадник националне мањине има право да слободно бира да се према њему опходе или не опходе као таквом и неће доћи у неповољан положај због таквог одређења или вршења права везаних за то одређење.

Припадници националних мањина могу да врше она права и уживају слободе које произлазе из начела садржаних у овој Оквирној конвенцији, појединачно или у заједници с другима.

Став 1.

1. У СР Југославији, националне мањине су *све* групе југословенских држављана које су у дуготрајној вези са територијом СР Југославије и поседују обележја као што су језик, култура, национална припадност, порекло или вероисповест, по којима се разликују од већине становништва и чији се припадници одликују бригом да заједно одржавају свој заједнички идентитет, укључујући културу, традицију, језик или религију. Изложено одређење националне мањине је садржано у члану 2. став 1. Закона о заштити права и слобода националних мањина и представља прво правно обавезујуће одређење националне мањине у СР Југославији. Имајући у виду да су правни акти који су донети до доношења Закона о заштити права и слобода националних мањина садржали различиту и неуједначене појмове и да се саме мањинске заједнице различито одређују, Закон о заштити права и слобода националних мањина је чланом 2. ставом 2. прецизирао да се националним мањинама сматрају и све групе држављана које се називају или одређују као народи, националне или етничке заједнице, националне и етничке групе, националности и народности, а испуњавају услове који су изложени у ставу 1. члана 2. Закона. Такво решење је у складу са Уставом СР Југославије који начелно гарантује права *националних мањина* и не користи друге појмове којима би се означиле групе становништва које се од већине разликују по

својој култури, језику, вери, пореклу итд. Изложено решење Закона о заштити права и слобода националних мањина дозвољава и да се као националне мањине одреде, а тиме и уживају Законом зајамчена права, практично све заинтересоване заједнице односно њихови припадници. Изложеним одређењем је уједначена и терминологија која је до доношења Закона о заштити права и слобода националних мањина била неуједначена (правни акти су заједнице које су заштићене Оквирном конвенцијом одређивали као народности, националне заједнице, националне и етничке групе, етничке мањине, народносне групе, мањинске заједнице итд.). На одговарајућим местима у Извештају увек је коришћен термин националне мањине који је у духу Оквирне конвенције и новог Закона о заштити права и слобода националних мањина (у Додатку у коме су тачно наведене одредбе важећих закона којима се регулише положај мањина у СР Југославији може се сагледати коришћење различитих термина).

2. Устав СР Југославије чланом 45. став 1. гарантује слободу изражавања националне припадности и културе, као и употребе матерњег језика и писма. Истовремено је чланом 45. став 2. Устава СР Југославије утврђено да нико није дужан да се изјашњава о својој националној припадности. Изложено решење је од суштинске важности за заштиту националних мањина у демократском друштву.

Решење према којем нико не може доћи у неповољан положај због свог националног опредељења, или вршења права везаних за то опредељење, проистиче из члана 20. став 1. и 2. Устава СР Југославије којим је утврђено да су грађани једнаки без обзира на националну припадност, расу, језик или друго лично својство, те да су сви пред законом једнаки. Чланом 50. Устава СР Југославије је предвиђено да је противуствано и кажњиво свако изазивање и подстицање националне, расне, верске или друге неравноправности и изазивање и распиривање националне, расне, верске и друге мржње и нетрпељивости. У духу Оквирне конвенције, Закон о заштити права и слобода националних мањина у члану 5. став 1. изричито утврђује да, у складу са Уставом СР Југославије прокламованом слободом националног опредељивања и изражавања националне припадности, нико не може да претрпи штету због свог опредељења или изражавања своје националне припадности или због уздржавања од таквог чињења. Штавише, одредбом става 2. истог члана Закона о заштити права и слобода националних мањина, забрањена је свака регистрација припадника националних мањина која их противно њиховој вољи обавезује да се изјасне о својој националној припадности.

3. Одредбе којима се прокламује слобода националног опредељивања и изражавања националне припадности су садржане и у уставима југословенских федералних јединица. Устав Републике Србије чланом 49. јамчи слободу изражавања националне припадности и културе и слободу употребе језика и писма и истовремено утврђује да нико није дужан да се изјашњава о својој националној припадности. Чланом 13. Устав Републике Србије утврђује да су грађани једнаки у правима и дужностима и имају једнаку заштиту пред државним и другим органима без обзира на расу, језик, националну припадност, вероисповест или друго лично својство. Прокламујући једнакост, Устав Републике Србије заправо нормира да нико, па ни припадници националних мањина, неће доћи у неповољан положај због свог националног опредељења или због вршења права везаних за то опредељење. На исти начин, Устав Републике Црне Горе у члану 34. ставови 2. и 3. јамчи, поред осталог, слободу изражавања националне припадности, културе и употребе свог језика, с тим да прецизира да нико није обавезан да се изјашњава о својој националној припадности. Поред

тога, одредба члана 15. Устава Републике Црне Горе утврђује да су грађани слободни и једнаки, без обзира на било какву посебност или лично својство, те да су сви једнаки пред законом, чиме се правно онемогућава да припадници националних мањина дођу у неповољан положај због свог националног опредељења или због вршења права везаних за то опредељење.

4. Савезни завод за статистику је установа која је у СР Југославији задужена за званичну обраду статистичких података. Југословенски уставни су гарантовали слободу изражавања националне припадности, па нема обавезе да се приликом сакупљања статистичких података изражава национална припадност. Ипак, већина припадника националних мањина изражава своју националну припадност приликом пописа становништва. Закон о попису становништва, домаћинства и станова у 2001. години прописује да лице које је обухваћено пописом није дужно да се изјашњава о националној припадности и да пописни образац мора да садржи поуку о томе (члан 8. став 3.). Методолошким упутствима за припрему, организовање и спровођење пописа које је сачинио Савезни завод за статистику је предвиђен изглед пописнице за спровођење пописа становништва. У пописници су остављена празна поља за унос података о националној припадности, матерњем језику и вероисповести. Према Методолошким упутствима, пописивач је дужан да на питање националне припадности «упише тачно онакав одговор како се пописивано лице изјаснило», односно да упише да се лице није изјаснило о својој националној припадности уколико је грађанин ускратио одговор о својој националној припадности. Одговор о националној припадности за децу до 15 година старости даје један од родитеља, усвојитељ или старатељ. Такође, код питања матерњег језика, «пописивач не сме да утиче, ни да врши било какав притисак на лице које даје одговор, односно које се пописује».

Лични подаци су у СР Југославији законом заштићени. Законом о заштити података о личности је предвиђено да се збирка личних података, део збирке или поједини подаци могу да користе за научне, образовне или сличне сврхе у облику који не омогућава идентификацију грађана (члан 6. став 2.). На основу члана 11. Закона о заштити података о личности, грађани у СР Југославији имају право да сазнају у којим збиркама личних података се налазе подаци који се на њих односе, да сазнају који се подаци о њима обрађују, ко их обрађује, у које сврхе и по ком основу, ко су корисници личних података који се на њих односе и по ком основу. Посебно је значајна одредба члана 18. Закона о заштити података о личности којом је предвиђено да се подаци о расном пореклу, националној припадности, религиозним и другим уверењима, политичким и синдикалним опредељењима и сексуалном животу, могу прикупљати, обрађивати и давати на коришћење само уз писмену сагласност грађанина.

Став 2.

1. У складу са стилизацијом релевантних међународних докумената и упоредноправном праксом, Устав СР Југославије као титуларе већине мањинских права одређује *припаднике националних мањина*.

Ипак, Устав СР Југославије у члану 11. донекле одступа од ове концепције утврђујући да СР Југославија признаје и јамчи права *националних мањина (мањина као колективитета)* на очување, развој и изражавање њихове етничке, културне, језичке и друге посебности, као и на употребу националних симбола, у

складу са међународним правом. На основу изложеног решења, може да се закључи да су, већ на основу самог Устава, титулари појединих права мањине као колективитети.

У духу изложене одредбе Устава СР Југославије, недавно усвојени Закон о заштити права и слобода националних мањина признаје *колективна права мањина*. Иако на више места користи појам *припадници националних мањина*, нема сумње да Закон о заштити права и слобода националних мањина признаје, поред индивидуалних, и колективна права мањина. Одредбом члана 1. став 1. Закон о заштити права и слобода националних мањина јасно утврђује да се њиме «регулише начин остваривања *индивидуалних и колективних права*, која су Уставом СР Југославије или међународним уговорима гарантована припадницима националних мањина». Закон у члану 1. став 2. прецизира колективна права одређујући да се његовим одредбама уређује заштита *националних мањина* од сваког облика дискриминације у остваривању права и слобода и успостављају инструменти којима се обезбеђују и штите посебна права *националних мањина* на самоуправу у области образовања, употребе језика, информисања и културе, и образују установе ради олакшавања учешћа *мањина* у власти и у управљању пословима.

2. Устав Републике Србије садржи одредбе о правима *припадника* других народа, односно националних мањина. Устав Републике Црне Горе садржи одредбе о правима *припадника* националних и етничких група, односно националних мањина.

3. Право припадника националних мањина да у заједници са другима уживају зајамчена права и слободе, остварује се у СР Југославији без већих препрека. У прилог томе довољно је указати на то да постоји посебно мањинско образовање (мањинске школе) и то на свим нивоима, да припадници националних мањина у стварности имају бројна културна, уметничка и друга удружења и организације, па и сопствене политичке странке које активно учествују у политичком животу друштва (видети коментар уз члан 7. Оквирне конвенције).

Члан 4.

Уговорнице се обавезују да зајамче припадницима националних мањина равноправност пред законом и једнаку законску заштиту. У том смислу забрањена је било каква дискриминација на основу припадности националној мањини.

Уговорнице се обавезују да усвоје, где је то потребно, одговарајуће мере за унапређење, у свим областима економског, социјалног, политичког и културног живота, пуне и ефективне равноправности између припадника националне мањине и оних који припадају већини. У том погледу ће водити рачуна о посебним условима припадника националних мањина.

Мере усвојене сходно ставу 2. не сматрају се актом дискриминације.

Став 1.

1. Једнакост пред законом и једнака законска заштита су од суштинске важности за заштиту националних мањина. Једнакост и забрана недозвољеног разликовања су прокламовани свим југословенским уставима.

Устав СР Југославије у члану 20. предвиђа да су *грађани* једнаки без обзира на националну припадност, расу, пол, језик, веру, политичко или друго уверење, образовање, социјално порекло, имовно стање и друго лично својство. Предвиђајући да су грађани једнаки без обзира на својства које је изричито навео, Устав СР Југославије је заправо забранио дискриминацију на основу тих критеријума. Став 2. члана 20. Устава СР Југославије предвиђа да су *сви* једнаки пред законом.

Устав Републике Србије чланом 13. предвиђа да су *грађани* једнаки у правима и дужностима и да имају једнаку заштиту пред државним и другим органима без обзира на расу, пол, рођење, језик, националну припадност, вероисповест, политичко или друго уверење, образовање, социјално порекло, имовно стање или лично својство. Попут федералног Устава, и Устав Републике Србије је дискриминацију забранио на посредан начин, нормирајући да су грађани једнаки без обзира на својства која су изричито наведена. Чланом 22. став 1. Устав Републике Србије је *свакоме* загарантовао једнаку заштиту у поступку пред судом, другим државним органом или било којим органом или организацијом.

Устав Републике Црне Горе је у члану 15. предвидео да су *грађани* једнаки без обзира на било какву посебност или лично својство и да су *сви* пред законом једнаки.

- 2.1. Уставно прокламовање једнакости и забране дискриминације је детаљније уређено низом закона који су донети на савезном нивоу или на нивоу федералних јединица. Закон о заштити права и слобода националних мањина у члану 3. став 1. изричито утврђује да је забрањен сваки облик дискриминације, на националној, етничкој, расној, језичкој основи, према лицима која припадају националним мањинама. Одредбом става 2. истог члана, прецизирано је да органи федерације, републике, аутономне покрајине, града и општине не могу да доносе правне акте, нити да предузимају мере које су супротне ставу 1. тог члана.
- 2.2. Дискриминација је у југословенском правном систему и кривично санкционисана. Полазећи од одредбе Устава СР Југославије која предвиђа да је противуставно и кажњиво свако изазивање и подстицање националне, расне, верске и друге неравноправности, Кривични закон СР Југославије је члановима 134. и 154. став 1. и 186. предвидео изрицање казне лишења слободе у трајању од 3 месеца до 5 година за лица која крше људска права припадника националних мањина, шире расну, верску или националну нетрпељивост или у службеном поступку чине било какву дискриминацију или повластицу по основу националне, етничке или верске припадности
- 2.3. Школским законима који су донети на нивоу федералних јединица је такође санкционисана дискриминација у образовању. Закон о основној школи Републике Србије чланом 7. предвиђа да су у школи забрањене све активности којима се угрожавају или омаловажавају групе и појединци на основу расне, националне, језичке, верске или полне припадности, односно политичког опредељења, као и подстицање таквих активности. Тим законом

су предвиђене новчане казне за лица која угрожавају или омаловажавају групе и појединце на основу расне, националне, језичке, верске или полне припадности. Аналогне одредбе садржи и Закон о средњој школи Републике Србије.

- 2.4. Дискриминација је забрањена и у области радних односа. Закон о основама радних односа СР Југославије и Закон о радним односима у државним органима Републике Србије не садрже изричиту одредбу о забрани дискриминације, али предвиђају да је заснивање радног односа доступно свима који испуњавају услове за поједина радна места (нпр. да су здравствено способни, да имају прописану стручну спрему, да су пунолетни итд). Нови Закон о раду Републике Србије у члану 12. прописује забрану дискриминације предвиђајући да се лице које тражи запослење, као и запослени, не може стављати у неповољнији положај у односу на друге на основу пола, рођења, језика, расе, националне припадности, вероисповести итд.
- 2.5. Дискриминација је забрањена и у сфери јавног информисања. Закон о радиодифузији Републике Србије предвиђа чланом 3. тачка 6. да се регулисање односа у области радиодифузије заснива, између осталих, и на начелима објективности, *забране дискриминације* и јавности поступка за издавање дозвола за емитовање. Забрана дискриминације је у том Закону подробије регулисана низом других одредби. Члан 38. Закона о радиодифузији предвиђа да се дозвола за емитовање радио и ТВ програма даје под *једнаким условима*. Члан 77. тог Закона прописује да се остваривање општег интереса у области јавног радиодифузног сервиса остварује тако што програмима који се производе и емитују у оквиру јавног радиодифузног сервиса мора да се обезбеди разноврсност и међусобна усаглашеност садржаја којима се подржавају демократске вредности савременог друштва, а нарочито поштовање људских права *и културног, националног, етничког и политичког плурализма*. У циљу остваривања општег интереса у области јавног радиодифузног сервиса, члан 78. Закона о радиодифузији Републике Србије предвиђа да су *носиоци јавног радиодифузног сервиса дужни да производе и емитују програме намењене свим сегментима друштва, без дискриминације, водећи при том рачуна нарочито о специфичним друштвеним групама као што су деца и омладина, мањинске и етничке групе, хендикепирани, социјално и здравствено угрожени* итд. Чланом 5. Закона о јавном информисању Републике Црне Горе је предвиђено да сва физичка и правна лица имају право да под једнаким условима учествују у јавном информисању.

3. Ромске организације и удружења указују да у реалности друштвеног живота има случајева дискриминације Рома. Посебно је значајан пример исељавања ромских насеља Тошин Бунар и Газела у Београду које је спроведено 2002. године. Исељавање је последица нерешених власничких односа. На оправдане притужбе ромских удружења, држава ће у договору са Скупштином града Београда пронаћи алтернативни смештај за исељене ромске породице.

Поједини случајеви дискриминације Рома су разрешени у судским поступцима у којима је пружена заштита правима Рома. Тако је у Општинском суду у Шапцу одржано суђење за расну дискриминацију, што је један од ретких случајева таквог суђења на овим просторима. Невладина организација за заштиту људских права

Фонд за хуманитарно право, поднео је тужбу против директора и власника једне шабачке фирме зато што је на базену у њеном власништву, за троје Рома 08. јула 2000. године био забрањен улаз уз образложење да «Ромима улаз није дозвољен». Општински суд у Шапцу је у својој пресуди од 2002. године наложио том Спортско-рекреативном центру да о свом трошку у дневном листу «Политика» објави јавно извињење Ромима чија су права повређена делом дискриминације. Истом пресудом је наложено Спортско-рекреативном центру да престане са дискриминацијом у пружању услуга, чиме је у потпуности усвојен тужбени захтев Фонда за хуманитарно право. Ипак, и поред изложених примера настојања да се дискриминација спречи, односно да се њене последице исправе, несумњиво је да у реалности друштвеног живота треба још много предузети на искорењивању тог проблема. Поједине мере које су изложене у коментару члана 4. става 2. Оквирне конвенције представљају искрене напоре државних органа да се положај ромске националне мањине поправи.

Став 2.

1. Устав СР Југославије у члану 19. прописује да се слобода, права и дужности човека и грађанина којима се обезбеђује равноправност људи и грађана у СР Југославији утврђују самим Уставом. Изложена одредба Устава СР Југославије заправо прописује да се равноправност људи у СР Југославији обезбеђује утврђивањем једнаких и истих права, слобода и дужности, а да та права и слобода, односно дужности прописује сам Устав. Другим речима, људи су равноправни зато што равноправно уживају права и слобода, односно имају равноправне дужности. У реалности друштвеног живота, у остваривању права и слобода које су гарантоване Уставом СР Југославије, нема увек услова за пуну и ефективну равноправност. У том смислу, могуће је предузимање мера којима се постиже пуна и ефективна равноправност, и поред Уставом прокламованих права, слобода и дужности. Устав прописује правни оквир и неопходне услове за равноправност људи у друштву. Ефективну равноправност, нарочито у различитим областима друштвеног живота, тешко је унапред предвидети и обезбедити, па је стога могуће и актима слабије правне снаге од Устава, не дирајући у равноправност уживања истих права и слобода које Устав гарантује, прописати мере за њено остваривање. У том смислу, савезни Закон о заштити права и слобода националних мањина у члану 4. став 1. уопштено утврђује да органи власти у Савезној Републици Југославији могу, у складу са Уставом и законом, да доносе прописе, појединачне правне акте и предузимају мере у циљу обезбеђења пуне и ефективне равноправности између припадника националних мањина и припадника већинске нације. Водећи рачуна о посебно тешком економском, социјалном и другом положају Рома, одредбом става 2. истог члана посебно је прецизирано да ће органи власти донети правне акте и предузети мере у циљу поправљања положаја лица која припадају ромској националности. На тај начин, док је у погледу осталих мањина остављена могућност да се односни прописи, појединачни правни акти и мере, усмерени на обезбеђење пуне и ефективне равноправности тих колективитета односно њихових припадника предузимају по потреби, када је реч о ромској мањини, сам Закон изричито утврђује обавезу органа власти да предузму конкретне кораке ради поправљања њеног положаја.

Низом закона донетим на федералном нивоу и нивоу федералних јединица прописане су мере чији је основни циљ унапређење равноправности. Такве мере су прописане и многим подзаконским актима.

2. У сфери економског живота предузете су мере за унапређење равноправности у областима које су насељене националним мањинама, а које су мање развијене у односу на друге области у СР Југославији.

2.1. Посебно треба указати на низ мера које су у сфери економског живота предузете у области три општине југа Србије које насељава албанска национална мањина. Координационо тело Савезне и Републичке владе за југ Србије је у 2001. години утрошило 500 милиона динара из буџета Републике Србије за низ активности којима се у сфери економског живота унапређује пуна и ефективна равноправност између припадника националних мањина и оних који припадају већини. Назначена средства су поглавито утрошена за помоћ привредним активностима предузећа у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа. Део средстава је утрошен и за исплату гарантованих зарада у појединим предузећима у тој области. Привредни субјекти којима је пружена помоћ запошљавају око 1200 радника, тако је финансијским стимулацијама знатно побољшан њихов стандард и враћено поверење у институције система. Помоћ је пружена предузећима «Кристал», «Еурофлекс», «Термовент», «Пролеће», «Гумапластика», «Интеграл», итд. Имајући у виду да је у општинама југа Србије сточарство изузетно важна привредна грана, Координационо тело је током 2001. године издвојило средства и за осемењавање крава и набавку стоке као и за развој лова. У области инфраструктуре на југу Србије је пружена помоћ за изградњу, реконструкцију, асфалтирање и зимско одржавање локалних путева и градских саобраћајница. Финансирањем поправки локалних хидросистема и система за наводњавање, не само да је побољшано водоснабдевање, већ је и створена могућност за радно ангажовање локалне радне снаге. У 2002. години Координационо тело је наставило да пружа материјално-финансијску и стручно-техничку помоћ започетим и новоуговореним активностима како би се створили повољнији услови живота и рада свих становника на југу Србије. За првих шест месеци 2002. године утрошено је 340 милиона динара из буџета СР Југославије и Републике Србије. У 2002. години на југу Србије су настављене активности на економској санацији предузећа, кроз помоћ за покретање производних програма. Низ предузећа која су била обухваћена тим програмом запошљава велики број Албанаца са југа Србије. Од посебног значаја за унапређење пуне и ефективне равноправности у сфери економског живота је програм брзог запошљавања који се на југу Србије реализује у сарадњи са УНДП. За привреду југа Србије су значајни и пројекти реконструкције далековода у појединим јединицама локалне самоуправе и наставак вештачког осемењавања стоке, што је од посебног значаја за тај сточарски крај.

2.2. Посебна мера за унапређење равноправности у сфери економског живота је одржавање мини донаторске конференције за општину Димитровград коју насељавају припадници *бугарске* националне мањине. Конференција је одржана под покровитељством Савезног министарства националних и етничких заједница 25. и 26.05. 2002 године и окупила је више међународних организација које делују у СР Југославији. На конференцији су разматрани пројекти помоћи за изградњу локалне инфраструктуре и пројекти помоћи малим и средњим предузећима у тој општини.

3. Најзначајније мере за унапређење ефективне равноправности у сфери социјалног живота предузете су са циљем да се припадници албанске националне

заједнице запосле у полицијским снагама. Реч је о реализацији дела *ширег плана за реинтеграцију албанске националне мањине у друштвени живот СР Југославије* – Програм за решавање кризе настале деловањем албанских екстремистичких група у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа који је сачинило Координационо тело за југ Србије. У том смислу, након многобројних састанака са представницима албанске заједнице и ОЕБС-а, постигнута је сагласност о неопходности формирања мултиетничке полиције у три општине југа Србије које насељава албанска национална мањина. Мултиетничка полиција на југу Србије није посебна полиција тог региона, већ је сатавни део полицијских снага Републике Србије. Особеност мултиетничке полиције је да се њеним формирањем *олакшава запошљавање Албанаца у полицијским снагама Републике Србије* чиме се успоставља поверење међу различитим националним заједницама са тог подручја. Олакшавање запошљавања Албанаца у полицијским снагама је било омогућено *утврђивањем посебног националног састава за пријем кандидата за обуку* која се реализовала кроз три врсте курсева, у четири групе полазника. Национални састав који је био предвиђен за прву групу полазника је био 65% Албанаца и 35% Срба, за другу групу је било предвиђено да кандидати који припадају албанској националној мањини чине 60% полазника, за трећу групу је било предвиђено да ће полазници који припадају албанској националној мањини чинити 55% полазника, док је за четврту, последњу групу, предвиђено равноправно учешће српских и албанских полазника. На обуку за мултиетничку полицију су примљени и кандидати ромске националности. Програм обуке мултиетничке полиције је започео 06.08.2001. године отпочињањем првог курса за пријављене полазнике, а завршен је 27.06. 2002. године. Курсеве је укупно завршило 435 кандидата који су уврштени у полицијске одреде Републике Србије који обављају редовне активности у општинама југа Србије. Од 435 полазника који су завршили курс, 276 су Албанци, 155 Срби, а 4 остали (Роми и Црногорци).

4. У сфери политичког живота, у Републици Црној Гори постоје законска решења којима се уводе поједини облици афирмативне акције у корист припадника албанске националне мањине. Законом о избору одборника и посланика Републике Црне Горе предвиђене су такве мере у фази кандидовања и поступку расподеле освојених мандата. Члан 43. Закона о избору одборника и посланика предвиђа да је за политичке странке или групе грађана које представљају Албанце у Црној Гори, изборна листа за избор одборника за скупштине јединица локалне самоуправе утврђена, ако је својим потписом подржи најмање 200 бирача, односно да је изборна листа за избор посланика у Скупштину Црне Горе утврђена уколико је својим потписом подржи најмање 1000 бирача. Изложена решења смањују цензус за утврђивање изборних листа који је предвиђен за остале странке и групе грађана и који износи 1% од броја бирача у изборној јединици (за локалне изборе изборна јединица је цела јединица локалне самоуправе, док је за парламентарне изборе изборна јединица читава Република Црна Гора). За расподелу мандата за парламентарне изборе предвиђено је да ће се одлуком Скупштине Републике Црне Горе утврдити посебна бирачка места на којима ће се бирати пет посланика од укупног броја посланика. Скупштина Републике Црне Горе је утврдила да су посебна бирачка места у срединама које насељава албанска национална мањина. Овај вид националног геримандеринга треба да омогући лакши избор албанских представника у Парламент Републике Црне Горе, односно треба да омогући пуну и ефективну равноправност у погледу избора народних представника.

5. У сфери културног живота и образовања предвиђен је највећи број мера за унапређење пуне и ефективне равноправности.

- 5.1. Законом о заштити права и слобода националних мањина предвиђено је да се за остваривање права на васпитање и образовање на језицима мањина може прописати минимални број ученика, али да тај број може да буде мањи од минималног броја ученика који је законом прописан за обезбеђивање одговарајућих облика наставе и образовања. Школским законима Републике Србије предвиђено да основне и средње школе остварују наставни план и програм за припаднике националних мањина уколико се пријави најмање 15 ученика што је мање од броја који је потребан за извођење наставе на српском језику (до 30 ученика). Наставни план и програм на језику националне мањине се може изводити и за мањи број ученика уколико се са тим сложи министар просвете. Изложени пример није једини случај законски уређеног основа за предузимање мера за унапређење равноправности у области културе и образовања. Чланом 14. став 4. Закона о заштити права и слобода је предвиђено да ће држава поспешивати међународну сарадњу, са циљем да се омогући да припадници националних мањина студирају у иностранству на матерњем језику и да се тако стечене дипломе признају у складу са законом. Чланом 5. став 3. Закона је предвиђено да ће држава, у случају финансијске или друге донације од стране домаће или стране организације за потребе образовања на језицима мањина, обезбедити одређене олакшице или ослобађање од дажбина. Чланом 17. став 2. Закона о заштити права и слобода националних мањина је утврђено да ће држава у програмима радија и телевизије јавног сервиса обезбедити садржаје из области културе на језику националних мањина. О осталим законским решењима чији је циљ унапређење свеколиког положаја националних мањина, биће више речи у коментару имплементације осталих чланова Оквирне конвенције.
- 5.2. Посебан вид предузимања мера за унапређење пуне и ефективне равноправности чини признавање школских диплома са Косова и Метохије које је признала УНМИК администрација. Имајући у виду да су носиоци тих диплома углавном припадници *албанске* заједнице, јасно је да се изложеном мером доприноси њиховом интегрисању у друштвени живот СР Југославије.
- 5.3. Мере за унапређење пуне и ефективне равноправности у области културе и образовања су предузете и према припадницима *ромске* националне мањине. За 2002. годину, Савезно министарство националних и етничких заједница и Министарство просвете Републике Србије су донели одлуку да се *обезбеде бесплатни уџбеници* за све ђаке на територији Републике Србије који припадају ромској националној мањини. Штавише, Савезно министарство националних и етничких заједница обезбеђује бесплатан превоз од куће до школе за ђаке ромске националности у општини Прешево, на југу Србије.
- 5.4. Посебан вид предузимања мера за унапређење пуне и ефективне равноправности у сфери образовања чини отварање Интернет центара у Прешеву, Бујановцу, Пријепољу и Новом Пазару, а у плану је отварање таквог центра у Бачком Петровцу, у коме живе припадници словачке националне мањине. Интернет центри су отворени под покровитељством Савезног министарства националних и етничких заједница, а њихов основни задатак је да обезбеђују едукацију за рад на рачунарима и бесплатно коришћење Интернета.

Став 3.

1. Савезни Закон о заштити права и слобода националних мањина у члану 4. став 3. изричито утврђује да се прописи, појединачни правни акти и мере донети односно предузети у циљу обезбеђења пуне и ефективне равноправности између припадника националних мањина и припадника већинске нације, не могу сматрати актом дискриминације.

Члан 5.

- 1. Уговорнице се обавезују да унапређују услове потребне за одржавање и развијање културе припадника националних мањина и очување неопходних елемената њиховог идентитета: вере, језика, традиције и културног наслеђа.**
- 2. Без штете по мере предузете у оквиру своје опште интеграционе политике, уговорнице ће се уздржати од политике и праксе асимилације припадника националних мањина противно њиховој вољи и штитећи их од сваке акције усмерене ка таквој асимилацији.**

Став 1.

1. Унапређење услова који су потребни за одржавање и развијање културе припадника националних мањина и очување неопходних елемената њиховог идентитета у СР Југославији, остварује се одредбама одређених закона и посебном, новом мањинском политиком. Устав СР Југославије у члану 11. прописује да СР Југославија јамчи права националним мањинама на *очување, развој и изражавање* њихове етничке, културне, језичке и друге посебности. Сличну одредбу садржи и Устав Републике Црне Горе који у члану 67. став 1. јамчи припадницима мањина заштиту националног, културног, језичког и верског идентитета. Очување идентитета мањина се у Уставу Србије не спомиње изричито, али се обавеза заштите идентитета мањина може посредно извести тумачењем члана 3. став 2. Устава који гарантује лична, политичка, *национална*, економска, социјална, културна и друга права човека и грађанина. Унапређење услова који су потребни за одржавање и развијање културе припадника националних мањина и очување неопходних елемената њиховог идентитета је ближе уређено читавим низом релевантних савезних и републичких прописа. Највећи значај свакако има савезни Закон о заштити права и слобода националних мањина, који у чл. 12. став 1. изричито утврђује да је изражавање, чување, неговање, развијање, преношење и јавно испољавање националне и етничке, културне, верске и језичке посебности као дела традиције грађана, националних мањина и њихових припадника неotuђиво индивидуално и колективно право. Одредбом става 2. истог члана прецизирано је да у циљу очувања и развоја националне и етничке посебности, припадници националних мањина имају право да оснивају посебне културне, уметничке и научне установе, друштва и удружења у свим областима културног и уметничког живота. Одредбом става 3. наведеног члана утврђено је да су те установе, друштва и удружења самостални у раду, те да ће држава учествовати у њиховом финансирању у складу са својим могућностима.

За подстицање и подршку тим установама, друштвима и удружењима могу се оснивати посебне фондације што је предвиђено чланом 12. став 4. Закона о заштити права и слобода националних мањина.

2. Очување вере и језика као неопходних елемената идентитета припадника националних мањина је описано у коментару имплементације члана 8. и члана 10. Оквирне конвенције.

2.1. Одржавање и развијање културе припадника националних мањина и очување традиције и културног наслеђа је регулисано низом закона. Закон о заштити права и слобода националних мањина у члану 12. став 5. изричито утврђује да ће музеји, архиви и институције за заштиту споменика културе чији је оснивач држава, обезбедити представљање и заштиту културно-историјског наслеђа националних мањина са своје територије, као и то да ће представници националних савета учествовати у одлучивању о начину представљања културно-историјског наслеђа своје заједнице. Законом Републике Србије о делатностима од општег интереса у области културе утврђено је да су општи интереси у области културе програми из области културе националних мањина и старање о заштити њихове културне баштине (члан 2. тачка 20.). Вреди, илустрације ради, навести и одредбу члана 10. тачка 2. Закона о библиотечкој делатности Републике Србије којом је утврђено да је општи интерес у овој области израда текуће ретроспективне и друге библиографије српског народа и националних мањина које живе у Републици Србији.

2.2. У СР Југославији о интересима мањинског становништва у области стваралаштва и културе бригу воде њихове народносне матице¹⁷, заједнице¹⁸ и друштва¹⁹, који припремају програме и спроводе активности за очување и унапређење језика, књижевности, уметности и фолклора мањина. Заштита културне баштине и унапређивање културног идентитета мањинских заједница најразвијенији су у Војводини, у којој је богата традиција културног стваралаштва мањина институционализована, или се одвија кроз рад аматерских удружења.

2.2.1. Од посебног значаја за унапређење и развијање културе националних мањина су позоришта на мањинским језицима. Поред професионалног позоришта на *мађарском језику* у Новом Саду, бројне су аматерске позоришне дружине *словачке, румунске и русинске мањине* на укупно девет позоришних сцена. Смотре фолклорних, књижевних и других културних манифестација и научних скупова на језицима мањина организују се сваке године.

¹⁷ Народносне матице су друштвене организације чију су превасходни задаци изражавање, неговање и чување националног идентитета и колективних интереса припадника одређене мањине.

¹⁸ Друштвено-културне организације у које могу да се укључе сви грађани без обзира на националну, верску или социјалну припадност, али које своју активност, пре свега, усмеравају на неговање и очување националног идентитета одређене националне мањине на територији СР Југославије.

¹⁹ Друштва за језик, књижевност и културу припадника националних мањина у СР Југославији су нестраначке, неполитичке друштвене организације, које на основама пуне слободе и грађанских права омогућују неговање и афирмисање националних вредности у области језика, културе, уметности, информисања и образовања.

Позоришта према језику на коме се дају представе у СР Југославији²⁰

Врста позоришта и језици на којима се изводе представе	1998/1999 ²¹					
	СР Југославија	Црна Гора	Србија свега	Централна Србија	Војводина	Косово и Метохија
1.Професионална позоришта	41	2	39	27	12	
српски	37	2	35	27	8	
српски и мађарски	1	-	1	-	1	
мађарски	3	-	3	-	3	
остали језици	-	-	-	-	-	
2. Дечија позоришта	12	1	11	7	4	
српски	9	1	8	7	1	
српски и мађарски	1	-	1	-	1	
српски, мађарски, румунски, русински, словачки	2	-	2	-	2	
3. Аматерска позоришта	42	-	42	25	17	
српски	31	-	31	23	8	
српски и словачки	1	-	1	-	1	
српски и остали језици	2	-	2	2	-	
мађарски	3	-	3	-	3	
румунски	1	-	1	-	1	
русински	2	-	2	-	2	
словачки	2	-	2	-	2	
Врста позоришта и језици на којима се изводе представе	1999/2000 ²²					
	СР Југославија	Црна Гора	Србија свега	Централна Србија	Војводина	Косово и Метохија
1.Професионална позоришта	41	2	39	26	13	
српски	36	1	35	26	9	
српски и мађарски	1	-	1	-	1	
мађарски	3	-	3	-	3	
остали језици	1	1	-	-	-	
2. Дечија позоришта	12	1	11	7	4	
српски	8	1	7	7	1	
српски и мађарски	2	-	2	-	2	
српски, мађарски, румунски, русински, словачки	2	-	2	-	2	
3. Аматерска позоришта	39	-	39	26	13	
српски	30	-	30	25	5	
српски и словачки	1	-	1	-	1	
српски и остали језици	1	-	1	1	-	
мађарски	3	-	3	-	3	
румунски	-	-	-	-	-	
русински	1	-	1	-	1	
словачки	3	-	3	-	3	

²⁰ Статистички годишњак СР Југославије 2001. стр.387

²¹ Без података за Косово и Метохију јер нису расположиви

²² Без података за Косово и Метохију јер нису расположиви

Осим позоришта на мањинским језицима, постоји и читав низ активности за очување и унапређење мањинског језика, књижевности, уметности, фолклора.

2.2.2. На мађарском језику традиционални су лингвистички дани «Сарваш Габор», књижевни сусрети «Сентелекијеви дани» песнички сусрети «Ференц Фехер» и смотре уметничких и фолклорних ансамбала «Дуриндо» и «Ђенђешбоккрета», као и фестивали «Виве-Виткијеви дани» и «Засвирај свирало, засвирај».

Уз то, војвођански Мађари, у сарадњи са Друштвом књижевника Србије, Матицом српском и Министарством за културу Републике Србије, организују и Књижевну колонију у Кањижи, а сваког септембра у Вршцу се приређују дани сећања на књижевницу Ержебет Берчек, која је живела и стварала у том граду. Традиционални су и лингвистички дани «Барци Геза» у организацији Катедре за мађарски језик Филолошког факултета у Новом Саду и такмичење рецитатора «Немеш Нађ Агнеш» у Суботици. Традиционалне су и колоније ликовног стваралаштва које се одржавају у многим градовима АП Војводине.

2.2.3. Поред редовне смотре аматерских позоришних друштава, припадници словачке мањине приређују «Зимске сусрете словакиста» посвећене неговању и унапређење књижевности на словачком језику. Своја достигнућа у области културе и фолклора Словаци представљају на традиционалним манифестацијама «Словачке народне свечаности»²³, «Певај и играј», «Пивничко поље», «Танцуј, танцуј»²⁴, «Златна брана», итд. Словачка национална мањина је позната и по наивном сликарству које се нарочито везује за место Ковачицу. О стваралаштву сликара – наивца бригу води етно центар «Бабка» из Ковачице. У Ковачици се прославља Светски дан матерњег језика и приликом тих свечаности се одржавају и научни симпозијуми који су посвећени улози матерњег језика у очувању идентитета свих мањина. У Ковачици је 24.04.2002. под покровитељством Савезног министарства националних и етничких заједница одржан међународни скуп поводом 200 година од насељавања Словака на подручје Војводине.

2.2.4. Припадници румунске националне мањине у Војводини одржавају књижевне сусрете «Доктор Раду Флора», сусрете аматерских позоришта Румуна у Војводини које организује савез аматерских позоришта из Алибунара и смотре фолклорних ансамбала. У организацији Заједнице Румуна у Југославији, у Вршцу се сваког новембра одржава «Фестивал Фанфара». У организацији Румунске фондације за етнографију и фолклор у Алибунару се одржава «Дечији фестивал румунске музике и фолклора» (недавно одржан осми по реду), а о Божићу, у Бегејцима се традиционално празнује «Празник зимских обичаја». Књижевно уметничко друштво «Тибискус» из Уздина у АП Војводини је уз финансијску помоћ државе, организатор одржавања Сусрета румунских писаца.

2.2.5. На русинском језику организују се слични годишњи сусрети позоришних, фолклорних и књижевних друштава, а садржајем се издвајају научни скупови посвећени русинским народносним школама и филолошким проблемима.

²³ Током тих свечаности 2000. године, поред обележавања 10 година од обнављања рада Матице словачке, одржане су 24 различите приредбе и културне манифестације.

²⁴ Тридесето по реду окупљање фолклорних група војвођанских Словака 2000. године је окупило 400 учесника из 27 културно-уметничких друштава Словака у СР Југославији.

Посебно су значајни годишњи фестивал драмског аматерског стваралаштва Русина и Украјинаца «Петро Ризнић Ђађа», годишњи фестивал музичко-фолклорног стваралаштва «Црвена ружа», годишњи фестивал изворног фолклора Русина и Украјинаца «Куцурска жетва», итд.

2.2.6. Културну баштину припадници *украјинске* националне мањине негују организовањем разних културно-уметничких друштава. У циљу неговања украјинског језика, основано је Друштво за украјински језик, књижевност и културу које организује летње школе украјинистике.

2.2.7. Традиционални су и дани културе које организују припадници *мађарске, словачке и ромске националне мањине* у Војводини, а пример добре праксе живота у мултикултурној средини представља «Дружјаница» – више етно-манифестација *Хрвата, Буњеваца, Шокаца и Мађара* којима обележавају крај жетве у севернобачком делу Војводине. Припадници хрватске националне мањине организују фестивал дечијег фолклора «Деца су украс свијета».

И у другим крајевима Србије настањеним припадницима националних мањина, делују њихова културна удружења која доприносе културној баштини како своје етничке, тако и целокупне мултикултурне југословенске заједнице.

2.2.8. У Санцаку, припадници *бошњачке мањине*, организовани у неколико невладиних организација и удружења, настоје да заштите баштину регије која је део оријенталне и европске културне баштине. На том подручју уметничка и научна удружења попут Културног друштва «Препород», «Санчачког интелектуалног клуба» и «Матице Бошњака» делују на ревитализацији аутохтоних вредности идентитета Бошњака. Културно-просветна заједница града Сјенице је, уз помоћ Савезног министарства националних и етничких заједница, била организатор неколико књижевних манифестација.

Своја културна и фолклорна удружења у централној Србији (ван Војводине) имају и припадници *ромске, бугарске и влашке мањине* који организују годишње смотре стваралаштва, фестивале, књижевне и ликовне колоније.

2.2.9. Модерно културно-уметничко стваралаштво *ромске* националне мањине се представља на «Недељи ромске културе». Посебно је важно да се укаже да се у Југославији деценијама одржава «Смотра културних достигнућа Рома» и да је, уз пригодан програм, од стране више ромских организација (удружење «Рома музика», Ромски информативни центар, издавачка кућа «Роминтерпрес», итд), под покровитељством Савезног министарства националних и етничких заједница, прослављен 8. април, Светски дан Рома. Ромски културни центар из Лесковца је у 2001. и 2002. години организовао Фестивал знања, спорта и културе за ромску децу, а његови представници су учествовали и на Фестивалу етничког филма у Пољској.

2.2.10. У Босилеграду, који углавном насељавају припадници *бугарске* националне мањине, организована је смотра ликовног стваралаштва, док су у Београду, у јуну 2002.године уз помоћ Савезног министарства националних и етничких заједница, Народна библиотека из Димитровграда и Центар културе из Босилеграда организовали ликовне изложбе и књижевне вечери бугарске националне мањине.

2.2.11. Културни живот *влашке* националне мањине се одвија кроз рад низа фолклорних друштава која чувају и преносе живописну традицију, а њихове

најпознатије традиционалне годишње манифестације су «Слатински сабор», «Хомољски мотиви» и смотра културно-уметничких друштава под називом «Од маја до маја».

- 2.2.12. Припадници осталих националних мањина такође остварују сарадњу са државом у погледу културних активности којима се унапређују услови који су потребни за одржавање и развијање културе и идентитета националних мањина. Матица *Ашкалија*, националне мањине о чијем идентитету постоје различита мишљења у науци и друштвеној пракси, је током 2001. и 2002. уз значајну помоћ Савезног министарства националних и етничких заједница, била организатор низа културно-уметничких програма. Посебно треба указати на празновање 15. априла - Дана Ашкалија.
- 2.2.13. Деведесетих година је у СР Југославији установљен Немачки народни савез. Установљењем те организације су заживеле културне активности *немачке* националне мањине, од којих су најзначајније женски хор и драмска секција. Немачки савез је основао и посебну библиотеку која располаже са преко 2000 наслова. Удружење Немаца «Донау» је 1993. организовало први немачки «Брезел» бал, а потом и низ културних манифестација.
- 2.2.14. Припадници *буњевачке* националне мањине у септембру традиционално одржавају Фестивал народног стваралаштва.
- 2.2.15. У Републици Црној Гори, припадници националних мањина своју културу и традицију негују и развијају делујући у невладиним и културним удружењима попут *хрватског* културног друштва «Напредак», *бошњачких/муслиманских* удружења «Препород», «Алманах» и «Центра за проучавање и очување културне баштине Муслимана-Бошњака у Црној Гори», «Матица Муслиманска», *албанских* институција «Арт клуб» и «Дон Ђон бузуку» итд.
- 2.2.16. Савезно министарство националних и етничких заједница је покренуло одржавање Дана културе националних мањина. Основна замисао пројекта је да се у Београду на посебним манифестацијама, током августа 2002. године, предочи култура и стваралаштво сваке од националних мањина које постоје у СР Југославији.

3. Издавачка делатност на језицима мањина поверена је специјализованим издавачким кућама које су, све до средине прошле деценије, објављивале десетине наслова годишње. Само једна од њих, «Форум», која се бави издавачком делатношћу на језику мађарске мањине, од 1953. године када је основана, до 1995. године, објавила је преко 2000 наслова. Почетком деведесетих година «Форум» је годишње објављивао у просеку око 40 књига на мађарском (у просечном тиражу од 1000 примерака), 7 на словачком (у тиражу по 500 примерака), а приближан је био и обим и тираж издања на румунском и русинском језику.

У скромнијем обиму, али са не мањим културним доприносом објављују издавачке куће «Култура» на словачком, «Либертатеа» и «Тибискус» на румунском, «Руске слово» на русинском, «Братство» на бугарском, «Ромаинтерпрес» на ромском језику. Поред ових, постоје и друге издавачке куће које негују специјализоване библиотеке (серије издања) на мањинским језицима. Оснивач већине издавачких кућа у АП Војводина је Скупштина те аутономне покрајине.

**Књиге и брошуре у Војводини
на најбројнијим језицима мањина
(1989-1997)²⁵**

Година	Мађарски		Румунски		Словачки		Свега	
	Број	тираж у хиљадама	број	тираж у хиљадама	број	тираж у хиљадама	број	тираж у хиљадама
1989	116	403	43	26	48	66	207	495
1990	60	147	26	15	19	22	105	184
1991	58	173	26	16	23	28	107	217
1994	42	127	8	4	11	13	61	144
1995	63	189	18	13	33	34	114	236
1996	80	190	6	6	32	28	118	224
1997	62	134	12	9	28	37	102	180

²⁵ Статистички годишњак Србије 1992; Статистички годишњак СР Југославије 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998.

COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE

Издавачка делатност према језику издања и врсти писма у 2000.

	Књиге и брошуре				Листови (новине)				Часописи			
	укупно	ћирилица	латиница	ћирилица и латиница	укупно	ћирилица	латиница	ћирилица и латиница	укупно	ћирилица	латиница	ћирилица и латиница
1.укупно	5886	2522	2419	845	629	368	250	11	564	213	341	10
српски	5036	2615	1915	506	572	360	204	8	457	206	244	7
албански	11	-	8	3	...	-	...	-
бугарски	7	7	-	-	2	2	-	-	1	1	-	-
словачки	46	-	27	19	7	-	7	-	5	-	5	-
мађарски	193	-	164	29	23	-	23	-	9	-	9	-
румунски	43	-	34	9	9	-	9	-	2	-	2	-
русински	-	-	-	-	3	3	-	-	2	2	-	-
турски	4	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
на више језика	377	-	168	209	9	1	5	3	19	2	14	3
Остали језици	169	1	100	68	4	2	2	-	69	2	67	-
2. укупно тираж у хиљадама	11081	6874	2024	2183	307430	233984	64458	3168	4153	1267	2842	43
српски	9183	6866	1531	787	300974	239561	58273	3139	3974	1259	2672	42
албански	11	-	8	3
бугарски	7	6	-	1	100	100	-	-	1	1	-	-

словачки	34	-	22	12	388	-	388	-	20	-	20	-
мађарски	270	-	188	82	5540	-	5540	-	20	-	20	-
румунски	29	-	23	6	234	-	234	-	3	-	3	-
русински	-	-	-	-	16	16	-	-	4	4	-	-
турски	4	-	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-
на више језика	1082	-	175	906	56	6	21	29	21	1	19	1
Остали језици	461	2	75	384	122	121	1	-	110	2	108	-

У библиотечкој мрежи Војводине, књиге на језицима националних мањина заступљене су у складу са етничким саставом становништва: 76,67% их је на српском, 15,65% на мађарском, 1,12% на словачком, 1,04% на румунском и 0,22% на русинском језику.

За остали део земље нису ажурирани подаци о библиотечком фонду на језицима мањина, осим у библиотеци у Димитровграду, у којој је трећина књижног фонда на бугарском језику. Савезно министарство националних и етничких заједница обезбедило је значајна средства за набавку књига за библиотеку словачке националне мањине у Бачком Петровцу.

4. Национални симболи, знамења и празници су посебан вид традиције и културног наслеђа националних мањина који је у СР Југославији правно заштићен.

Полазећи од схватања да могућност истицања националних симбола не само да доприноси очувању националног идентитета, већ и осећају истинске слободе и равноправности, федерални Устав је у члану 11. предвидео да СР Југославија признаје и јамчи право националних мањина на употребу националних симбола. То право је по изричитој уставној одредби гарантовано у складу са међународним правом. Устав Републике Црне Горе чланом 69. такође прокламује право на употребу и истицање националних симбола, али то право признаје као право *припадника* националних мањина. Употреба националних симбола је прецизније уређена савезним Законом о заштити права и слобода националних мањина, који у члану 16. утврђује да припадници националних мањина имају право избора и употребе националних симбола и знамења. Став 2. члана 16. Закона о заштити права и слобода националних мањина нормира да национални симбол и знамење националне мањине не може бити истоветно са симболом, односно знамењем друге државе. Намера законодавца је очигледно била да се изнађу симболи који би представљали целокупне националне мањине, а не друге државе. Такво решење не спречава избор и употребу традиционалних симбола који могу бити и слични симболима и знамењима других држава, али који никако не смеју бити истоветни. Закон о заштити права и слобода националних мањина предвиђа посебну процедуру за утврђивање националних симбола, празника и знамења. Симболе, празнике и знамења националних мањина треба да предложи њихови национални савети, а да их потврди Савезни савет за националне мањине. Веома либерално решење које је садржано у Закону о заштити права и слобода националних мањина је и да се симболи и знамења националних мањина могу службено истицати током државних празника и празника националне мањине на зградама и у просторијама локалних органа и организација са јавним овлашћењима на подручјима на којима је језик националне мањине у службеној употреби, али да се уз знамења и симболе националне мањине, при службеној употреби, обавезно истичу знамења и симболи Савезне Републике Југославије, односно републике чланице. Другачија решења су предвиђена одредбама републичких закона. Закон о локалној самоуправи Републике Србије предвиђа да се у службеним просторијама органа јединице локалне самоуправе истичу само

државни симболи и симболи јединице локалне самоуправе (члан 118. став 2.). Изложено решење није у складу са одредбама Закона о заштити права и слобода националних мањина, па је пред Уставним судом СР Југославије покренут поступак оцене усаглашености те одредбе републичког Закона о локалној самоуправи са савезним Законом о заштити права и слобода националних мањина. Поступак је у току и очекује се доношење одлуке Савезног уставног суда. Закон о употреби националних симбола Републике Црне Горе предвиђа да се у јединицама и непосредним облицима локалне самоуправе у којима припадници националних мањина чине већинско становништво, у данима државних празника Републике Црне Горе, испред објеката органа локалне самоуправе, поред државних симбола истичу и национални симболи националних мањина.

5. У циљу остваривања индивидуалних и колективних права националних мањина и унапређења услова који су потребни за одржавање и развијање њиховог идентитета, у СР Југославији је установљено неколико органа.

5.1. На федералном нивоу је установљено *Министарство националних и етничких заједница* које је надлежно за послове у области остваривања права мањина. Неопходно је указати да Министарство прати стање и предлаже мере у вези са остваривањем права националних мањина. Посредством Министарства националних и етничких заједница, Савезна влада је у сталном контакту са политичким, културним и просветним удружењима припадника мањина. Министарство националних и етничких заједница је отворило своју канцеларију у Бујановцу која делује на подручју три општине југа Србије. Канцеларија прима притужбе на све облике кршења људских права, пружа бесплатну правну помоћ локалном становништву и ради на спровођењу Закона о заштити права и слобода националних мањина.

5.2. Савезни закон о заштити права и слобода националних мањина предвиђа да ће се на федералном нивоу, осим Министарства националних и етничких заједница, успоставити и Савезни савет за националне мањине. *Савезни савет за националне мањине* ће бити тело које ће се оформити при Савезној влади која ће утврдити његов састав и надлежности. Особеност успостављања Савезног савета за националне мањине ће бити да у ње представници националних савета националних мањина *обавезно* учествовати у његовом раду. На основу Закона о заштити права и слобода националних мањина, Савезни савет за националне мањине ће бити надлежан да потврђује избор националних симбола, знамења и празника мањина.

5.3. *Национални савети националних мањина* су, по Закону о заштити права и слобода националних мањина, тела које бирају припадници националних мањина. Национални савети националних мањина ће представљати националне мањине у области службене употребе језика, образовања, културе и информисања на језицима мањина. Чланом 19. став 7. Закона о заштити права и слобода националних мањина предвиђено је и да ће савети одлучивати о појединим питањима из тих области, тако да је Закон створио правну основу и наметнуо обавезу држави да законима повери националним саветима вршење појединих јавних овлашћења у областима које су од значаја за очување идентитета националних мањина. Тиме је у СР Југославији започет процес стварања посебног вида културне аутономије националних мањина, а национални савети неће имати

одлике удружења грађана, већ ће бити *овлашћени представници мањина као колективитета*. Процес стварања националних савета и Савезног савета за мањине је у току. Крајем јула објављен је Правилник о начину рада скупштина електора за избор савета националних мањина, подзаконски акт чије је доношење било неопходно за отпочињање процеса конституисања националних савета. Након објављивања Правилника, отпочело је пријављивање електора за избор националних савета, тако да се одржавање првих електорских скупштина очекује током септембра и октобра 2002. године.

5.4. Уставом Републике Црне Горе предвиђено је да се ради очувања и заштите националног, етничког, културног, језичког и верског идентитета припадника националних група образује *Републички савет за заштиту права припадника националних и етничких група*. Тим телом у Републици Црној Гори руководи председник Републике. Чланове савета, на предлог председника Републике, бира Скупштина Републике Црне Горе. У надлежности Савета је да прати односе и појаве од значаја за остваривање и поштовање права припадника националних мањина утврђених Уставом Републике Црне Горе и да са својим запажањима, мишљењима и предлозима упознаје надлежне органе ради предузимања потребних мера. Према члану 5. Одлуке о надлежностима и саставу Републичког савета за заштиту права припадника националних мањина, Савет покреће поступак за укидање или поништавање општих аката органа, односно организација, којима се повређују права припадника националних мањина. Став 2. истог члана овлашћује Савет да може да предложи надлежном органу, односно организацији обустављање од извршења општег или појединачног правног акта, донесеног ван управног или судског поступка, односно радње, ако би извршењем тог акта или радње дошло до повреде права припадника националних мањина. Средства за рад Савета се обезбеђују из буџета Републике. У Влади Републике Црне Горе постоји посебно *Министарство националних мањина и етничких група*. У Црној Гори је недавно донета одлука о оснивању *Центра за очување и развој културе националних и етничких група*. Центар би требало да сарађује са матицама припадника националних и етничких група у иностранству, развија издавачку делатност, подстиче јавне расправе, организује семинаре и промоције. Центар није започео са радом јер је његово конституисање у току.

5.5. У Републици Србији, у оквиру Народне скупштине, делује посебан *Одбор за међунационалне односе*. Према члану 50. Пословника Народне скупштине Републике Србије, Одбор за међунационалне односе разматра предлоге закона, других прописа и општих аката и друга питања «са становишта остваривања националних права и међунационалних односа у Републици». Пословник утврђује и да Одбор има 21 члана. У пракси, у раду Одбора учествује 19 чланова. Од тог броја, 3 члана Одбора су Мађари, 2 Бошњаци, а један члан Одбора је Румун. Одбор је у последњем сазиву Народне скупштине Републике Србије (од избора у децембру 2000.) имао четири седнице и дао је мишљење о шест законских предлога који су од значаја за остваривање права националних мањина.

У Републици Србији делују и две посебне интерресорне групе које чине представници различитих ресорних министарстава. Реч је о *Групи за питања Рома и Групи за националне мањине*. Основни задатак тих група је да разматрају питања од значаја за националне мањине за чије решавање је неопходно садејство различитих државних органа.

У Републици Србији делује неколико посебних канцеларија или центара чији је основни задатак да унапређују и развијају услове који су потребни за одржавање и развијање културе припадника националних мањина. Од посебног значаја је *Мултикултурни центар у Београду* који је основан под покровитељством Савезног министарства националних и етничких заједница, у сарадњи са невладиним организацијама, како би се потпуније представила култура националних мањина. Мултикултурни центар је, до сада, организовао изложбе академских сликара који припадају националним мањинама и изложбе осталих уметничких радова (наивни сликари и уметнички радови Ромкиња), књижевне вечери бугарских, словачких и русинских стваралаца, школе језика, итд. У оквиру Центра постоји и посебна библиотека која не само да има фонд на мањинским језицима, већ садржи и литературу о мањинама и правима мањина и збирку релевантних докумената.

У Републици Србији, у оквиру органа АП Војводина, делује *Покрајински секретаријат за прописе, управу и националне мањине*. На основу Одлуке о покрајинској управи, Покрајински секретаријат за прописе, управу и националне мањине обавља послове који се односе на: остваривање права националних мањина, заштиту и унапређење колективних и индивидуалних права националних мањина у Покрајини, праћење, аналитичко сагледавање стања и предлагање доношења прописа и предузимање других мера из области заштите и остваривања права националних мањина, сарадњу и помоћ друштвеним организацијама, удружењима грађана - припадницима националних мањина, обезбеђује превођење прописа и општих аката на језике националних мањина, праћење и сагледавање стања у области вера, црква и верских заједница и предлаже потребне мере у складу са прописима из те области.

Закон о локалној самоуправи Републике Србије предвиђа успостављање тела на локалном нивоу чија ће надлежност бити да разматра питања остваривања, заштите и унапређивања националне равноправности. Таква тела ће бити *савети за међунационалне односе* и образоваће се у склопу управе јединица локалне самоуправе у национално мешовитим јединицама локалне самоуправе. Закон о локалној самоуправи Републике Србије одређује да су национално мешовите јединице локалне самоуправе у којима једна национална заједница, према резултатима последњег пописа становништва, чини више од 5% од укупног броја становника, или у којој све мањинске националне заједнице чине више од 10% од укупног броја становника. Закон о локалној самоуправи предвиђа да ће се савети за међунационалне односе образовати након спровођења наредних избора за одборнике скупштина јединица локалне самоуправе..

6. Након демократских промена у СР Југославији, октобра 2000. године отпочело се са новом мањинском политиком. Држава је посредством наведених органа и организација, у циљу одржавања и развијања културе припадника националних мањина, пружила финансијску и организациону подршку великом броју културних организација мањина и низу њихових културних манифестација. Током 2001. и 2002. године, Савезно министарство националних и етничких заједница је организовало и финансијски, или на друге начине, подржало одржавање 86 културних манифестација и пројеката који су од значаја за неговање културе националних мањина. Највећи део (46) чине новоустановљене културне

манifestације (музички фестивали, позоришни дани, сликарске изложбе, књижевно стваралаштво, смотре различитог културног стваралаштва, гостовање са културним стваралаштвом у иностранству итд). Обележавање традиционалних манифестација и јубилеја није запостављено тако да је у наведеном периоду пружена помоћ у извођењу 24 таквих манифестација. Посебна пажња је посвећена инвестиционим улагањима у адаптацију културно-историјских и других објеката који су од значаја за очување неопходних елемената идентитета припадника националних мањина (16). Сличне су биле активности и осталих органа који су задужени да унапређују услове потребне за одржавање и развијање културе припадника националних мањина. Савезно министарство националних и етничких заједница је посебну пажњу посветило издавачким пројектима. Током 2001. године, Министарство је финансирало објављивање 12 наслова. Од посебног су значаја издања на ромском језику – дечији часопис «Чаврикано лил», часопис «Ромологија», «Буквар дечијих права», «Дечија песмарица», публикација «Нација смо а не Цигани» и посебну образовну публикацију «Здравствена читанка». Помоћ издавању уџбеника на језицима мањина је изложена у коментару посебног члана Конвенције.

Подаци о помоћи које су остали државни органи (министарства културе и министарства просвете Србије и Црне Горе) пружили удружењима мањина и културним манифестацијама ће бити накнадно достављени.

Став 2.

1. СР Југославија је искрено привржена изградњи мултикултурног друштва. У земљи не постоји државна култура, нити државна религија. Читав низ правних и политичких аката који су делимично приказани у овом извештају имају за циљ не само одржавање, већ и даљи развој националног идентитета националних мањина. Отуда и не чуди да у СР Југославији нема притужби да су националне мањине, противно вољи њихових припадника, изложене асимилацији.

Југословенски правни систем садржи читав низ норми које изричито забрањују, односно спречавају било какве мере и активности које нису засноване на слободној вољи, а имају за циљ асимилацију мањина. Савезни Закон о заштити права и слобода националних мањина у члану 5. став 1. изричито утврђује да се забрањује свака радња и мера насилне асимилације припадника националних мањина. На тај начин, Закон забрањује сваку меру насилне асимилације мањина, без обзира од кога она долазила (од државних органа или других субјеката).

Спречавању асимилације служе неке друге одредбе Закона о заштити права и слобода националних мањина. Члан 8. Закона утврђује заштиту права које су мањине стекле до његовог ступања на снагу, док члан 22. забрањује предузимање мера које мењају однос становништва у областима насељеним националним мањинама и отежавају уживање и остваривање права припадника националних мањина.

2. Посебно треба истаћи да југословенско законодавство садржи и низ казних одредби којима се санкционишу ситуације које воде или би могле да воде присилној асимилацији мањина.

Треба указати да и Кривични закон Републике Србије (члан 61.) и Кривични закон Републике Црне Горе (члан 43.став 2.) одређују да су кривична дела, са запрећеним казнама затвора, ускраћивање или ограничавање употребе матерњег језика и писма припадницима националих мањина. Изложене одредбе су од посебне важности ако се има у виду да онемогућавање слободне употребе матерњег језика представља најбржи увод у асимилацију.

Члан 6.

Уговорнице треба да подстичу дух толеранције и међукултурног дијалога и предузимају ефикасне мере за унапређење узајамног поштовања и разумевања и сарадње међу свим људима који живе на њиховој територији, без обзира на њихов етнички, културни, језички или верски идентитет, посебно у области образовања, културе и медија.

Уговорнице се обавезују да предузимају одговарајуће мере заштите лица изложених претњама или дискриминацији, непријатељствима или насиљу због свог етничког, културног, језичког или верског идентитета.

Став 1.

- 1.1. Подстицање и неговање духа толеранције и међукултурног дијалога је од непроцењиве важности у мултиетничким и мултикултурним друштвима, какво је југословенско. Узајамно поштовање, разумевање и сарадња међу људима различите националне, језичке, и верске припадности, као и међу држављанима различитих држава који живе на територији СР Југославије један је од главних циљева нове мањинске политике у СР Југославији. Стварање друштва у коме би дух толеранције и међукултурног дијалога био развијен мукотрпан је посао у земљи у чијем окружењу су се одиграли међунационални конфликти од којих су побегле стотине хиљада избеглица. Након демократских промена у земљи, образована је посебна Комисија за истину и помирење.
- 1.2. Неговање духа толеранције и међукултурног дијалога је било предмет неких од заједничких пројеката невладиних организација и државних органа. Организовани су округли столови о толеранцији и мултиетничке спортске манифестације у национално мешовитим срединама.
- 1.3. Имајући у виду да је помањкање толеранције најизраженије у области међунационалних односа и да ће националне мањине бити стварни бенефицијари уколико дође до њеног подстицања, Министарство националних и етничких заједница је 2001. године покренуло посебну медијску кампању под називом «Толеранција». Реч је о јединственој кампањи за промовисање толеранције и мултиетничности. Кампања има два циља: 1.

непосредни циљ кампање је да покрене процес промене у ставовима о мањинским групама и развије позитивно мишљење о мањинској проблематици; 2. посредни циљ кампање је да створи свест код домаћег и иностраног јавног мњења да је СР Југославија, после дужег периода, постала подручје толеранције, разумевања и уважавања богатства различитости. Три су предмета кампање: 1. односи већине и мањине; 2. неопходност и богатство различитости и 3. проблем дискриминације. У оквиру кампање је покренут низ активности које афирмишу толеранцију – осим силовите медијске кампање (спотови о толеранцији у електронским медијима и огласи у штампи), Савезно министарство националних и етничких заједница је промовисало толеранцију у школама и спортским такмичењима. У том смислу, организоване су посебне радионице у школама које су биле посвећене толеранцији («Април 2001 - Месец толеранције у школама»-наградни темати за ликовно и књижевно стваралаштво и награде за школе које покажу највише успеха у развоју толеранције). На подручју југа Србије, Савезно министарство је било покровитељ неколико мултиетничких спортских такмичења. Посебан вид испољавања кампање «Толеранција» је било покровитељство Савезног министарства националних и етничких заједница над одржавањем концерата под називом «Толеранција» које је изводио Нишки симфонијски оркестар у неким национално мешовитим срединама (нпр. Бујановац). Кампања «Толеранција» је једна од најбоље прихваћених медијских кампања у СР Југославији. Према истраживањима јавног мњења²⁶, 65,3% испитаника је оценило да је кампања о толеранцији потребна. Сама кампања је на скали од 1 до 5 добила просечну оцену 3,9. Свакако најважнији досадашњи учинак кампање је смањење етничке дистанце за два подеока у групи испитаника који су приметили кампању у односу на испитанике који нису приметили кампању.

- 1.4. Унапређење толеранције и међукултурног дијалога се одвија и кроз рад других органа и центара. Координационо тело за југ Србије је у оквиру свог пројекта укључивања Албанаца у друштвени живот, имало посебну кампању за развијање мултиетничког друштва на југу Србије. Мултикултурни центар је у Београду организовао викенд радионице за децу са темом «Борба против предрасуда».
- 1.5. Посебна мера која треба да допринесе укључивању Албанаца у друштвени живот Републике Србије, а тиме и стварању мултикултурног друштва, је амнестија за одређена кривична дела која су учињена на југу Србије. Законом о амнестији је предвиђено да ће се амнестија дати југословенским грађанима који су на територији три општине југа Србије (Прешево, Медвеђа и Бујановац) учинили, односно, за које постоји основана сумња да су учинили кривична дела тероризма и кривична дела удруживања ради непријатељске делатности. Амнестијом су била обухваћена сва лица која су припадала тзв. Ослободилачкој војсци Прешева, Бујановца и Медвеђе.
2. СР Југославија, у оквиру својих могућности, настоји да предузме ефикасне мере за унапређење поштовања, разумевања и сарадње међу људима

²⁶ Истраживање су спровели Агенција за испитивање јавног мњења «Стратеџик маркетинг» из Београда и Центар за друштвена истраживања из Суботице. Интервјуисано је укупно 1358 испитаника оба пола, у три региона: Београд (20,5% анкетираних), Војводине (24,8% анкетираних) и Централна Србија (54,7% анкетираних). Узорак је био троетапни случајни стратификован, репрезентативан за популацију Србије (без Косова и Метохије).

различите националне припадности. Такве мере се предузимају у различитим областима друштвеног живота.

- 2.1. У области образовања је Законом о заштити права и слобода националних мањина, предвиђено да план и програм рада у образовним установама и школама са наставом на српском језику, треба да садржи градиво које садржи сазнања о историји, култури, и положају националних мањина, те друге садржаје који поспешују међусобну толеранцију и заједнички живот. Штавише, у циљу поспешивања толеранције према националним мањинама, члан. 13. став 7. Закона изричито предвиђа да наставни план и програм у образовним установама које наставу изводе на српском језику, у областима у којима је језик националне мањине у службеној употреби, треба да садржи могућност учења језика националне мањине. На филолошким и филозофским факултетима који постоје у оквиру различитих универзитета у СР Југославији, постоји могућност изучавања језика и књижевности свих народа којима припадају националне мањине у СР Југославији.

Посебан вид политичког образовања којим се у СР Југославији унапређује поштовање, разумевање и сарадња међу људима различите националне припадности представљају мултиетнички образовни кампови, покренути од стране Савезног министарства националних и етничких заједница под називом »Култура суживота«. Од средине 2001. године, одржано је седам таквих кампова у разним срединама (Београд, Нови Пазар, Нови Сад, Зрењанин, Београд, Бујановац, Ниш). На сваком од кампова је учествовало више десетина младих, углавном студената, из свих крајева СР Југославије, представника националних заједница, невладиних организација и подмлатка политичких партија. Настава у камповима се одржавала сваког дана током трајања кампа тако да су млади, осим могућности да се друже, пролазили кроз едукацију о различитим темама у вези са основном темом »култура заједничког живота« (верске слободе, дискриминација, шовинизам) и кроз психолошке радионице у којима су учили како да се боре са предрасудама и стереотипима.

Иако у Савезној Републици Југославији постоји систем образовања мањина на матерњем језику на свим нивоима, неке од мањинских организација исказују незадовољство у односу на наставне садржаје. Применом новог Закона о заштити права и слобода националних мањина то питање биће решено - у одлучивању о наставним садржајима учествоваће и саме мањине учешћем националних већа. Савезно министарство националних и етничких заједница је оформило и експертски тим чији је задатак да:

1. сачини целокупну анализу уџбеника на језицима мањина;
2. предложи листу садржаја који би могли да буду увредљиви и које би требало изменити или искључити;
3. предложи нове садржаје и
4. предложи садржаје који би се учили у настави на српском језику са циљем да се представе живот и обичаји мањина.

Експертски тим министарства је извршио анализу и предложио измене садржаја који могу да буду увредљиви по верска и национална осећања припадника националних мањина. Велика конференција која је одржана у Београду 1. и 2. августа 2002. године под покровитељством Савезног

министарства националних и етничких заједница и Министарства просвете Републике Србије је била посвећена изложеном проблему.

2.2. У области медија, ефикасне мере за унапређење узајамног поштовања, разумевања и сарадње почивају на законским одредбама закона југословенских федералних јединица којима се регулишу основна начела емитовања радио и ТВ програма, а којима се у сфери јавног информисања, предвиђа да програмска оријентација јавних гласила треба да омогући уважавање и изражавање културног и језичког идентитета националних мањина (члан 78. тачка 4. Закона о радиодиузији Републике Србије и члан 25. став 2. Закона о јавном информисању Републике Црне Горе). Усклађеност програма јавних медија са програмским принципима се надзире од стране посебних тела која имају мешовити састав. У Републици Србији је предвиђено да Савет агенције за радиодифузију, који доноси све одлуке из њене надлежности, има девет чланова од којих су двоје именовани од стране Народне скупштине Републике Србије на предлог цркава и верских удружења, односно домаћих невладиних организација и удружења грађана која се превасходно баве заштитом слободе говора, *заштитом права националних мањина* и заштитом права деце, путем заједничког договора (чл. 23. Закона о радиодифузији Републике Србије).

3. Ефикасне мере за унапређење узајамног поштовања, разумевања и сарадње се предузимају и на локалном нивоу. Округлим столовима «Улога локалне заједнице у изградњи међуетничког поверења», који су започели у Пријеполу, 18. маја 2001. године, Савезно министарство националних и етничких заједница је настојало да поспешу међуетнички дијалог и изградњу политичке културе дијалога и толеранције међу представницима мањинске и већинске популације у локалним властима, представницима парламентарних и ванпарламентарних странака са тих подручја, представницима локалних невладиних организација и представницима републичке и савезне власти. Одржано је укупно 10 округлих столова у јединицама локалне самоуправе које насељавају представници различитих националних мањина (Пријеполје, Нови Сад, Ниш, Ковачица, Бујановац, Димитровград, Медвеђа, Суботица, Бачки Петровац и Босилеград).

Став 2.

1. Осим што националним мањинама и њиховим припадницима јамчи право на очување, развој и изражавање њихове етничке, културне, језичке, верске и друге посебности, југословенски правни систем предвиђа и ефикасне мере за сузбијање дискриминације односно претњи, непријатељстава или насиља који би били усмерени против неког због његове етничке и друге посебности. Тако Устав СР Југославије у члану 42. став 1. забранује, поред осталог, деловање политичких, синдикалних и других организација које је усмерено на кршење зајамчених слобода и права човека и изазивање националне, расне, верске и друге нетрпељивости или мржње. Поред тога, Устав у члану 52. утврђује да је противуставно и кажњиво свако изазивање и подстицање националне, расне, верске или друге неравноправности, као и изазивање и распиривање националне, расне, верске и друге мржње и нетрпељивости. Уз то, Устав у члану 38. став 2.

предвиђа да се изузетно може одступити од начела слобode штампе и информисања, и спречити растурање штампе и ширење других обавештења, ако се одлуком суда утврди да се њима позива, поред осталог, на кршење зајамчених слобода и права човека и грађанина или изазива национална, расна или верска нетрпељивост и мржња.

Устав Републике Србије је нешто рестриктивнији, али и он у члану 44. став 2. поред осталог, прецизира да је забрањено деловање које има за циљ, кршење Уставом зајамчених слобода и права човека и грађанина, изазивање и подстицање националне, расне и верске нетрпељивости и мржње, а у члану 46. став 6. изузетно дозвољава могућност спречавања растурања штампе и ширења других обавештења, ако се одлуком надлежног суда утврди да се њима, поред осталог, позива на кршење зајамчених слобода и права човека и грађанина или се изазива и подстиче национална, расна или верска нетрпељивост и мржња.

Скоро идентичне одредбе садржи Устав Републике Црне Горе који у члану 42. утврђује, поред осталог, да је забрањено деловање политичких, синдикалних и других организација које је усмерено на кршење зајамчених слобода и права човека и грађанина или изазивање националне, расне, верске и друге мржње или нетрпељивости. Затим, Устав наводи и одредбу која прецизира да је противуставно и кажњиво свако изазивање и подстицање националне, расне, верске и друге неравноправности, као и изазивање и распиривање националне, расне, верске и друге мржње или нетрпељивости. Најзад, одредбом члана 37. став 2. изузетно је допуштено спречавање растурања штампе и ширења других обавештења, све на основу одлуке суда, уколико се утврди да се њима позива на кршење зајамчених слобода и права, или изазива национална, расна и верска мржња или нетрпељивост.

Кривично-правна заштита против дискриминације и насиља је предвиђена у правном поретку СР Југославије и њених федералних јединица и под једнаким условима је уживају сви грађани, па и припадници националних мањина. Кривичним законом СР Југославије (чланови 134. и 154. став 1. и 186.) је предвиђено изрицање казне од 3 месеца до 5 година затвора лицима која крше људска права припадника националних мањина, шире расну, верску или националну нетрпељивост или у службеном поступку чине било какву дискриминацију или повластицу по основу националне, етничке или верске припадности. Посебно је важно да се укаже да је Законом, као тежи облик кривичног дела изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости, предвиђено дело које се учини принудом, злостављањем и угрожавањем сигурности и да је у таквим случајевима казна строжија, односно да може да износи и до осам година затвора. Слична решења садржана су у Кривичном закону Републике Србије и у Кривичном закону Републике Црне Горе.

Одговарајуће мере заштите лица изложених претњама или дискриминацији, непријатељствима или насиљу садржане су и у читавом низу релевантних закона, којима је утврђена прекршајна и дисциплинска одговорност организација и лица која врше и подстичу на такво чињење. Законом о службеној употеби језика и писма су предвиђене новчане казне за кршење одредбе члана 19. Закона којом је предвиђено да се на подручјима на којима су у службеној употреби језици националних мањина, називи места и други географски називи, називи улица и тргова, називи органа и организација, саобраћајни знаци, обавештења и упозорења за јавност и други јавни натписи исписују и на језицима националних

мањина. Такође, Закон о службеној употреби језика и писма предвиђа новчане казне за прекршај одредбе члана 20. Закона којом је предвиђено да се фирма предузећа, установе и другог правног лица исписује и на језику националне мањине који је у службеној употреби. Школским законима Републике Србије је предвиђена новчана казна од 10 000 – 50 000 динара за основне и средње школе ако се у њима угрожавају или омаловажавају групе и појединци на основу расне, националне, језичке, верске или полне припадности, односно уколико школе подстичу такве активности или не предузимају мере за њихово спречавање (члан 140. Закона о основној школи Републике Србије и члан 109. Закона о средњој школи Републике Србије). Одговарајуће мере заштите лица изложених претњама или дискриминацији, непријатељствима или насиљу садржане су и у медијским законима. Нови Закон о радиодифузији Републике Србије чланом 8. овлашћује Агенцију за радиодифузију да предузме мере у области радиодифузије у циљу спречавања емитовања програма који садрже информације којима се подстиче дискриминација, мржња или насиље против лица или група лица због њиховог припадања или неприпадања одређеној раси, вери, нацији, етничкој групи или полу.

2. У СР Југославији има појединих маргиналних друштвених група (тзв. скинхедси) које су насилне према Ромима. Према евиденцији Савезног министарства националних и етничких заједница, током 2001. и 2002. године је било 36 случајева инцидената у којима су жртве били Роми. У 2001. години, на територији СР Југославије, било је 16 случајева пријављених и оптужених лица за кривично дело изазивања националне, расне и верске мржње. Сви случајеви су забележени на територији централне, односно уже Србије. Од тог броја, 4 пунолетна лица су осуђена за то кривично дело.

Члан 7.

Уговорнице ће обезбедити поштовање права сваког припадника националне мањине на слободу мирног окупљања, слободу удруживања, слободу изражавања и слободу мисли, савести и вероисповести.

1. Права која су предвиђена овим чланом Оквирне конвенције у СР Југославији спадају у корпус уставима зајемчених основних људских права и слобода и као таква припадају свим људима или свим грађанима СР Југославије, укључујући и припаднике националних мањина.

Уставом СР Југославије је *грађанима* загарантована слобода збора и другог мирног окупљања, без одобрења, уз претходну пријаву надлежном органу. Та слобода може да буде *привремено ограничена* одлуком надлежног органа само у циљу спречавања угрожавања здравља и морала или ради безбедности људи и имовине. Слободу збора и другог мирног окупљања, на истоветан начин, гарантују и уставни Републике Србије (члан 43.) и Републике Црне Горе (члан 39.)

2. Устав СР Југославије (члан 41.) *грађанима* гарантује слободу политичког, синдикалног и другог удруживања и деловања, без одобрења, уз упис код надлежног органа. Слободу удруживања, на истоветан начин, гарантују и уставни Републике Србије и Републике Црне Горе. Федерални Устав у члану 47. прописује да припадници националних мањина имају право да, у складу са законом,

оснивају просветне и културне организације или удружења, који се финансирају на начелу добровољности, а држава их може помагати. Закон о заштити права и слобода националних мањина предвиђа и могућност избора посебних националних савета националних мањина ради остваривања права на самоуправу у области употребе језика и писма, образовања, информисања и културе. Чланом 19. Закона предвиђено је да ће национални савети представљати националне мањине у наведеним областима друштвеног живота и да ће вршити поједина јавноправна овлашћења која ће им у тим областима бити поверена. Националне савете ће, до доношења посебног закона који ће уредити ту област, бирати скупштине електора националних мањина. Електори националних мањина могу да буду савезни, републички и покрајински посланици који су на те функције изабрани због своје припадности националној мањини или који се изјашњавају као припадници националне мањине и говоре језик мањине. Електори националних мањина за избор националних савета могу да буду и одборници који припадају националним мањинама а изабрани су у јединицама локалне самоуправе у којима је мањински језик у службеној употреби. Право да буде електор има и сваки грађанин који се изјашњава као припадник националне мањине и његову кандидатуру подржава најмање сто припадника националне мањине са бирачким правом, или га кандидује једна национална организација или удружење националне мањине. Национални савети националних мањина ће се формирати на принципима добровољности, пропорционалности и демократичности.

3. Устав СР Југославије (члан 35.) *свакоме* јамчи слободу убеђења, савести, мисли и јавног изражавања мишљења. Поред тога, одредбом члана 36. став 2. изричито је утврђено да *грађани* имају право да у средствима јавног обавештавања изражавају и објављују своја мишљења. У вези са слободом изражавања мишљења је и одредба члана 44. став 1. која прецизира да *грађанин* има право да јавно критикује рад државних и других органа и организација и функционера, да им подноси представке и предлоге и да на њих добије одговор ако га тражи. Грађанин, према члану 44. став 2. Устав СР Југославије не може бити позван на одговорност нити трпети друге штетне последице за ставове изнете у јавној критици или у поднетој представи, петицији и предлогу, осим ако је тиме учинио кривично дело. Сличне одредбе садрже и одговарајући чланови устава република чланица.

4. У пракси, припадници националних мањина широко користе уставима гарантовану слободу удруживања.

4.1. Припадници *албанске* националне мањине су окупљени у неколико културних, просветних и других удружења. На подручју југа Србије делују албанско културно друштво «Перспектива», а активни су и Одбор за људска права, Удружење за заштиту жена, Фонд солидарности, Омладински центар и друге. Албанци у Републици Србији су организовани у две политичке партије – Партија за демократско деловање и Партија за демократско уједињење Албанаца. У току је регистравање треће партије Албанаца у Србији – Покрета за демократски просперитет, коју су формирали бивши припадници тзв. Ослободилачке војске Прешева, Бујановца и Медвеђе. Најутицајније политичке партије Албанаца у Црној Гори су Демократска унија Албанаца, Демократски савез Албанаца и Партија демократског просперитета.

4.2. *Ашкалије* се организују у «Матицу Ашкалија Југославије».

- 4.3. Припадници *бошњачке* националне мањине у СР Југославији су удружени у неколико културних удружења - Културно друштво «Препород», «Санџачки интелектуални клуб», «Матицу Бошњака», «Матицу Муслимана у Црној Гори», Хелсиншки одбор за људска права из Санџака, Санџачки одбор за људска права итд. Политичка организованост Бошњака у Србији се остварује кроз политичке партије које углавном делују на подручју Санџака, где су најугицајније Странка демократске акције и Санџачка демократска партија. Бошњаци су још удружени у Странку за Санџак, Либерално-бошњачку организацију и још неколико мањих политичких организација.
- 4.4. Припадници *бугарске* националне мањине су окупљени у неколико удружења. Најзначајније организације Бугара у СР Југославији су Демократски савез Бугара у Југославији, Општински одбор за заштиту људских права Бугара у Димитровграду и Хелсиншки одбор за заштиту права и слобода Бугара у СР Југославији.
- 4.5. *Буњевци* су окупљени око Буњевачког културног центра, док политичке интересе Буњеваца репрезентује Буњевачко-шокачка странка.
- 4.6. Припадници *хрватске* националне мањине су окупљени у неколико културних и политичких удружења. Културне организације Хрвата су: Хрватски културни центар, Хрватско културно-просветно друштво «Матија Губец», Културно друштво «Јованка Габошац», Културно-уметничко друштво «Владимир Назор», Културно-уметничко друштво «Силвије Страхимир Краљчевић», Културно удружење Хрвата из Црне Горе «Напред», итд. Поред наведених организација, Хрвате окупљају још и Матица хрватска, Хрватско академско друштво и католички институт «Иван Антуновић». На подручју СР Југославије делују две политичке странке Хрвата - Демократски савез Хрвата Војводине и Хрватски народни савез.
- 4.7. Савез *јеврејских* општина је етничко-верска неполитичка и непрофитабилна заједница која представља Јевреје у Југославији.
- 4.8. Припадници *мађарске* националне мањине имају веома широк круг културних, стручних и интересних удружења. Међу њима треба поменути: Културни савез војвођанских Мађара, Фолклорни центар војвођанских Мађара, Друштво за мађарски језик Војводине, Научно друштво за хунгаролошка истраживања, Друштво за мађарску културу у Југославији, Скаутски савез војвођанских Мађара, Савез мађарских педагога Војводине, Научно друштво војвођанских Мађара, Савез ученика војвођанских Мађара, Војвођанска мађарска омладина, Организација војвођанске мађарске омладине, Организација младих радио-новинара војвођанских Мађара, итд. На политичкој сцени је активно неколико странака војвођанских Мађара - Савез војвођанских Мађара, Демократска заједница војвођанских Мађара, Демократска странка војвођанских Мађара, Хришћанско-демократски покрет војвођанских Мађара, Грађански покрет војвођанских Мађара и Хришћанско-демократско сједињење.
- 4.9. Малобројна *немачка* национална мањина је организована у пет удружења. На територији Војводине, где живе припадници немачке националне мањине, делују: Немачки народни савез из Суботице, Удружење Немаца «Донау» из Новог Сада, Немачко удружење «Адам Беренц» из Апатина, Удружење «Карловиц» из Сремских Карловаца и Удружење Немаца општине Оџаци.

- 4.10. Најмасовнија друштвено-културна организација *Румуна* у СР Југославији је Заједница Румуна у Југославији. Активна је и Румунска фондација за етнографију и фоклор. Припадници румунске националне мањине немају своју националну политичку организацију.
- 4.11. Припадници *русинске* националне мањине су организовани у неколико културно-просветних удружења. «Матица русинска» је организација југословенских Русина удружених у циљу остваривања права и интереса у области неговања, развоја и популаризације русинског језика, науке, књижевности, образовања, уметности и културе. Специјализована друштвена организација је Друштво за русински језик, књижевност и културу Војводине. Значајне организације Русина су и Савез Русина и Украјинаца Југославије, Академско друштво Русина-Украјинаца и Културно-уметничко друштво «Жетва». Нека од наведених удружења, као што се и види из њихових назива, окупљају и припаднике *украјинске* националне мањине.
- 4.12. Припадници *ромске* националне мањине делују у више удружења и организација. Најзначајнија удружења су Савез Рома Србије, Савез друштава Рома Србије, Коалиција ромских организација «Англунипе» (сачињава је преко 80 ромских организација). Политичка удружења Рома су Демократска политичка партија Рома Србије и Ромска конгресна партија.
- 4.13. Најзначајнија кровна и координирајућа друштвена организација *Словака* у СР Југославији је «Матица Словачка». Значајна удружења припадника словачке националне мањине су и Друштво словакиста Војводине и «ЦЕНТРУМ - Словачка културна координација».
- 4.14. Осим заједничких удружења са припадницима русинске националне мањине, Украјинци у СР Југославији су организовани и у културно-уметничка друштва «Иван Сењук» и «Карпати».
- 4.15. Власи су у СР Југославији организовани у политичке организације - «Покрет Румуна и Влаха Југославије» и «Народну самосталну странку Влаха». Најзначајнија друштвена организација Влаха у СР Југославији је «Форум за културу Влаха».

Члан 8.

Уговорнице се обавезују да признају сваком припаднику националне мањине право да слободно изражава своја верске уверења и да оснива верске институције, организације и удружења.

1.1. У СР Југославији, на основу члана 18. став 1. Устава, цркве су одвојене од државе и у складу с тим, нема никакве «званичне», «државне» или на неки други начин институционализоване «већинске» вере, односно цркве. Цркве су, према ставу 2. истог члана федералног Устава, равноправне и слободне у вршењу верских послова и верских обреда.

1.2. Верска слобода се у СР Југославији ужива као индивидуална слобода која се у пракси најчешће остварује у заједници са другима. Устав СР Југославије чланом 43. гарантује слободу веровања, јавног или приватног исповедања вере и вршења

верских обреда. Устав прецизира да нико није дужан да се изјашњава о свом верском уверењу. Сличне одредбе садрже и уставни југословенских федералних јединица.

1.3. Слободно изражавање верских уверења је у СР Југославији омогућено и законским решењима којима се верницима омогућава да у доба највећих верских празника изостану са посла. Тако се чланом 4. новог Закона о државним празницима Републике Србије предвиђа да хришћански верници могу да изостану са посла на први дан Божића и током ускршњих празника које поједине верске заједнице празнују по различитим календарима (православни хришћани могу да изостану са посла и у време крсне славе²⁷), да муслимански верници могу да изостану са посла на први дан Рамазанског бајрама и први дан Курбанског бајрама, а припадници јеврејске заједнице на први дан Јом Кипура. Закон о светковању вјерских празника Републике Црне Горе предвиђа другачија решења која верницима омогућавају дуже плаћено одсуство са посла у време верских празника. За разлику од Закона Републике Србије, тај Закон предвиђа да право на плаћено одсуство, ради светковања верских празника, припада хришћанским верницима, осим на први дан Божића и други дан Ускрса, још и на Бадњи дан и Велики петак. Православни могу да изостану са посла још и у време крсне славе, а римокатолици за Све свете. Муслиманима припада право на тродневно изостајање са посла како у време Рамазанског бајрама, тако и време Курбанског бајрама. Јеврејима се гарантује право на плаћено одсуство са посла за два дана Јом Кипура и два дана за Пасху. За разлику од Закона Републике Србије, Закон о светковању верских празника Републике Црне Горе прописује прекршајну одговорност која се новчано кажњава за одговорно лице у предузећу, установи, другом правном лицу, државном органу и за предузетника који запосленом не обезбеди плаћено одсуство за светковање верског празника.

1.4. Слободно изражавање верских уверења је у СР Југославији заступљено и у верској настави која се изводи у основним и средњим школама. Тако је у Републици Србији, након последњих измена (2002), Законом о основној школи и Законом о средњој школи, по први пут после Другог светског рата, предвиђено увођење верске наставе у школе. Похађање верске наставе је засновано на слободном избору ђака, односно њихових родитеља. Ђаци који не желе да похађају верску наставу могу, уместо тога, да изаберу други предмет етичко-хуманистичког садржаја, који утврди министар просвете.

Према усвојеним решењима, у Републици Србији наставни план и програм верске наставе споразумно доносе министар просвете и министар вера, на усаглашени предлог цркава и верских заједница - Српске православне цркве, Исламске заједнице, Католичке цркве, Словачке евангелистичке цркве а.в., Јеврејске заједнице, Реформатске хришћанске цркве и Евангелистичке хришћанске цркве у складу са законом. Наведене цркве окупљају припаднике националних мањина у СР Југославији. Важно је указати да се Уредбом о организовању верске наставе коју је донела Влада Републике Србије предвиђа да ће се верска настава у Републици Србији организовати и изводити за те цркве и верске заједнице *без обзира на број верника у одређеној средини*.

Влада Републике Србије образује комисију за усаглашавање предлога програма верске наставе традиционалних цркава и верских заједница, предлога уџбеника и других наставних средстава, за давање мишљења министру просвете у поступку

²⁷ Специфичан верски празник који је једно од битних обележја православних Срба и Црногораца.

избора просветних саветника за верску наставу и за праћење организовања и остваривања програма верске наставе. Уџбенике и друга наставна средства за верску наставу одобрава министар просвете на усаглашени предлог цркава и верских заједница, у складу са законом.

Важно је истаћи да стручну спрему наставника верске наставе утврђује министар просвете, али само на заједнички предлог Министарства вера и традиционалних цркава и верских заједница. Листу наставника верске наставе утврђује министар просвете на предлог традиционалних цркава и верских заједница. Наставнике верске наставе упућује у школу традиционална црква и верска заједница са утврђене листе за сваку школску годину.

2.1. Оснивање верских институција, организација и удружења је у Републици Србији било регулисано Законом о правном статусу верских заједница од 1977. године који је 1993. године стављен ван снаге. У Републици Црној Гори је оснивање верских институција, организација и удружења регулисано Законом о правном положају верских заједница којим је предвиђено да грађани имају право да слободно оснивају верске заједнице, уз обавезу да њихово оснивање или престанак рада пријаве органу управе надлежном за унутрашње послове на територији јединице локалне самоуправе на којој је седиште новоосноване или укинута верске заједнице, или њеног органа, односно организације. Детаљније регулисање оснивања верских заједница на савезном нивоу се очекује након доношења новог закона о верској слободи. Нацрт закона о верској слободи чији је предлагач Савезна влада је упућен у парламентарну процедуру, и његово доношење се очекује током септембра 2002. године.

2.2. Верске заједнице у СР Југославији слободно стичу покретну и непокретну имовину и имају право да њом потпуно и без ограничења располажу. Школски систем верске заједнице организују према својим потребама, а наставне планове и програме, као и избор кадра, доносе и врше надлежни црквени органи. Издавачка делатност и издавање верских листова и часописа зависи од материјалних и организационих могућности верских заједница и њихових руководстава. Везе верских заједница са црквеним централама у иностранству (уколико их имају), су слободне и ничим ограничене, нити условљене.

Устав Републике Србије предвиђа да држава може материјално да помаже верске заједнице (члан 41. став 4.), док Устав Републике Црне Горе установљава такву обавезу за државу (члан 11. став 4.). Државна помоћ верским заједницама се огледала у партиципирању у доприносима за социјално и пензионо осигурање свештеника, а у највећем обиму у улагању средстава у сакралне објекте, нарочито у заштиту оних сакралних објеката који имају карактер споменика културе.

3.1. Закон о заштити права и слобода националних мањина, приликом одређења националних мањина, истиче да вероисповест може да буде једно од обележја на основу којих се групе држављана СР Југославије, које чине националне мањине, разликују од већине становништва. У СР Југославији има примера да су припадници исте националне мањине различитих вероисповести. Већина Албанаца су у СР Југославији исламске вероисповести, мада има и хришћана, припадника Католичке цркве. Бошњаци су муслимани. Бугари су већином хришћани православци, мада једну велику енклаву у банатском месту Иваново чине католици. Припадници хрватске националне мањине у СР Југославији су католици. Мађари у СР Југославији су већином католици, док су мањим бројем верници Хришћанске реформаторске цркве. Припадници ромске националне

мањине у СР Југославији су већином православци, мада има и муслимана и верника других верских заједница. Румуни су православци. Русини и Украјинци су унијати, односно верници Грkokатоличке цркве. Словаци су верници Словачко-евангелистичке цркве и Евангелистичко-методистичке цркве. Власи су православци. Остале мање националне заједнице су углавном хришћанске вероисповести.

3.2.1. Верници који припадају албанској и бошњачкој националној мањини у СР Југославији припадају исламским заједницама. Исламским заједницама припада и део ромских верника. Супротно пракси која је примењена у новоформираним државама након престанка СФР Југославије, за територију СР Југославије није организована јединствена Исламска заједница. Фактичко стање је да на територији Републике Србије делују три самосталне исламске заједнице. Муфтијство у Београду се одлучило за самосталност још 1990. године. Данас на подручју муфтијства постоје 4 џамије и 4 месцида. Ангажовано је 10 имама²⁸ са одговарајућим квалификацијама. Исламска заједница Косова окупља вернике из редова албанске заједнице на Косову и Метохији. Та верска заједница располаже са 401 џамијом, 77 месцида, 42 мектебске учионице, 19 текија, 29 турбета. Кадар се школује у мушкој и женској медреси у Приштини и мушким медресама у Гњилану и Призрену. Исламска заједница за Санџак је формирана 1993. године. Кадар за потребе ове Исламске заједнице се школује у мушкој и женској медреси у Новом Пазару. У Републици Црној Гори, Исламска заједница има 82 џамије.

3.2.2. Католичка црква је у претходној Југославији била јединствена и њен највиши организациони облик је била Бискупска конференција коју су чинили сви надбискупи и бискупи. Након престанка СФР Југославије, надбискуп и бискупи са територије СР Југославије су једно време присуствовали као гости заседањима Бискупске конференције Хрватске, али се данас њихова веза са Светом столицом манифестује кроз сарадњу са папским нунцијем акредитованим у СР Југославији. Католичку цркву у СР Југославији чине:

- Београдска надбискупија у којој је 20 различитих сакралних објеката. У надбискупији је 19 ангажованих свештеника, од чега 10 монаха и 9 дијецезних свештеника и 39 часних сестара (3 приправнице);
- Суботичка бискупија која обухвата подручје Бачке има 124 цркве и око 100 свештеника. У Суботици делује класична гимназија – Сјемениште са око 80 ученика;
- Зрењанинска бискупија која обухвата подручје Баната има 40 цркава, а свештеника свих редова 31;
- Ђаковачко-сремска бискупија обухвата подручје Срема, укључујући Нови Београд и Земун (делови Београда). Жупних цркава има 29, филијалних 12 и 4 самостана. Активних свештеника има 18;
- Скопско-призренска бискупија на подручју СР Југославије обухвата подручје Косова и Метохије. Има 17 цркава;

3.2.3. Хришћанско-реформаторска црква има своје седиште у Фекетићу, у АП Војводини. У оквиру ове цркве постоје три сениориата – за Бачку, Банат и

²⁸ Сви подаци о броју свештених лица и богомоља су од 1998. године.

Барању. Свештенички кадар се школује у иностранству, у теолошким школама у Бечу, Будимпешти, Дебрецину и Клужу (Румунија). Хришћанска-реформаторска црква издаје месечник «Реформатус елет» на мађарском језику и годишњак «Реформатус евгони». Црква има 13 свештеника и преко 20 богомоља.

- 3.2.4. Викаријат Румунске православне цркве у југословенском делу Баната је основан 1971. године са седиштем у Вршцу. Викаријат се састоји од три протонамесништва са 39 парохија и филијала. У Викаријату је 1998. године било 23 свештеника. Румунски свештеници из Викаријата се школују у средњој школи у Карансебешу у Румунији и на Богословском факултету у Темишвару, у Румунији. Викаријат издаје лист «Сејач» у 3000 примерака и «Годишњак».
- 3.2.5. Крижевачка бискупија Грkokатоличке цркве има своје седиште у Крижевцима, у Републици Хрватској. Највише верника се налази у Војводини, у Руском Крстуру. У СР Југославији постоје три деканата ове бискупије: сремски са седиштем у Сремској Митровици, бачки са седиштем у Руском Крстуру и банатски са седиштем у Београду. Крижевачка бискупија издаје часопис «Дзвони».
- 3.2.6. Седиште словачко – евангелистичке цркве је у Новом Саду. Ова црква има 26 црквених општина и 12 филијала. Црква је 1998. године имала 19 свештеника који се баве административним пословима и једног бискупа. Од активних свештеника, три су биле жене. Кадар за потребе ове цркве студира у Братислави. Словачко-евангелистичка црква издаје свој «Годишњак» у 1260 примерака, зидни календар у 15000 примерака, «Евангелистички гласник» у 3150 примерака и богослужбене књиге.
- 3.2.7. Евангелистичко – методистичка црква има своје седиште у Новом Саду. На подручју АП Војводине, ова црква има 14 локалних цркава, седам ординарних свештеника, три свештеника у пензији и осам лаичких свештеника. Црква се налази под јурисдикцијом швајцарског епископа. Своје кадрове школује код баптиста у Библијском центру Логос у Новом Саду, на факултету «Јан Хус» у Прагу, у Бирмингену итд. Издају лист «Глас живота» на српском језику и «Цеста живота» на словачком језику.
- 3.2.8. Јеврејска верска канцеларија ради у оквиру Савеза јеврејских општина Југославије. Савез обухвата 11 јеврејских општина: Београд, Нови Сад, Суботица, Панчево, Земун, Ниш, Приштина, Сомбор, Зрењанин, Кикинда и Сента и укупно броји око 3000 верника. Синагоге постоје у Београду, Новом Саду, Суботици и Сомбору. Активне синагоге су у Београду и Суботици, а повремено у Сомбору и Новом Саду. Верски лист се не издаје. Издаје се билтен Савеза јеврејских општина Југославије који није верског карактера, али по потреби обухвата религиозне теме.

Члан 9.

1. Уговорнице се обавезују да признају да право сваког припадника националне мањине на слободу изражавања обухвата слободу уверења и примања и давања информација и идеја, на мањинском

језику, без ометања од стране власти и без обзира на границе. Уговорнице ће обезбедити, у оквиру својих правних система, да припадници неционалних мањина имају приступ средствима јавног информисања без дискриминације.

2. Став 1. не спречава уговорнице да затраже одобрење, без дискриминације и на основу објективних критерија за емитовање радио и ТВ емисија или отварање биоскопских предузећа.
3. Уговорнице неће ометати стварање и коришћење штампаних средстава јавног информисања од стране припадника националних мањина. У законским оквирима за радио и телевизијске емисије, обезбедиће колико је год могуће, а узимајући у обзир одредбе става 1, да припадници националних мањина добијају могућност стварања и коришћења сопствених средстава јавног информисања.
4. У оквиру својих правних система, уговорнице ће усвојити адекватне мере да се припадницима националних мањина олакша приступ средствима јавног информисања у циљу унапређења толеранције и омогућавања културног плурализма.

Став 1.

1.1. Слобода изражавања је у СР Југославији широко гарантована уставним одредбама. Устав СР Југославије чланом 35. јамчи слободу убеђења, савести, мисли и јавног изражавања мишљења. Примање и давање информација такође спада у слободу изражавања и гарантовано је чланом 36. став 2. Устава СР Југославије који предвиђа да грађани имају право да у средствима *јавног* обавештавања изражавају и објављују своја мишљења.

1.2. Припадницима националних мањина је чланом 46. став 2. Устава СР Југославије загарантовано право на *јавно* обавештавање на њиховом језику. *Држава је, дакле, у обавези да у средствима информисања која су њено власништво, односно која су под њеном контролом, обезбеди информисање на језицима мањина.* Закон о заштити права и слобода националних мањина уређује ову материју у члану 17. тако што утврђује да припадници националних мањина имају право на потпуно и непристрасно обавештавање на свом језику, укључујући право на изражавање, примање, слање и размену информација и идеја путем штампе и других средстава јавног обавештавања и да ће држава у програмима радија и телевизије јавног сервиса обезбедити информативне, културне и образовне садржаје на језику националне мањине, односно да може да оснива и посебне радио и телевизијске станице које би програм емитовале на језицима националних мањина. Јавно обавештавање на језицима националних мањина је подробније регулисано медијским законима југословенских федералних јединица. Закон о радиодуфузији Републике Србије предвиђа да су у циљу остваривања општег интереса у области јавног радиодифузног сервиса, његови носиоци дужни да производе и емитују програме намењене свим сегментима друштва, без дискриминације, водећи рачуна о специфичним друштвеним групама као што су националне мањине, да су дужни да у одговарајућој сразмери уважавају језичке и говорне стандарде националних мањина на подручју на коме се програм емитује и да су дужни да обезбеде задовољавање потреба грађана за програмским

садржајима који изражавају културни идентитет националних мањина кроз могућност да одређене програме или програмске целине, на подручјима на којима живе и раде, прате и на свом матерњем језику и писму (члан 78.). Закон о јавном информисању Републике Црне Горе чланом 25. став 2. и 3. прописује да програмска оријентација јавног гласила мора да обезбеди, по обиму, квалитету и садржини, остваривање права националних мањина које живе у Републици Црној Гори на јавно информисање на свом језику.

1.3. Слобода изражавања кроз слободу примања и давања информација није Уставом СР Југославије предвиђена само за средства јавног обавештавања. Напротив, Устав СР Југославије чланом 36. став 3. предвиђа да је *издавање новина и обавештавање другим средствима*, а не само онима која имају јавни карактер, доступно *свима* што укључује и припаднике националних мањина. Изложеном одредбом Устава СР Југославије се уређује *слобода стварања и употребе медија* кроз коју се такође манифестује слобода изражавања. Ова слобода се у СР Југославији несметано остварује тако да поред јавних средстава информисања постоји и велики број приватних новина, радио и ТВ станица.

1.4. Ометање остваривања слободе изражавања кроз размену информација и идеја је онемогућено чланом 36. став 3. Устава СР Југославије, јер је предвиђено да се *издавање новина и обавештавање другим средствима спроводи без одобрења*, само на основу слободног уписа у регистар код надлежног органа. Штавише, на основу изричите одредбе члана 38. став 1. Устава СР Југославије, *збрањена је цензура штампе и других видова јавног информисања*. До спречавања растурања штампе и ширења других обавештења може доћи само на основу одлуке надлежног суда којом је утврђено да су испуњени неки од Уставом СР Југославије предвиђених услова – уколико се позива на насилно рушење уставног поретка, на нарушавање територијалне целокупности СР Југославије, уколико се штампом или другим средством обавештавања крше зајамчене слободе и права човека и грађанина или ако се изазива национална, расна или верска нетрпеливост и мржња. Заштита слободе изражавања обухвата како слободу давања, тако и слободу пријема информација.

1.5. Многе националне мањине у СР Југославији уживају слободу пријема информација *без обзира на границе*. Сва подручја у СР Југославији која насељавају националне мањине могу да примају програм из суседних држава. У појединим општинама које насељавају припадници мањина се, нажалост, све до недавно није могао пратити програм домаћих ТВ станица. Савезно министарство националних и етничких заједница је због тога финансијски помогло изградњу ТВ репетитора у Босилеграду и ТВ репетитора у Прибоју.

1.6. Устави Републике Србије и Републике Црне Горе у погледу слободе изражавања кроз давање и пријем информација садрже одребе које су истоветне одредбама федералног Устава. Устав СР Југославије утврђује да, у области телекомуникација, у надлежност федерације спада уређивање техничко-технолошких система и система веза. На основу уставног решења да у надлежност федералних јединица спада све што Уставом СР Југославије није утврђено као надлежност федерације (претпоставка надлежности у корист федералних јединица), област информисања су уредиле републике чланице својим законима. Законима о информисању југословенских федералних јединица је предвиђено да сва физичка и правна лица имају право да под једнаким условима учествују у јавном информисању, односно да се регулисање односа у области

радиодифузије заснива на начелу забране дискриминације (члан 5. Закона о јавном информисању Републике Црне Горе и члан 3. Закона о радиодифузији Републике Србије). На основу изложених решења јасно је да припадници националних мањина имају приступ средствима јавног информисања *без дискриминације*.

Подаци о учешћу мањина у уређивачким одборима и саветима за информисање ће бити накнадно достављени.

Став 2.

1. Регулисање емитовања ТВ и радио програма у југословенској федерацији спада у надлежност федералних јединица. Законима југословенских федералних јединица је предвиђено да се радио и телевизијске станице оснивају на основу одобрења органа управе надлежног за послове јавног информисања. Одобрење се односи само на посебне техничке услове у погледу коришћења фреквенција и испуњење минималних техничких услова за емитовање радио или телевизијског програма. Тако уређено, давање одобрења се заправо заснива на *објективним критеријумима* што омогућава да се одобрење за емитовање ТВ и радио програма даје без дискриминације (члан 14. став 2. Закона о јавном информисању Републике Црне Горе и члан 38. и 39. Закона о радиодифузији Републике Србије). Давање одобрења припадницима националних мањина је у пракси текло без дискриминације што потврђују подаци о броју приватних ТВ и радио станица које програм емитују на мањинским језицима. Емитовање радио и ТВ емисија подлеже још једном услову - програмска оријентација радио или ТВ станице не сме да буде усмерена на насилно рушење уставног поретка, нарушавање територијалне целокупности Републике Црне Горе и СР Југославије, кршење зајамчених права и слобода човека и грађанина или изазивање националне, расне или верске нетрпељивости или мржње (члан 24. став 2. Закона о јавном информисању РЦГ), односно не сме да почива на говору мржње (члан 8. и члан 21. Закона о радиодифузији Републике Србије) .

Став 3.

1.1. У коментару имплементације става 1. овог члана указано је да је припадници националних мањина имају иста права и могућности у сфери слободе изражавања, односно давања и пријема информација као и особе које припадају већини становништва. Држава не омета стварање и коришћење штампаних средстава информисања од стране припадника националних мањина. У пракси, стварање и коришћење штампаних средстава јавног информисања зависи од економских могућности и израженије је у економски развијенијим областима. Припадници различитих националних мањина у различитом обиму стварају и користе штампана средства јавног информисања, уз честу подршку државе. Најизраженија је помоћ листовима на ромском језику.

Највећи део дневних и информативних листова на језицима националних мањина излази у АП Војводини.

1.2. На *мађарском језику*, поред дневног листа «Мађар со» чији је оснивач Скупштина АП Војводине, омладинског недељника «Кепеш Ифјушаг» и дечијих новина «Јо Пајташ» и «Мезеш Калач», периодично излазе и часопис за културу, књижевност и уметност «Хид», часопис за научна и друштвена питања «Летинк», уметнички и критички часопис «Уј Симпозион», двојезични часопис, на мађарском и српском, за књижевност, уметност и културу «Орбис», стручни, периодични зборник «Хунгарологија и кезлемењек», итд. Најзначајнији недељници на мађарском језику су «7 Нап» и «Чачадо кер». На мађарском језику излази велики број листова од општинског и међуопштинског значаја.

1.3. На *словачком*, поред информативно-политичког недељника «Хлас Људу» који садржи прилог за пољопривреднике «Полнохосподарске розхладу», излазе и омладински лист «Взлет», дечији «Зорничка» и породични магазин «Ровина».

1.4. На *русином језику* излази недељни информативно-политички лист «Руске слово», омладински лист «МАК», дечији часопис «Захрадка» и часопис за књижевност и културу «Шветлоц».

1.5. На *румунском* излазе «Либертатеа» – информативно-политички недељник чији је оснивач Скупштина АП Војводина (временом прерастао у посебну издавачку кућу), листови за децу и омладину «Букура копилор» и «Трибуна тинеретулуи», часописи за културу и уметност «Лумина» и стручни часописи «Традиција» који издаје Румунско друштво за етнографију и фолклор и «Огледало»/«Оглинда» које издаје Културно-просветна заједница Сечањ. На румунском језику излазе и листови од локалног значаја – «Тибискус» у Уздину, «Цувантул романесц» гласила заједнице Румуна у Југославији.

Гласила на језицима националних мањина излазе и у другим деловима Србије (тзв. централној Србији).

1.6. Први лист на *ромском језику* је изашао 1939. године у Београду, а средином седме деценије излазило је више листова у неколико регионалних центара. Данас на ромском језику објављује приватна издавачка кућа «Ромаинтерпрес» из Београда која повремено штампа лист «Романо лил», дечији лист «Чхаврикано лил» и стручни часопис «Ромологија»; Матица ромска у Новом Саду издаје часопис за науку и културу «Алав е Роменго», а недавно је у Ковину изашао први број часописа «Тхем».

1.7. Припадници *бугарске* националне мањине, поред листа «Братство», имају и часопис «Мост».

1.8. *Бошњаци/Муслимани*, поред «Санџачких новина», листа «Парламент» и часописа «Хас», о регионалним, националним и културним догађајима могу се обавештавати читајући и књижевни часопис «Мак». Мешишат исламске заједнице Санџака издаје своје гласило «Глас ислама».

Листови и часописи на језицима националних мањина у СР Југославији²⁹

1. БРОЈ	ЛИСТОВИ							
	укупно	албанс. ³⁰	бугарс.	словач.	мађар.	румунски	русињс.	турс.
1998	48	3	2	7	20	10	3	-
1999	44	2	2	7	20	10	3	-
2000	44	...	-	-	23	9	3	-
Дневни	1	...	-	-	1	-	-	-
Седмични и петнаестодневни	9	...	1	1	6	-	-	-
Месечни	11	...	-	-	5	1	2	-
Двомесечни	-	...	-	-	-	-	-	-
Тромесечни	3	...	-	-	1	1	-	-
Полугодишњи и годишњи	-	...	-	-	-	-	-	-
Повремени и по потреби	20	...	-	3	10	6	1	-
2. ТИРАЖ У ХИЉ.								
1998	9259	1565	107	420	6752	265	23	127
1999	6301	4	126	371	5540	241	16	-
2000	6642	...	100	388	5904	234	16	-
Дневни	3484	...	-	-	3484	-	-	-
Седмични и петнаестодневни	2521	...	88	332	1905	196	-	--
Месечни	189	...	12	39	118	7	13	-
Двомесечни	-	...	-	-	-	-	-	-
Тромесечни	8	...	-	1	2	5	-	-
Полугодишњи и годишњи	-	...	-	-	-	-	-	-
Повремени и по потреби	76	...	-	16	31	26	3	-

1. БРОЈ	ЧАСОПИСИ						
	укупно	албански	бугарски	словачки	мађарски	румунски	русињски
1998	20	...	1	5	9	2	3
1999	16	...	1	4	6	2	3
2000	19	...	1	5	9	2	2
Дневни	-	...	-	-	-	-	-
Седмични и петнаестодневни	-	...	-	-	-	-	-
Месечни	3	...	-	1	2	-	-
Двомесечни	1	...	1	-	1	-	-
Тромесечни	3	...	-	-	1	1	1
Полугодишњи и годишњи	5	...	-	1	2	1	1
Повремени и по потреби	6	...	-	3	3	-	-
2. ТИРАЖ У ХИЉ.							
1998	45	...	17	17	16	3	5
1999	46	...	24	24	14	3	4
2000	48	...	20	20	20	3	4
Дневни	-	...	-	-	-	-	-
Седмични и петнаестодневни	-	...	-	-	-	-	-
Месечни	8	...	2	2	6	-	-
Двомесечни	3	...	-	-	2	-	-
Тромесечни	4	...	-	-	0	3	1
Полугодишњи и годишњи	14	...	2	2	9	0	3
Повремени и по потреби	21	...	17	17	4	-	-

2. Електронски медији чији је оснивач држава имају редакције на језицима националних мањина, а најразвијенија програмска и кадровска структура установљена је у РТВ Нови Сад у којој се традиционално емитују програми на

²⁹ Статистички годишњак СРЈ 2001.

³⁰ Подаци о листовима и часописима на албанском језику који су излазили на Косову и Метохији по доласку снага КФОР-а нису расположиви

мађарском, словачком, ромском, румунском и русинском језику. Приватни електронски медији такође емитују програм на језицима националних мањина.

Језик емитованог радио и ТВ програма у СРЈ у 2000. г. у часовима³¹

Радио

	укупно	српски	Албански	бугарски	мађарски	ромски	румунски	русински	словачки	украјински	Остали језици ³²
1.Свега	1053890	1008491	1293	268	21542	3141	2201	1885	5295	107	9307
Црна Гора	120250	113861	1293	-	-	-	-	-	-	-	5096
Србија	933640	894630	-	28	21542	3141	2201	1885	5295	107	4211
Централна Србија	804717	797990	-	268	-	2248	-	-	-	-	4211
Војводина	128293	96640	-	-	21542	893	2201	1885	5295	107	-
Косово и Метохија
Републичке и регионалне	129719	173787	156	-	8784	869	2123	1444	2115	77	3364
Црна Гора	36500	36344	156	-	-	-	-	-	-	-	-
Србија	156219	137443	-	-	8784	829	2123	1444	2115	77	-
Централна Србија	118875	115471	-	-	-	40	-	-	-	-	3364
Војводина	37344	21972	-	-	8784	829	2123	1444	2115	77	-
Косово и Метохија
3. локалне	861171	834704	1137	268	12758	2272	78	441	3180	30	5943
Црна Гора	83750	77517	1137	-	-	-	-	-	-	-	-
Србија	777421	757187	-	268	12758	2272	78	441	3180	30	847
Централна Србија	685842	682519	-	268	-	2208	-	-	-	-	847
Војводина	91579	74668	-	-	12758	64	78	441	3180	30	-
Косово и Метохија

³¹ Статистички годишњак СРЈ 2001. стр. 399 – претходни подаци.

За Косово и Метохију подаци нису раположиви. Обухваћени су и часови програма других станица (преноси и реемитовања).

³² Обухваћени су и страни језици.

Телевизија

Свега	328563	302070	55	-	997	181	180	195	183	-	24702
Црна Гора	48968	43480	55	-	-	-	-	-	-	-	5433
Србија	279595	258590	-	-	997	181	180	195	183	-	19269
Централна Србија	254824	237598	-	-	-	70	-	-	-	-	17156
Војводина	24771	20992	-	-	997	111	180	195	183	-	2113
Косово и Метохија

Поред целодневног програма на Радио Новом Саду, *на мађарском језику* радио програм емитују још 22 локалне радио станице. Према програмском плану који су 22. фебруара 2001. године усвојили Програмска служба и Одељење за планирање програма и координацију РТВ Нови Сад, *на мађарском језику* годишње се емитује 865 телевизијских емисија у трајању од 30 125 минута. У програмској шеми су најзаступљенији информативни садржаји («Дневник» 15+30 мин. свакодневно, «Наши дани» 60 минута једном недељно) и садржаји из области културе (60 мин. недељно). Два пута месечно на програму су емисије за пољопривреднике који чине знатан део мађарске популације у АП Војводини.

Емисије *на словачком, румунском и русинском језику* заступљене су у годишњој програмској шеми са по 13 260 минута од којих се свакодневно, осим у данима викенда, емитује петнаестоминутна информативна емисија, недељно се емитују по две емисије културног и информативно-политичког садржаја, а једном месечно контакт програм у трајању од 90 минута. За припаднике ових националних мањина Радио Нови Сад емитује дневни четворочасовни програм. Према новој програмској шеми од 2001. године, Радио-телевизија Србије – Телевизија Нови Сад емитује програм различитог садржаја *на словачком језику*, највише информативног, из живота Словака у АП Војводини, највише 45 минута дневно. Редакција има успешну сарадњу и са братиславском телевизијом. Локалне телевизијске станице које емитују програм *на словачком* постоје у Бачком Петровцу, Војловици а одавно је отворена и Телевизија Ковачица, у Ковачици, седишту војвођанских Словака. Радио Нови Сад емитује програм *на словачком језику*, а програм *на словачком језику* емитује и осам локалних радио станица. ТВ Нови Сад емитује *на румунском* свакодневну емисију вести у трајању од 15 минута, а специјализоване емисије «Спецтру» (Спектар) и «Објектив ТВ» (ТВ-Објектив), као и «Магазин ТВ», недељно у трајању од 1 час. Радио Нови Сад емитује 6 часова и 40 минута програма недељно *на румунском језику*.

Припадници *украјинске* националне мањине имају 13 емисија годишње са 650 минута програма и једноипочасовни часовни недељни радио програм. Програмски план за 2001. годину је предвидео да се у почетку програм *на украјинском* емитује једном недељно, а касније и два пута месечно у трајању од 30 минута.

Хрватска редакција, која је на РТВ Нови Сад установљена у јулу 2001. године, заузима хиљаду минута програмске шеме или 20 емисија годишње, а од октобра 2001. године са емитовањем програма је почела и редакција *на немачком језику*.

На таласима Радио Суботице, сваког петка од 21,00 до 21,30, чланови и симпатизери Немачког народног савеза припремају емисију на немачком језику.

У програмској шеми РТВ Нови Сад програм на *ромском језику* је током године присутан са 372 емисије или 14 760 минута: сваке недеље емитује се 330 минута информативно-политичког, научно-образовног и забавног програма; свакодневно се у Новом Саду емитује двоипочасовни радио програм у вечерњим часовима, а недељом, четири часа (програм – «Амен Адес»). Поједине радио-станице у Војводини емитују програм на ромском (Озаци, Сомбор, Стара Пазова, Србобран, Бела Црква, Кикинда, новосадски Радио 021 итд) у трајању од један или два часа недељно.

Главни мањински језици на којима се емитује програм ТВ Нови Сад (Војводина)³³
- у сатима -

Година	Мађарски	Словачки	Русински	Румунски	Ромски
1992	532	182	171	182	-
1994	452	151	143	142	8
1995	471	143	144	147	14
1996	548	156	154	152	43
1997	733	179	175	178	54
2001 – нова програмска шема од 22.2.2001.	502	221	221	221	246

Осим програма који се припрема и емитује из центра у главном граду Покрајине (Нови Сад), програми на језицима мањина припремају се и емитују и из студија који се налазе у разним градовима широм Србије.

Тако се, на пример, емисије на *ромском језику* емитују на целокупној мрежи РТВ Србије, као и на сателитској мрежи у трајању од 90 минута месечно. Поред осталог, у Радио Београду ради Ромска редакција која свакодневно емитује програм у трајању од 30 минута. На Радио Нишави се свакодневно емитује целодневни програм на ромском језику. Радио КХФМО Е-Ромењо такође емитује програм на ромском језику. Информативне емисије вести се свакодневно емитују на Телевизији Крагујевац (ТВ станица локалне самоуправе) и на Телевизији Белами у Нишу.

Програм на *албанском језику* је раније емитован из регионалног центра Радио-телевизије Србије у Приштини и подразумевао је развијену програмску шему у којој су информативно-политички, културно-забавни, научни, дечији и други програми емитовани на језику албанске националне мањине. Данас на државним

³³ Према подацима Покрајинског секретаријата за управу, прописе и националне мањине

медијима не постоје емисије на албанском, али у општини Бујановац (на југу централне Србије) две приватне радио станице «Тони» и «Ема» емитују програм на албанском језику. Однедавно у општини Прешево држава је подржала и обезбедила средства за емитовање радио програма на албанском.

На *бугарском језику*, телевизијски програм емитује локална станица «Цариброд» из Димитровграда, а свакодневно се емитује и шесточасовни радио програм. На бугарском језику програм емитује и Радио Босилеград (радио станица локалне самоуправе). У оквиру Радио Ниша се такође емитује програм на бугарском језику. Телевизијска станица Арт визија из Ниша емитује програм на бугарском језику у трајању од 20 минута дневно, а једном недељно се емитује додатних 30 минута програма на бугарском језику.

Емисије на језицима мањина емитују и бројне регионалне и локалне радио станице које уређивачку концепцију и време емитовања емисија усклађују са етничком структуром становништва. Тако, на пример, мрежа независних станица Србије емитује дневну емисију на ромском језику.

Став 4.

1. Програмска оријентација јавних гласила у СР Југославији не сме бити усмерена на изазивање националне, расне и верске нетрпеливости и мржње (члан 24. став 2. Закона о јавном информисању Републике Црне Горе и члан 8. и 21. Закона о радиодифузији Републике Србије). Промовисање толеранције се не остварује само забраном медијског изазивања нетрпеливости и мржње према националним мањинама. Осим остваривања приступа средствима јавног информисања на основу уставима гарантованог права на јавно информисање и уставима установљене слободе стварања средстава јавног информисања, СР Југославија је Законом о заштити права и слобода националних мањина предвидела и посебна решења да се припадницима националних мањина *додатно олакша приступ средствима јавног информисања*. Чланом 19. став 7. Закона о заштити права и слобода националних мањина је утврђено да савет националне мањине (организациони облик мањинске самоуправе који је описан у коментару остваривања члана 15. Оквирне конвенције) представља националну мањину, поред осталог, и у области информисања. Уз то, на основу одредбе става 10. истог члана, следи да се део јавних овлашћења из области информисања може поверити саветима, с тим да је у таквом случају на држави да обезбеди финансијска средства потребна за вршење те надлежности.

Закон о радиодифузији Републике Србије је у циљу унапређења толеранције и омогућавања културног плурализма предвидео да се програмима који се производе и емитују у оквиру јавног радиодифузног сервиса мора обезбедити разноврсност и међусобна усклађеност садржаја којима се подржавају демократске вредности савременог друштва, а нарочито поштовање људских права и културног, националног, етничког и политичког плурализма идеја и мишљења.

Члан 10.

- 1) Уговорнице се обавезују да признају право сваког припадника националне мањине на коришћење, слободно и без ометања, свог мањинског језика приватно и јавно, усмено или писмено.
- 2) У областима које су традиционално или у знатном броју насељене припадницима националних мањина, уколико ти припадници то затраже, и када тај захтев одговара стварној потреби, потписнице ће настојати да обезбеде колико је то могуће, услове који би омогућили да се мањински језик користи у односима између тих припадника и органа управе.
- 3) Уговорнице се обавезују да зајамче право сваком припаднику националне мањине да буде одмах обавештен, на језику који разуме, о разлозима хапшења и о природи и разлозима оптужбе против њега и да се брани на том језику, ако је потребно, уз бесплатну помоћ тумача.

Став 1.

1. Право припадника националних мањина на слободну употребу језика, приватно и јавно, усмено и писмено, утврђено је уставима и другим прописима.

Устав СР Југославије у члану 11. признаје и јамчи право националних мањина на очување, поред осталог, њихове језичке посебности, а у члану 45. став 1. јамчи слободу изражавања националне припадности, културе, као и *употребе свог језика и писма*. Већ из изложених одредби, а посебно у контексту свих других уставних решења (нпр. слободе изражавања), посебно оних која се односе на националне мањине, јасно је да је у Југославији уставом гарантована слобода усмене и писмене, приватне и јавне употребе мањинских језика. То је посебно јасно ако се има у виду да Устав предвиђа не само приватну и јавну, већ и службену употребу језика и писма мањина.

Слободна употреба свог језика и писма, зајамчена је грађанима и Уставом Републике Србије (члан 49. став 1.) и Уставом Републике Црне Горе (члан 68.).

Законом о заштити права и слобода националних мањина (члан 10.) је предвиђено да припадници националних мањина могу слободно да употребљавају свој језик и писмо, приватно и јавно. Изложено одређење суштински, па чак и стилски, одговара решењу из Оквирне конвенције.

Став 2.

1. Устав СР Југославије (члан 15. став 1.) предвиђа да је у службеној употреби српски језик. Ипак, коришћење мањинских језика у односима између припадника националних мањина и органа управе је у СР Југославији широко постављено. Обим коришћења мањинских језика зависи од врсте односа између припадника мањина и органа управе и од карактера органа управе. Коришћење језика националних мањина у односима између припадника мањина и органа управе у СР Југославији увелико превазилази стандарде који су утврђени Оквирном

конвенцијом. СР Југославија признаје и коришћење мањинских језика у односима између припадника националних мањина и судова.

2. Устав СР Југославије чланом 49. прописује да *свако* има право да у поступку *пред судом или другим државним органом или организацијом која у вршењу јавних овлашћења* решава о његовим правима и дужностима, *употребљава свој језик и да се у том поступку упознаје са чињеницама на свом језику*. Изложена одредба Устава СР Југославије омогућава припадницима националних мањина да користе свој језик пред органима и организацијама који у вршењу јавних овлашћења решавају о њиховим правима и дужностима независно од тога да ли се поступак спроводи у областима у којима су националне мањине насељене традиционално или у знатном броју. *Дакле, и у областима које нису насељене националним мањинама, припадници националних мањина имају право да у поступку пред судовима и управним органима користе свој језик и да се упознају са чињеницама на свом језику*. Коришћење матерњег језика у поступку пред судовима и управним органима је у Републици Србији регулисано чланом 16. Закона о службеној употреби језика и писма. Тим чланом је предвиђено да су судови и управни органи код којих припадници националних мањина остварују своја права и обавезе дужни да обезбеде да припадници националних мањина, у поступку који се код тих органа и организација води на српском језику, употребљавају свој језик и писмо, да на свом језику подносе молбе, жалбе, тужбе, предлоге, представке и друге поднеске и да им се на њихов захтев, на њиховом језику, достављају отпавци решења, пресуда и других аката којима се решава о њиховим правима и обавезама, као и сведочанства, уверења, потврде и друга писмена. Штавише, према члану 17. Закона о службеној употреби језика и писма, на захтев припадника националне мањине који је учесник у поступку, записник о судском или управном поступку се може превести на језик националне мањине. Трошкове превођења сноси држава. Посебним законима о појединим врстама судских поступака је детаљније уређено право коришћења матерњег језика у судском поступку који се води на службеном српском језику.

3.1. Устав СР Југославије чланом 15. став 2. прописује да су на подручјима где живе националне мањине *у службеној употреби, поред српског језика, и језици и писма националних мањина*. Детаљније регулисање службене употребе језика и писма се врши законом. Истоветно решење у погледу службене употребе језика и писма националних мањина садржи и Устав Републике Србије. Устав Републике Црне Горе у члану 9. став 3. непосредно регулише службену употребу језика и писма националних мањина, предвиђајући је у јединицама локалане самоуправе у којима припадници националних мањина чине већину, или значајан део становништва.

Савезни Закон о заштити права и слобода националних мањина утврђује објективне критеријуме за увођење службене употребе језика и писма националних мањина.

У члану 11. Закон о заштити права и слобода националних мањина утврђује да на територији јединице локалане самоуправе где *традиционално* живе припадници националних мањина, њихов језик и писмо *може бити у равноправној службеној употреби*. На основу таквог решења, *јединице локалане самоуправе су слободне да уведу језик и писмо националне мањине у службену употребу*. Закон такву одлуку препушта јединицама локалане самоуправе које се налазе на територијама на којима су мањине традиционално настањене. Решење према коме јединице

локалне самоуправе самостално доносе одлуку о службеној употреби језика и писма националних мањина је садржано и у члану 11. Закона о службеној употреби језика и писма Републике Србије. Закон о службеној употреби језика и писма Републике Србије није предвидео критеријуме које би јединице локалне самоуправе морале да уваже када утврђују који ће језик, поред српског, бити у службеној употреби. Тај недостатак је довео до тога да у јединицама локалне самоуправе постоје различита решења за то питање. Закон о заштити права и слобода националних мањина предвиђа решење којим ће се описани недостатак исправити. Чланом 11. став 2. Закона о заштити права и слобода националних мањина је предвиђено да ће јединица локалне самоуправе *обавезно увести у равноправну службену употребу језик и писмо националне мањине, уколико проценат припадника националне мањине у укупном броју становника на њеној територији достиже 15% према резултатима последњег пописа становништва.* Водећи рачуна о заштити стечених права, Закон о заштити права и слобода прецизира да ће језик националне мањине остати у службеној употреби у јединици локалне самоуправе у којој је био у службеној употреби у доба доношења Закона, независно од процента у којем припадници националних мањина учествују у укупном броју становника јединице локалне самоуправе. Закон о службеној употреби језика и писма предвиђа да се поступак може водити на језицима националних мањина и пред судом, органом или организацијом који су образовани за подручје више јединица локалне самоуправе, уколико је језик националне мањине у службеној употреби макар у једној од тих јединица локалне самоуправе. Закон о службеној употреби језика и писма садржи и низ додатних решења којима се прецизно утврђује у којим случајевима ће доћи до службене употребе језика и писма националних мањина. У случају да у поступку учествује само једна странка која је припадник националне мањине, поступак се, на њен захтев, води на језику националне мањине који је у службеној употреби у суду, односно органу или организацији која води поступак. Када у поступку учествује више странака чији језици нису исти, поступак се води на једном од језика, који су у службеној употреби у суду, односно органу или организацији која води поступак, о коме се странке споразумеју. Ако се странке не споразумеју о томе на ком ће се језику водити поступак, језик поступка одређује орган, односно организација пред којом се води поступак, осим ако једна од странака захтева да се поступак води на српском језику, па ће се у том случају поступак и водити на том језику.

3.2.1. Закон о заштити права и слобода националних мањина наводи поједине појавне облике службене употребе језика и писма. Чланом 11. став 4. Закон утврђује да се под службеном употребом језика и писма националних мањина нарочито подразумева коришћење језика националних мањина у управном и судском поступку и вођење управног поступка и судског поступка на језику националне мањине, употреба језика националне мањине у комуникацији органа са јавним овлашћенима са грађанима; издавање јавних исправа и вођење службених евиденција и збирки личних података на језицима националних мањина и прихватање исправа на тим језицима као пуноважних, употребу језика на гласачким листићима и бирачким материјалу и употребу језика у раду представничких тела. Закон о службеној употреби језика и писма Републике Србије, такође прецизира шта се подразумева под службеном употребом језика и писма националних мањина. Одредбом члана 2. Закона утврђено је да је службена употреба језика и писма националних мањина употреба у раду државних органа, органа аутономних покрајина, градова и општина, установа, предузећа и других

организација кад врше јавна овлашћења (организације које врше јавна овлашћења), у раду јавних предузећа и јавних служби, као и у раду других организација кад врше послове утврђене тим законом.

3.2.2. *Поједини појавни облици службене употребе језика и писма националних мањина* су уређени посебним прописима. Законима о појединим врстама судских поступака је уређено вођење судских поступака на језицима националних мањина који су у службеној употреби. Тако је, примера ради, Законом о парничном поступку предвиђено да се на подручјима на којима су у службеној употреби језици националних мањина поступак води на матерњем језику припадника одређене мањине (члан 6.). У складу са изложеним решењем, суд је дужан да у парничном поступку обезбеди тумача и сноси његове трошкове, као и трошкове превођења позива, одлука и других судских аката (чланови 102-105. Закона о парничном поступку). Битном повредом парничног поступка која може да доведе до његовог поништавања или обнове, сматра се онемогућавање службеног органа да поступак води на матерњем језику припадника националних мањина.

Законом о избору народних посланика Републике Србије, (члан 60. став 6.) утврђено је да се у «општинама где су у службеној употреби језици националних мањина гласачки листићи штампају и на тим језицима», а обавеза изборних органа је да у тим општинама записнике о раду бирачких одбора такође штампа на мањинским језицима (члан 76. став 2.). Дакле, за изборе за посланика Народне скупштине Републике Србије гласачки листићи и други одговарајући изборни материјал штампа се на српском језику, ћирилицом, а за подручје Републике где живе националне мањине гласачки листићи, збирне изборне листе и записници о раду бирачких одбора штампају се на српском језику, ћирилицом и, испод тога, на језицима националних мањина који су у службеној употреби у општинама где живе припадници националних мањина. Савезни изборни закони не садрже изричиту одредбу да ће се гласачки листићи штампати на језицима националних мањина, већ препуштају Савезној изборној комисији да ближе пропише облик и изглед гласачких листића (члан 63. став 4. Закона о избору савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине, члан 67. став 6. Закона о избору савезних посланика у Веће република Савезне скупштине). Гласачки листићи за савезне изборе су, такође, штампани на језицима националних мањина. Истоветно решење према коме облик и изглед гласачких листића ближе прописује изборна комисија је садржано и у члану 74. став 1. Закона о избору посланика и одборника Републике Црне Горе. На досадашњим изборима у Црној Гори, гласачки листићи нису штампани на језицима националних мањина.

4. Осим у вођењу судских и управних поступака, службена и *јавна употреба* језика националних мањина у СР Југославији постоји у још неколико видова.

4.1. Закон о објављивању савезних прописа и општих аката чланом 4. обавезује да се савезни прописи, међународни уговори и југословенски стандарди објављују и као аутентични текстови на језицима албанске и мађарске националне мањине. За разлику од савезног закона, Закон о објављивању закона и других прописа и општих аката и о издавању «Службеног гласника Републике Србије» не предвиђа могућност да се на нивоу Републике Србије општи акти објављују на мањинским језицима. Закон предвиђа да се пропис и други акт објављује у «Службеном гласнику Републике Србије», у тексту који је утврдио доносилац тог акта, што заправо значи да се објављују само

на српском језику. Изложена решења из савезног и републичког закона су у великој и неоправданој противречности.

- 4.2. Законима о основној, средњој и вишој школи (члан 129. став 2. Закона о основној школи, чланови 99. став 3. и 100. став 5. Закона о средњој школи и члан 47. став 5. Закона о вишој школи) утврђено је да се школска евиденција води на језику националне мањине, када се настава изводи на језику националне мањине. Школске исправе се издају и на језику националне мањине, када се настава изводи на језику националне мањине.

У истом духу је и члан 122. Закона о универзитету Републике Србије (2002) којим је утврђено да се, када се настава остварује на језику националне мањине, матична књига студената и евиденција о издатим дипломама води осим на српском језику ћириличним писмом, и на језику и писму националне мањине. Истовремено је прецизирано (чланом 122. став 10.) да када се настава на универзитету, односно факултету, остварује на језику националне мањине, јавне исправе (студентска књижица - индекс, диплома о стеченом високом образовању, стручном називу специјалисте, академском називу магистра наука, научном степену доктора наука и уверење о савладаном програму сталног стручног образовања и усавршавања) издају на обрасцу који је штампан двојезично – на српском језику и ћириличном писму и језику и писму на коме се изводи настава (тј. мањинском језику). Такође, у законима о основној школи (члан 126. став 5.) и средњој школи (члан 116. став 4.) Републике Црне Горе предвиђено је да се двојезична сведочанства издају у школама у којима се настава изводи на албанском језику.

- 4.3. Законом о личној карти Републике Србије утврђено да се обрасци за личне карте штампају на српском језику и «на другим језицима народа и народности којима је уставом обезбеђена равноправност употребе језика». Подаци у личној карти исписују се на језицима народа и народности у складу са законом (члан 20.). Закон о личној карти Републике Црне Горе не прописује такву могућност.
- 4.4. Посебан вид јавне употребе мањинског језика везан је за Уставом СР Југославије утврђено право грађана да државним и другим органима и организацијама и функционерима подносе представке, петиције и предлоге и да на њих добију одговор ако га затраже. Прокламујући изложено право у члану 44. Устав СР Југославије није предвидео на ком језику ће грађани подносити представке, петиције и предлоге, односно на ком језику ће на њих добити одговоре. Закон о заштити права и слобода националних мањина (члан 11. став 7.) предвиђа да се припадници националних мањина, чији број у укупном становништву Савезне Републике Југославије достиже најмање 2% према последњем попису становништва, могу обратити савезним органима на свом језику и да имају право да добију одговор на том језику.
- 4.5. Закон о печату државних и других органа Републике Србије је предвидео да се текст печата органа у аутономној покрајини и органа одређених територијалних јединица у аутономној покрајини исписује на српском језику, ћириличним писмом, а може се исписивати и латиничним писмом и на језику и писму националних мањина, у складу са законом. Изложено решење које је предвиђено чланом 3. Закона о печату државних и других органа Републике Србије сужава употребу језика и писма националних мањина на печатима јединица локалне самоуправе свдећи је само на јединице локалне

самоуправе које се налазе на подручју АП Косово и Метохија и АП Војводина. Законом о печату Републике Црне Горе и печатима државних органа није предвиђена могућност коришћења језика и писма националних мањина на печатима јединица локалне самоуправе.

5.1. Службена употреба језика мањина је у СР Југославији широко распрострањена. Статут Аутономне Покрајине Војводина у којој живи највећи број мањина, у члану 19. став 4. предвиђа службену употребу, истовремено са српским језиком³⁴, и мађарског, словачког, румунског и русинског језика и њихових писама.

5.2. Користећи право да самостално утврде службену употребу језика и писма националних мањина 38, од укупно 45 војвођанских општина, увело је у службену употребу поред српског и језике мањина. Наиме, на територији АП Војводина сада је у 20 општина истовремено са српским језиком у службеној употреби и један језик националне мањине, у 11 општина у службеној употреби истовремено са српским језиком су још 2 језика националних мањина, док су у 6 општина и граду Новом Саду у службеној употреби српски језик и 3 језика националних мањина.

³⁴ Статут предвиђа даје у службеној употреби српскохрватски језик, односно означава службени језик старим називом који је био у званичној употреби 1991. године када је тај акт донет. У току је поступак измене Статута којом би се означило да је у службеној употреби српски језик и којом би се у службену употребу увео и хрватски језик.

**Језици и писма који су, поред српског језика и ћириличног писма,
у службеној употреби на територији АП Војводина**

1.Ада	мађарски
2.Алибунар	румунски и словачки
3.Бач	мађарски и словачки
4.Бачка Паланка	словачки
5.Бачка Топола	мађарски, русински и словачки
6.Бачки Петровац	словачки
7.Бела Црква	мађарски, румунски, чешки
8.Беочин	словачки
9.Бечеј	мађарски
10.Врбас	мађарски и русински
11.Вршац	румунски и мађарски
12.Жабалъ	русински
13.Житиште	мађарски и румунски
14.Зрењанин	мађарски, румунски и словачки
15.Кањижа	мађарски
16.Кикинда	мађарски
17.Ковачица	словачки, мађарски и румунски
18.Ковин	мађарски и румунски
19.Кула	русински и мађарски
20.Мали Иђош	мађарски
21.Нова Црња	мађарски
22.Нови Бечеј	мађарски
23.Нови Кнежевац	мађарски
24.Нови Сад (град)	мађарски, словачки и русински
25.Озаци	мађарски и словачки
26. Панчево	мађарски, румунски, словачки
27.Пландиште	мађарски, словачки и румунски
28.Сента	мађарски
29.Сечањ	мађарски и румунски
30.Сомбор	мађарски
31.Србобран	мађарски
32. Сремска Митровица	хрватски
33.Стара Пазова	словачки
34.Суботица	мађарски и хрватски
35.Темерин	мађарски
36.Тител	мађарски
37.Чока	мађарски
38.Шид	словачки и русински

Дакле, на територији Аутономне Покрајине Војводина у службеној употреби је 6 језика националних мањина, и то:

Језик националне мањине у службеној употреби	Број општина у којима је у службеној употреби
мађарски	30
словачки	12
румунски	9
русински	6
чешки	1
хрватски	2

Усмено и писмено обраћање странака општинским органима на језицима националних мањина обезбеђено је у АП Војводина образовањем преводилачке службе у 8 општина и у граду Новом Саду (главни град Војводине), а у 15 општина запослени који раде на пријему странака оспособљени су за комуникацију на језицима националних мањина. У 4 општине АП Војводина, поред образовања преводилачких служби, запослени се оспособљавају за комуникацију на мањинским језицима.

Вођење поступака за остваривање и заштиту права на језицима националних мањина обезбеђено је образовањем преводилачких служби у 7 општина и Новом Саду, а у 17 општина су ови послови обезбеђени оспособљавањем запослених за вођење поступка на језицима мањина. У 2 општине су омогућена оба вида комуникације са припадницима националних мањина, а у једној запосленима који раде на овим пословима мањински језик је матерњи. У првом тромесечју 2000. године, у три војвођанске општине је вођено мање од 20 поступака на језицима националних мањина, у једној је било 120 поступака, а чак у 26 општина и главном покрајинском граду нису вођени овакви поступци.

Јавне и друге исправе издају се у органима управе на територији АП Војводина на језицима националних мањина у 16 општина. На језицима националних мањина се јавни позиви, обавештења и упозорења за јавност објављују, а други јавни натписи исписују у 17 општина. У једној општини и у граду Новом Саду на језицима националних мањина се објављују јавни позиви, обавештења и упозорења за јавност, док се у 3 општине на овај начин објављују само јавни позиви и обавештења. Јавни позиви, обавештења и упозорења за јавност се не објављују, а други јавни натписи се не исписују у 4 општине на територији Војводине.

Прописи које доносе скупштине општина (локални парламенти) објављују се на језицима националних мањина у службеним листовима у 10 општина, док то није уобичајено у 18 општина и у Новом Саду.

У знатно мањем опсегу и у погледу мањег броја мањинских језика, службена употреба језика националних мањина остварује се у извесној мери и у другим деловима Републике Србије (централној Србији), у општинама Димитровград и Босилеград, на пример, где је у службеној употреби бугарски језик, односно у

општинама Бујановац и Прешево, у којима је у службеној употреби албански језик.

5.3. Службена употреба језика и писма националних мањина спроводи се и у Црној Гори, али само у погледу припадника албанске националне мањине и то искључиво на локалном нивоу у општинама у којима ова мањина има значајнијег удела у становништву. Службена употреба језика и писма националних мањина у Црној Гори није регулисана посебним законом, већ се спроводи на основу уставне одредбе да ће језици и писма националних мањина бити у службеној употреби у општинама у којима припадници мањина чине већину, или значајан део становништва. На основу изложене уставне одредбе, у Црној Гори је од мањинских језика у службеној употреби албански језик у општини Улцињ у којој припадници те мањине чине већину становништва. У судској пракси није дозвољено вођење поступака на језицима националних мањина, али је дозвољено да овлашћени судски тумач преводи лицима која не разумеју српски језик.

Став 3.

1. Устав СР Југославије у члану 23. став 3. прецизира да свако ко је лишен слободе мора бити одмах на свом или језику који разуме, обавештен о разлозима лишавања слободе.

На исти начин и Устав Републике Црне Горе у члану 22. став 2. садржи одредбу према којој лице лишено слободе мора одмах бити обавештено на свом или језику који разуме, о разлозима лишавања слободе.

2. Савезни Закон о кривичном поступку предвиђа у члану 7. да се поступак води на језику који је у службеној употреби у суду, а да странке, сведоци и друга лица која учествују у поступку имају право да приликом извођења истражних радњи или других судских радњи или на главном претресу употребљавају свој језик. Ако се судска радња или главни претрес не воде на језику тог лица, обезбедиће се усмено превођење онога што оно односно други износи, као и превођење исправа и другог писменог доказног материјала.

Превођење у смислу Закона врши тумач, а трошкове превођења сноси надлежни државни орган. Битном повредом кривичног поступка која може да доведе до поништавања првостепене судске одлуке и понављања кривичног поступка сматра се ускраћивање оптуженом, браниоцу, оштећеном, тужиоцу или приватном тужиоцу, противно његовом захтеву, да на главном претресу употребљава свој језик и да на свом језику прати ток главног претреса.

Члан 11.

- 1. Уговорнице се обавезују да признају право сваког припадника националне мањине да користи своје презиме и име на мањинском језику и право на њихово званично признавање по модалитетима утврђеним у њиховом правном систему.**

2. Уговорнице се обавезују да признају право сваког припадника националне мањине да на местима видљивим за јавност изложи ознаке, натписе и друге информације приватног карактера писане на његовом матерњем језику.
3. У областима традиционално насељеним знатним бројем људи који припадају националној мањини, уговорнице ће настојати, у оквиру својих правних система, укључујући, где је то погодно, уговоре с другим државама, а узимајући у обзир своје посебне услове, да традиционални локални називи, имена улица и других топографских ознака намењених јавности буду исписани на локалном језику када постоји довољна тражња за таквим ознакама.

Став 1.

1. Право на коришћење свог презимена и имена на мањинском језику је на општи начин обухваћено изложеним уставним нормама које јамче слободу коришћења мањинских језика (наведено у коментару имплементације члана 10. став 1.) и поред тога, то право је додатно зајамчено посебним прописима.

Тако је у Републици Србији, чланом 20. Закона о личној карти утврђено, поред осталог, да се подаци у обрасцу личне карте (дакле и име лица на које гласи лична карта) исписују на језицима националних мањина, у складу са законом.

Законом о личном имену Републике Црне Горе је предвиђено да припадници националних мањина имају право да лично име упишу у матичну књигу рођених на свом писму.

2. Ово право је, међутим, посебно зајамчено Савезним законом о правима и слободама националних мањина.

Члан 9. Закона утврђује да припадници националних мањина имају право на слободан избор и коришћење личног имена и имена своје деце, као и на уписивање ових личних имена у све јавне исправе, службене евиденције и збирке личних података према језику и правопису припадника националне мањине. Ово право, међутим, не искључује паралелан упис имена и по српском правопису и писму. Изложеним решењем је омогућено службено признање коришћења имена и презимена на мањинском језику.

3. У Републици Србији, лично име припадника националних мањина се у матичну књигу рођених најпре уписује на српском језику, ћиричним писмом, а затим се у загради уписује на језику националне мањине. Скупштина АП Војводине је крајем 2000. године донела Одлуку о издавању вишејезичних извода из матичних књига и о начину уписа у матичне књиге којом је предвиђено да се припадницима националних мањина, на њихов изричит захтев, изводи из матичних књига издају на двојезичном обрасцу, штампаном комбиновано на српском језику и једном од језика који су у службеној употреби. Двојезични обрасци су изграђени са паралелним рубрикама на мађарском, словачком, румунском, русинском, чешком и хрватском језику и у њих се лични подаци, осим на српском језику, уписују и на језику и по правопису националне мањине.

Став 2.

1. Југословенски правни систем признаје право припадника мањина да на местима видљивим за јавност изложе ознаке, натписе и друге информације приватног карактера писане мањинским језицима. То право проистиче из уставних одредби којима се гарантује слобода употребе сопственог језика и писма. Ово право се несметано и широко остварује у пракси.

2. Закон о службеној употреби језика и писма Републике Србије чланом 20. предвиђа да се фирме предузећа, установа и других правних лица, независно од њиховог својинског режима, као и приватних радњи, исписују и на језику националне мањине који је у службеној употреби у јединици локалне самоуправе у којој је седиште тог субјекта. Фирма се може исписати и на језику националне мањине који је у службеној употреби у месту пословања.

Став 3.

1. Југословенски правни систем изричито третира исписивање традиционалних локалних назива, имена улица и других топографских назива као један вид службене употребе језика националних мањина. Закон о службеној употреби језика и писма Републике Србије чланом 19. предвиђа да се на језицима мањина који су у службеној употреби исписују називи места и други географски називи, називи улица и тргова, називи органа и организација, саобраћајни знаци, обавештења и упозорења за јавност и други јавни натписи. Називи места, тргова и улица, органа, организација и фирми исписују се на језицима националних мањина на територији Републике Србије у свим јединицама локалне самоуправе у којима су мањински језици у службеној употреби (видети коментар спровођења члана 10. став 2. Оквирне конвенције).

2. Одредбом члана 7. Закон о службеној употреби језика и писма Републике Србије не дозвољава да се географски називи и лична имена садржана у јавним натписима, замењују другим називима, односно именима, већ одређује да се они *исписују* на језицима мањина, у складу са њиховим правописом. Тумачење такве одредбе води закључку да се званични географски називи и лична имена садржана у јавним натписима на српском језику не смеју заменити називима из мањинских језика (макар ти називи били и традиционални), већ да је дозвољена само употреба ортографије мањинских језика. Уставни суд Србије у својој пракси потврђује такво тумачење. У три своје одлуке од 25. јануара 2001. Уставни суд Србије је стао на становиште да одредба члана 7. Закона о службеној употреби језика и писма не допушта замењивање географских назива изворним називима на језику националних мањина, а из законске формулације да се називи исписују на језику националних мањина у складу са правописом тог језика, произлази да је искључена и могућност превођења географских назива (Одлуке Уставног суда Републике Србије IY-111/93, IY 64/94 и IY 350/93). Закон о заштити права и слобода националних мањина исправља досадашње решење прописујући у члану 11. став 5. да се у јединицама локалне самоуправе у којима је мањински језик у службеној употреби имена организација које врше јавна овлашћења, називи јединица локалне самоуправе, насељених места, тргова и улица и други топоними исписују на језику националне мањине који је у службеној употреби *«према њеној традицији и правопису»*.

Члан 12.

1. Уговорнице ће, где је погодно, предузети мере у области образовања и истраживања за неговање културе, историје, језика и вере својих националних мањина и већине.
2. С тим у вези, уговорнице ће, између осталог, обезбедити одговарајуће могућности за оспособљавање наставника и приступ уџбеницима и олакшаће додир између ученика и наставника разних заједница.
3. Уговорнице се обавезују да унапређују једнаке могућности приступа образовању на свим ступњевима за припаднике националних мањина.

Став 1.

1. Савезни Устав и Устав Републике Србије немају изричитих одредби о предузимању мера за неговање културе, историје, језика и вере националних мањина у области образовања и истраживања. Устав Републике Црне Горе у члану 71. прецизира: «Наставни програми просвјетних установа обухватају и историју и културу националних и етничких група».

У Србији је учење елемената националне културе националних мањина предвиђено релевантним одредбама одговарајућих просветних закона као, на пример, чланом 5. став 4. Закона о основној школи или чланом 27. став 6. Закона о средњој школи, којима је предвиђено да се ученицима који су припадници националних мањина обезбеђује да савладају наставни план и програм матерњег језика са елементима националне културе када се настава изводи на српском језику.³⁵

2. У погледу спровођења овог члана Оквирне конвенције треба указати на одредбе најважнијег прописа у овој материји – савезног Закона о правима и слободама националних мањина. Уређујући школовање за припаднике националних мањина, Закон у члану 13. ставови 5 – 7. утврђује:

- да ће програм наставе за потребе образовања припадника националних мањина, у делу који се односи на национални садржај, у значајној мери садржати теме које се односе на историју, уметност и културу националне мањине;
- да у изради наставног плана за потребе наставе предмета који изражавају посебност националних мањина на језику националних мањина, двојезичне наставе и учење језика националних мањина са елементима националне културе, обавезно учествују национални савети националне мањине;
- да, у циљу поспешивања толеранције према националним мањинама, план и програм рада у образовним установама и школама са наставом на српском језику, треба да обухвата и градиво које садржи сазнања о

³⁵ Ова одредба постојала је и пре последњих измена и доопуна Закона, али се налазила у члану 27. став 3.

историји, култури, и положају националних мањина, те друге садржаје који поспешују међусобну толеранцију и заједнички живот и

- да на територијама где је језик националне мањине у службеној употреби, план и програм у образовним установама и школама са српским наставним језиком треба да садрже могућност учења језика националне мањине.

3. Образовање

Најважнији вид предузимања мера за неговање културе и језика националних мањина у основном и средњем школовању је извођење целокупне наставе на мањинским језицима (видети коментар спровођења члана 14. Оквирне конвенције). У срединама где се настава изводи само на српском језику, ученици чији матерњи језик није српски, имају изборни предмет Матерњи језик са елементима националне културе, 2 пута недељно од I до VIII разреда (значи, кроз читаво школовање у основној школи). Припадници мањина су активно учествовали у припреми наставних планова и програма за тај наставни предмет. Од значаја за неговање културе и језика националних мањина у образовном процесу су и посебни уџбеници који су својим садржајем намењени ђацима који припадају националним мањинама. »Поуке о језику« је уџбеник који је штампан на српском језику, али је намењен ученицима мањинских заједница. За сваку мањинску заједницу је припремљен и уџбеник »Допунски садржаји« за извођење наставе из предмета Матерњи језик са елементима националне културе који садржи елементе националне културе: додатне садржаје из историје националне мањине, као и садржаје из музичке и ликовне уметности националних мањина. Осим тога, посебна пажња је посвећена неговању историје националних мањина. Уџбеници за наставни предмет историја у значајној мери садрже градиво које се односи на историју националних мањина и њихових матичних држава. Ученици који припадају албанској, турској, румунској, русинској, мађарској и словачкој мањини имају могућност да се у вишим разредима основне школе шире образују на додатној настави са садржајима из националне историје. Од значаја за неговање језика националних мањина су и такмичења у знању из матерњег језика која се за припаднике националних мањина у Републици Србији организују под покровитељством Министарства просвете. Неговање вере националних мањина је обезбеђено посредством верске наставе (видети коментар спровођења члана 8. Оквирне конвенције). Важно је да се укаже да се уџбеници за верску наставу преводе на језике мањинских заједница.

4. Универзитетско образовање и истраживање

4.1. У сфери универзитетског образовања, најделотворније мере за неговање културе, историје и језика националних мањина које је држава предузела су отварање посебних катедри на којима се изучавају национални језици и књижевности. На филолошким и филозофским факултетима у Републици Србији се изучавају сви језици којима говоре националне мањине у СР Југославији. На Филолошком факултету у Београду се изучавају: бугарски језик и књижевност, словачки језик и књижевност, румунски језик и књижевност, турски језик и књижевност, оријентална филологија, албански језик и књижевност, мађарски језик и књижевност и украјински језик и књижевност. На Филозофском факултету у Новом Саду се изучавају:

мађарски језик и књижевност, словачки језик и књижевност, русински језик и књижевност и румунски језик и књижевност. На Филозофском факултету у Нишу се изучава славистика са балканистиком.

- 4.2. У сфери истраживања држава помаже низ научних пројеката који се усмерени на истраживање културе, језика, историје и вере националних мањина. Министарство за науку и технологију Републике Србије финансира два изузетно значајна дугогодишња научна пројекта – »Етнолингвистичка и социоллингвистичка истраживања мултиетничких заједница на Балкану« који спроводи Балканолошки институт Српске академије наука и уметности и »Културни, језички и књижевни обрасци мањинских националних заједница« који изводи Филозофски факултет у Новом Саду.

Поједине истраживачке делатности су институционализоване. У оквиру Српске академије наука и уметности делује Комисија за изучавање живота и обичаја Рома. Комисија је формирана још 1988. године и уз сталне финансијске тешкоће³⁶ је успела да организује неколико значајних научних скупова о ромској националној мањини (три међународна скупа) који су пропраћени издавањем посебних зборника радова. У оквиру Српске академије наука и уметности делује и Међуодељенски одбор за проучавање мањина и људских права и Етнографски институт. Етнографски институт је базна научна установа која се бави проучавањем свих сегмената културе српског народа и националних мањина у СРЈ. Етнографски институт и међуодељенски одбор су били носиоци неколико научних пројеката и организовали су неколико научних конференција које су биле посвећене националним мањинама (посебно је важна међународна конференција »Положај мањина у СРЈ«). У оквиру међународне научне сарадње Међуодељенски одбор и Етнографски институт САНУ су сарађивали са Академијама наука Бугарске, Мађарске, Румуније и Словачке. У оквиру те сарадње, вршена су научна истраживања културе и обичаја Мађара, Словака и Русина, а последњих година бугарске мањине у источној Србији и Румуна у Војводини.

Став 2.

1. Оспособљавање наставника

- 1.1. Закон о заштити права и слобода националних мањина у члану 14. утврђује да ће се за потребе образовања на језику националних мањина, у оквиру вишег и високог образовања обезбедити катедре и факултети где ће се на језицима националних мањина, или двојезично, образовати васпитачи, учитељи и наставници језика националних мањина.

Одредбом из става 2. истог члана Закона о заштити права и слобода националних мањина је утврђено да ће, поред поменутог вишег и високог образовања, факултет организовати лекторат на језицима националних мањина, где ће студенти - припадници националних мањина моћи да савладају стручне термине и на језику националне мањине.

³⁶ Примера ради у току 1999. Комисија је располагала буџетом од свега 200евра !!!!!

Одредбама из ставова 3. и 4. истог члана утврђене су додатне обавезе државе у овој области, тако што је прецизирано да ће она помагати стручно оспособљавање и термилошко усавршавање наставника за потребе образовања на језицима националних мањина, односно да ће она поспешивати међународну сарадњу, са циљем да се омогући да припадници националних мањина студирају у иностранству на матерњем језику и да се тако стечене дипломе признају у складу за законом.

- 1.2. Образовање кадра за рад на мањинским језицима у институцијама предшколског образовања и васпитања се одвија у посебним вишим педагошким школама које наставу изводе и на језицима мањина. Више школе за образовање васпитача које наставу изводе на језицима мањина су: Виша школа у Новом Саду (изводи наставу на српском и мађарском језику), Виша школа у Суботици (изводи наставу на српском и на мађарском језику) и Виша школа у Вршцу (изводи наставу на српском и румунском језику).

Образовање учитеља за извођење наставе на мањинским језицима у нижим разредима основног образовања (I-IV разреда основне школе) се одвија на Учитељском факултету у Сомбору и на његовим одељењима. Учитељски факултет у Сомбору образује учитеље за рад на русинском језику, а Одељење Учитељског факултета из Сомбора у Суботици образује учитеље за извођење наставе на мађарском језику док одељење у Бачком Петровцу образује кадар за рад на словачком језику. Одељење Београдског учитељског факултета у Вршцу образује студенте за звање учитеља за рад на румунском наставном језику. Образовања учитеља за рад на албанском нема.

Образовање професора за рад у вишим разредима се врши у оквиру високог, факултетског образовања. Осим катедри и лектората за изучавање језика и књижевности, важно је да се укаже да се у СР Југославији припадницима мањина омогућава и да студирају и друге науке на свом матерњем језику чиме се стиче стручна спрема и за извођење наставе на мањинским језицима у вишим разредима основне школе и у средњој школи. О могућности да припадници националних мањина студирају на свом језику више је речено у коментару остваривања члана 14. Оквирне конвенције за заштиту националних мањина. Студенти који припадају националним мањинама, а заврше студирање природних или друштвених наука на српском језику, могу да предају као професори у средњим школама у којима се настава изводи на њиховом матерњем језику.

- 1.3. Одговарајуће могућности за оспособљавање наставника су предвидјене и програмима сарадње између Владе СР Југославије и влада матичних држава појединих националних мањина које живе у СР Југославији у области образовања, културе, омладине и спорта. Програмом сарадње са Владом Словачке Републике је предвиђено да ће словачка страна сваке године примити 30 учитеља дечијих вртића, основних и средњих школа са *словачким* наставним језиком на стручне језичке курсеве у трајању од 14 дана. Програмом сарадње у области образовања, науке и културе између Савезне владе СР Југославије и Владе Румуније је предвиђено да ће две стране примати професоре *румунског* језика и других предмета који се предају на том језику у СР Југославији, односно српског језика и других предмета који се предају на том језику у Румунији, ради курсева за усавршавање у другој земљи или ради размене искустава у образовним

институцијама. Две стране примају васпитаче, учитеље и професоре румунског, односно српског језика ради предавања у образовним институцијама за националне мањине из друге земље. Програмом између Савезне владе СР Југославије и Владе Републике Бугарске о сарадњи у области образовања, науке и културе је предвиђено да ће бугарска страна пружити могућност стручног усавршавања из *бугарског* језика, књижевности и других дисциплина наставницима који предају ђацима бугарске националне мањине у СР Југославији у школама у којима се изучава бугарски језик. Бугарска страна је изразила жељу да се омогући слање наставника и учитеља бугарског језика, књижевности, историје, музике и других дисциплина за школе у којима се учи бугарски језик у СР Југославији.

- 1.4. Национална култура и просветна удружења често организују скупове и семинаре за додатну обуку учитеља и наставника који припадају националним мањинама. Држава је у неколико наврата спонзорисала такве скупове. Од посебног значаја, због недостатка образовног кадра, су скупови ромских учитеља које је организовала Матица ромска Југославије.
- 1.5. Успех у оспособљавању наставника најбоље илуструју статистички подаци. Према националном саставу, у вишим школама у АП Војводини, делу државе у којем су мањине најзаступљеније, наставници и сарадници који припадају мађарској националној мањини чине 7,86% од укупно наставног кадра. Међу наставницима и сарадницима у вишим школама у АП Војводина има и припадника других националних мањина – 5% од укупног броја наставника и сарадника чине наставници и сарадници који припадају румунској националној мањини, 2,14% су Словаци, 1,43% су Хрвати док је Бугара 0,71%. Од укупног броја наставника и сарадника на факултетима Универзитета у Новом Саду, Мађара је 8,27%, Хрвата је 2,57%, Словака је 1,29%, Русина је 1,01% и Румуна је 0,34%, док остале националности (изузев Срба и Црногораца којих је заједно 73,4%), неопредељени и неизјашњени чине 4,42% . Изложени подаци јасно говоре и о додирима између ученика, односно студената и професора који припадају различитим националним заједницама у АП Војводини.

Подаци о националном саставу наставника у средњим и основним школама, као и подаци за остали део земље ће бити накнадно достављени.

2. Приступ уџбеницима

- 2.1. Приступ уџбеницима је уређен посебним прописима. Тако је чланом 4. став 3. Закона о уџбеницима и другим наставним средствима Републике Србије изричито утврђено да се уџбеници штампају и на језицима националних мањина за ученике за које се образовно-васпитни рад изводи и на језику националних мањина. Акт министра просвете којим се одобрава рукопис уџбеника за издавање садржи и одлуку о језику и писму на којем ће се издати уџбеник (члан 17. Закона о уџбеницима и другим наставним средствима Републике Србије).
- 2.2. Званични уџбеници за основну и средњу школу се у СР Југославији објављују од стране надлежних установа – Завода за уџбенике и наставна средства. Завод за уџбенике и наставна средства Републике Србије има своје истурено одељење у Новом Саду које је задужено за припрему и издавање уџбеника на

језицима већине националних мањина које живе у СР Југославији (мађарски, словачки, румунски, русински и ромски), док одељење Завода у Београду припрема и издаје уџбенике на албанском, турском и бугарском језику. Завод за уџбенике и наставна средства Републике Србије је у свом досадашњем раду издао огроман број наслова на језицима мањина који у већини случајева задовољавају потребе образовања на језицима националних мањина у основном и средњем образовању. Посебан проблем представљају уџбеници и наставна средства на ромском језику.

Осим уџбеника, значајна издавачка делатност Завода је усмерена на издавање лектуре и капиталних дела на мањинским језицима.

Школске књиге које је Завод за уџбенике издао на језицима националних мањина

ЈЕЗИК НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ	Основна школа		Средња школа		Универзитетска издања ³⁷	Капитална дела- посебна издања	свега
	уџбеници	лектира	Уџбеници	лектира			
Мађарски језик	104	52	55	4	-	13	228
Словачки језик	91	46	46	-	-	13	196
Румунски језик	85	58	24	-	-	12	179
Русински језик	83	36	35	1	-	13	168
Ромски језик	1	-	-	-	-	-	1
Албански језик	81	13	107	-	168	4	373
Турски језик	60	12	12	-	-	5	89
Бугарски језик	21	8	4	-	-	2	35
Украјински језик	-	-	-	-	-	1	1
укупно	526	225	283	5	168	63	1270

- 2.3. Програмима културно - просветне сарадње са појединим државама су предвиђене посебне мере које су од значаја за приступ уџбеницима. Програмом сарадње са Владом Републике Бугарске је предвиђено да ће бугарска страна ставити на располагање школским библиотекама, у школама у којима се изучава бугарски језик, школску допунску литературу и лепу књижевност на бугарском језику и да ће пружити помоћ у писању уџбеника на бугарском језику за те школе, у складу са утврђеним школским програмима од стране југословенских органа, за обуку деце бугарске националне мањине у СР Југославији. Програмом сарадње у области образовања, науке и културе између Савезне владе СР Југославије и Владе Румуније предвиђено је да ће се сарадња у области образовања остваривати, између осталог, и разменом школских и универзитетских уџбеника, књига и часописа.

³⁷ Подаци из табеле се односе на уџбенике на албанском језику који су припремљени у доба претходне Југославије. У савремено доба универзитетске уџбенике не припрема Завод за уџбенике и наставна средства, већ их издају факултети, односно универзитети.

Став 3.

1. У СР Југославији свакоме су обезбеђене једнаке могућности приступа образовању на свим ступњевима. То следи већ из уставних и других норми којима се јамчи равноправност и једнакост пред законом.

Поред тога, Устав СР Југославије у члану 62. изричито утврђује да је школовање сваком доступно, под једнаким условима, те да је основно школовање (у Југославији траје 8 година) обавезно и да се за њега не плаћа школарина.

2. На исти начин као и савезни Устав, Устав Републике Србије (члан 32. став 1-3.) утврђује да је школовање сваком доступно, под једнаким условима, да је основно школовање обавезно, те да за редовно школовање које се финансира из јавних прихода, грађани не плаћају школарину.

Слично томе, и Устав Републике Црне Горе (чл. 62.) утврђује да свако има право на школовање под једнаким условима, те да је основно школовање обавезно и да се за њега не плаћа школарина.

Ова питања су ближе уређена одговарајућим просветним законима (о основној, средњој, вишој школи, и о универзитету).

3. Припадници националних мањина користе једнаке могућности приступа образовању на свим нивоима. Примера ради, на нивоу високог образовања, од укупно 201 638 студената југословенских држављана који су уписани на високошколске установе у СР Југославији у школској 2000/2001. години, Албанаца је било 180, Бугара 112, Буњеваца 167, Влаха 44, Јевреја 47, Мађара 2943, Бошњака 1176, Немаца 26, Рома 52, Румуна 197, Русина 323, Словака 673, Турака 15, Украјинаца 87, Хрвата 505 и Чеха 32.

Новији подаци за све нивое образовања су обрађени само за подручје АП Војводине. У школској популацији АП Војводине од I-VIII разреда, наставу на мађарском језику похађа 11%, на словачком 2%, на румунском и русинском нешто мање од 1% од укупног броја ученика, што приближно одговара етничком саставу Војводине. Средње образовање на мађарском, словачком, румунском и русинском је током 1999/2000. на територији АП Војводина похађало 7 240 ученика у 290 одељења, а слична структура је задржана и током 2000/2001. школске године. У оквиру вишег образовања у АП Војводини, 8,31% су студенти мађарске националности, 1,36% су студенти словачке националности, 0,82% су студенти румунске националности и 0,64% су студенти русинске националности. У оквиру високог образовања, у школској 2000/2001. години на факултетима Универзитета у Новом Саду, у односу на укупан број студената на основним студијама 5,72% су Мађари, 1,13% су студенти словачке националности, 0,30% су Румуни и 0,71% су Русини. Од укупног броја студената на последипломским студијама на факултетима Универзитета у Новом Саду, 8% су студенти који припадају мађарској националној мањини, 1,35% су студенти словачке националности, 0,21% су студенти румунске националности и 0,42% су студенти русинске националности.

Члан 13.

- 1. У оквиру система образовања, уговорнице ће признати право припадника националних мањина на оснивање и вођење сопствених приватних институција за образовање и оспособљавање.**
- 2. Вршење тог права не повлачи никакву финансијску обавезу за уговорнице.**

Став 1.

1.1. Право припадника националних мањина на оснивање и вођење сопствених приватних институција за образовање и оспособљавање је предвиђено чланом 15. Закона о заштити права и слобода националних мањина. У том члану Закона је утврђено да припадници националних мањина имају право да оснују и одржавају приватне образовне установе, школе, или универзитет, где ће се образовање организовати на језицима националних мањина или двојезично, у складу са законом.

1.2. Законом о основној школи Републике Србије је предвиђено да основне школе оснива Влада Републике Србије (члан 9.). Изложено решење онемогућава постојање приватних основних школа и правда се уставном обавезом државе да обезбеди основно образовање. Оснивање приватних основних музичких и балетских школа је слободно. За разлику од решења за основне школе, Законом о средњој школи Републике Србије је предвиђено да правна и физичка лица оснивају средњу школу у складу са законом (члан 13.). Истоветно решење је предвиђено и у Закону о вишој школи Републике Србије који предвиђа да правна и физичка лица могу да оснују вишу школу у складу са законом (члан 9. став 5. Закона о вишој школи). Такође, Законом о универзитету Републике Србије је предвиђено да и правна и физичка лица могу основати универзитет (члан 10. став 1.).

1.3. Закон о основној школи Републике Црне Горе предвиђа чланом 17. став 1. да се основна школа оснива као јавна установа. Школа за основно уметничко образовање и основна школа за образовање одраслих могу у Црној Гори бити у приватној својини. Законом о средњој школи Републике Црне Горе, чланом 16. предвиђено је да се средња школа може основати као јавна, мешовита или приватна установа. Закон о универзитету Републике Црне Горе предвиђа да универзитетску јединицу може да оснује правно или физичко лице уколико су обезбеђени услови предвиђени Законом (утврђен наставни план, обезбеђен наставни кадар, обезбеђена финансијска средства, обезбеђен простор) и уколико прибави сагласност за оснивање универзитетске јединице од Владе Републике Црне Горе и мишљење универзитета (члан 14. Закона о универзитету). У пракси нема приватних мањинских школа и универзитета.

Став 2.

1. Оквирна конвенција предвидја да вршење права припадника националних мањина на оснивање и вођење сопствених приватних институција за образовање и оспособљавање не повлачи никакве финансијске обавезе за државу. Закон о заштити права и слобода националних мањина предвидја да у финансирању образовања на језицима националних мањина могу да учествују и домаће и

стране организације, фондације и приватна лица у складу са законом, те да ће у случају финансијске и друге донације *држава обезбедити одређене олакшице или ослобађање од дажбина.*

Члан 14.

- 1. Уговорнице се обавезују да признају право сваког припадника националне мањине да учи свој матерњи језик.**
- 2. У областима које су традиционално или у знатном броју насељене припадницима националних мањина, ако има довољно захтева, уговорнице ће настојати да обезбеде, колико год је могуће и у оквиру својих образовних система, да припадници тих мањина имају одговарајуће могућности да имају наставу на матерњем језику или добијају часове из тих језика.**
- 3. Став 2. овог члана примениће се без штете по изучавање званичног језика или наставе на том језику.**

Ставови 1-2.

1. Југословенски правни систем гарантује не само право припадника националних мањина да уче свој матерњи језик, већ и право да се, под условима утврђеним законом, у оквиру система јавног образовања образују двојезично или на матерњем језику.

Одредбе о томе садржане су у највишим актима државе, односно република чланица. Устав СР Југославије у члану 46. став 1. утврђује да припадници националних мањина имају право на школовање на свом језику, а то право је зајемчено и чланом 34. став 4. Устава Србије, односно чланом 68. Устава Црне Горе.

Ово право и начин његовог остваривања подробније су регулисани релевантним законима.

2. 1. Закон о заштити права и слобода националних мањина у члану 13. став 1. утврђује да припадници националних мањина имају право на васпитање и образовање на свом језику у институцијама предшколског, основног и средњег васпитања и образовања.

За право припадника националних мањина да уче матерњи језик и имају наставу на матерњем језику од посебног је значаја одредба члана 13. став 2. Закона о заштити права и слобода националних мањина којом се прецизира да је држава дужна да створи услове за организовање образовања на језику националне мањине, уколико у тренутку доношења тог закона не постоји образовање на језику националне мањине у оквиру система јавног образовања. До тог времена је дужна да обезбеди двојезичну наставу или изучавање језика националне мањине са елементима националне историје и културе за припаднике националне мањине. Изложеном одредбом Закона о заштити права и слобода националних мањина је

омогућено да се настава на матерњем језику организује и за оне националне мањине које до сада нису имале ту могућност.

Закон о заштити права и слобода националних мањина у члану 13. став 3. утврђује да се за остваривање образовања на језицима мањина може прописати одређени минималан број ученика, с тим да тај број може да буде мањи од минималног броја ученика који је законом прописан за обезбеђење одговарајућих облика наставе и образовања. Другим речима, Закон утврђује да се мањинска настава може организовати и када нема довољног броја ученика који се иначе тражи за организовање редовне наставе на језику већинске популације.

О другим решењима Закона о заштити права и слобода у овој материји (програм наставе за потребе мањинског образовања, с уважавањем националног садржаја тј. историје, уметности и културе националне мањине; израда наставног плана и програма уз обавезно учешће националних савета националне мањине и др.) било је речи у коментару остваривања члана 12. Оквирне конвенције.

2.2. Према Закону о основној школи Републике Србије, настава на језицима националних мањина или двојезична настава организује се у срединама где постоји најмање 15 пријављених ученика за упис у први разред. На основу одредбе члана 5. став 2. настава се може организовати и за мањи број ученика уз одобрење министра просвете.

Начин двојезичног остваривања наставног плана и програма у основним школама у Републици Србији прописује министар просвете. Када се наставни план и програм остварује и на језицима националних мањина, ученик савлађује и наставни план и програм српског језика.

Када се наставни план и програм остварује на српском језику, ученицима - припадницима националних мањина у Републици Србији обезбеђује се савладавање наставног плана и програма матерњег језика са елементима националне културе.

Закон о основној школи Републике Црне Горе предвиђа чланом 11. да се на подручјима на којима живи већи број припадника националних мањина оснивају школе или одељења са наставом на језику тих националних односно етничких група. Зависно од услова и могућности, за припаднике националних мањина може се увести настава на њиховом језику и у другим школама и тих школа.

Члан 12. истог Закона прописује да се на подручјима на којима живе заједно припадници југословенских народа и припадници националних мањина могу основати школе или одељења ових школа са двојезичном наставом.

2.3. Васпитање и образовање на језицима мањина у средњошколским установама у Републици Србији регулише Закон о средњој школи, на основу којег је за остваривање наставног плана и програма на језицима националних мањина потребан минимум од 15 ученика у одељењима првог разреда гимназија, стручних и уметничких школа (члан 5. став 1.)³⁸. За остваривање наставе на језицима мањина за мањи број ученика потребна је сагласност министра просвете. Изложене одредбе Закона као услов за остваривање права на средњошколско образовање на језицима мањина прописују да се за такву наставу изјасни 15 ученика у већ формираном одељењу. Имајући у виду да је у већ формираним

³⁸ Школовање у њима траје, зависно од врсте средње школе 3-4 године.

одељењима која су мешовитог националног састава тешко постићи да 15 ученика затражи наставу на мањинском језику, средње школе изјашњавање ученика о настави на мањинским језицима спроводе приликом уписа ђака.

Одредбе члана 5. Закона о средњој школи Републике Србије обавезују средње школе да, у срединама где је настава само на језицима националних мањина, обезбеде услове за остваривање плана и програма из српског језика, а у срединама где се не изводи двојезична или настава на језицима мањина, школа мора да обезбеди услове за спровођење наставног плана и програма из предмета матерњи језик са елементима националне културе.

Закон о средњој школи Републике Црне Горе предвиђа да се зависно од услова и могућности, за припаднике националних мањина настава може изводити на језику националних и етничких група. На подручјима на којима живе заједно припадници југословенских народа и албанске националне мањине могу се оснивати школе или одјељења са двојезичном наставом.

Школе за припаднике албанске националне мањине се оснивају и настава се у њима изводи на албанском језику у оквиру јединственог система васпитања и образовања утврђеног законом.

2.4. Закон о вишој школи и Закон о универзитету Републике Србије имају у основи сличне одредбе у погледу организовања и спровођења наставе на језицима националних мањина. Законом о вишој школи је предвиђено да се настава може изводити и на језику националних мањина, о чему одлуку доноси оснивач. Уколико оснивач није Влада Републике Србије, утолико је за извођење наставе на језику националне мањине потребна њена сагласност (члан 4. ставови 2. и 3. Закона о вишој школи). Закон о универзитету Републике Србије предвиђа истоветно решење у члану 8. ставови 2. и 3.

Оно на шта је овде потребно посебно указати, је чињеница да Закон о универзитету дозвољава не само стицање високог образовања на језицима мањина, већ и завршетак на том језицима магистарских и докторских студија.

3.1. У школској 2000/2001. години, 11 основних школа на територији општина Прешево и Бујановац је наставу изводило на *албанском* наставном језику. У две школе су ученици који припадају албанској националној мањини могли да похађају двојезичну, односно наставу која се изводи паралелно и на српском и на албанском језику. У општини Бујановац ради и једна средња школа која наставу изводи на албанском језику, а у општини Прешево раде две средње школе које наставу изводе на српском и албанском језику. У Републици Црној Гори настава на албанском језику организована је у Улцињу, Плаву и у Тузима. У овим местима раде основне и средњошколске установе у којима се целокупна настава организује на албанском језику. Високо образовање на албанском језику се одвија у оквиру Катедре за албански језик и књижевност на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

3.2. Настава на *бугарском* наставном језику се за ученике - припаднике бугарске националне мањине одвијала у три основне школе у општинама Сурдулица и Босилеград. У општини Босилеград ради и једна средња школа која наставу

изводи на бугарском језику. У општини Димитровград ученици који припадају бугарској националној мањини наставу похађају на српском језику, али имају додатне часове матерњег (бугарског) језика са елементима националне културе. Високо образовање на бугарском језику се одвија у оквиру Катедре за бугарски језик и књижевност на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

3.3. На територији АП Војводина ученици *мађарске* народности похађају наставу на матерњем језику у 83 основно-школске установе (I-VIII разред). Неке од тих школа наставу у потпуности изводе на мађарском језику, док се у неким изводи двојезична настава. За ученике ометене у развоју постоје четири основне школе које наставу изводе на мађарском језику. Школе за основно музичко васпитање и образовање на мађарском језику постоје у 8 општина. Средњих школа које наставу изводе на мађарском у потпуности, или кроз двојезичну наставу, паралелно са српским језиком, има 29. У оквиру вишег образовања, настава на мађарском језику се изводи у Вишој техничкој школи у Суботици и вишим школама за образовање васпитача у Новом Саду и Суботици. Настава на мађарском језику у оквиру високог образовања се изводи на Катедри за мађарски језик и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду и Београду, и делом на Академији уметности у Новом Саду (Одсек глума на мађарском језику), Наставном одељењу сомборског Учитељског факултета у Суботици, као и на Економском и Грађевинском факултету у Суботици.

3.4. Ученици *румунске* националности похађају наставу на матерњем језику у 19 основних школа. Неке од тих школа наставу у потпуности изводе на румунском језику, док се у неким изводи двојезична настава. Средњих школа које наставу изводе на румунском језику има 2. У оквиру вишег школства, настава на румунском језику се изводи у Вишој школи за образовање васпитача у Вршцу. У оквиру високог образовања настава на румунском језику се изводи на одељењу Учитељског факултета из Београда у Вршцу и на Катедрама за румунски језик и књижевност у Новом Саду и Београду.

3.5. Настава на *русинском* језику се изводи у три основне школе. У Руском Крстуру постоји и средња школа (гимназија) у којој се настава изводи на српском и русинском језику. образовање учитеља на русинском језику се одвија на Учитељском факултету у Сомбору. У оквиру високог образовања настава на русинском језику се изводи и на Катедри за русински језик и књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду.

3.6. Ученици који припадају *словачкој* националној мањини похађају наставу на матерњем језику у 17 основних школа. За ученике ометене у развоју постоји једна основна школа у којој се настава изводи на словачком језику. Постоје и две средње школе које наставу изводе на словачком језику: гимназија у Ковачици и гимназија у Бачком Петровцу. Словачки је наставни језик у оквиру високог школства на Учитељском факултету у Сомбору (одељење у Бачком Петровцу) и Катедрама за словачки језик и књижевност у Београду и Новом Саду.

3.7. За ученике који припадају *хрватској* националној мањини извођење наставе на матерњем језику је у припреми и у току је изјашњавање родитеља.

3.8. Систематско образовање на *ромском* језику представља проблем, нарочито ако се зна да ромски језик није стандардизован и да нема довољно кадрова за извођење наставе на том језику. У току прошле године повећан је број одељења и школа у којима се изучава ромски језик и култура. Ученици који припадају ромској националној мањини имају организовану наставу матерњег (ромског)

језика са елементима националне културе. Часови овог наставног предмета се одржавају у 29 школа, од чега 21 у АП Војводини, четири у Обреновцу и четири у Лазаревцу, надомак Београда. Савезно министарство националних и етничких заједница је сачинило детаљан план за решавање образовања на ромском који подразумева следеће кораке:

1. започео је процес стандардизације језика који је поверен комисији Српске академије наука и уметности;
2. проширена је мрежа предшколског образовања и придруживање постојећих »алтернативних« вртића државним установама;
3. започело је стипендирање основца и средњошколца Рома, како би се поспешило њихово школовање;
4. започеће се израда и осталих уџбеника на ромском (сада постоји само Буквар за I разред);
5. финансираће се превођење литературе на ромски језик и
6. спровешиће се описмењавање старијег становништва.

У основним и средњим школама у којима се настава одвија на језицима мањина, обавезно је вођење евиденције и на језику мањина, а школска јавна исправа издаје се такође и на језицима мањина (о томе је већ било речи кад је, у оквиру коментара остваривања члан 10. Оквирне конвенције, разматрана службена употреба језика мањина).

Став 3.

1. Утврђујући право припадника националних мањина да се образују на свом матерњем језику односно да уче тај језик као посебан предмет, југословенски правни систем предвиђа обавезно учење српског језика, као званичног језика земље и уједно средства међусобне комуникације разних етничких заједница.

У прилог томе довољно је навести одредбу члана 13. став 4. Закона о заштити права и слобода националних мањина која изричито утврђује да образовање на језику националне мањине не искључује обавезно учења српског језика.

Члан 15.

Уговорнице ће створити неопходне услове за ефикасно учешће припадника националних мањина у културном, социјалном и економском животу и јавним пословима, нарочито оним који се њих тичу.

1. Ефикасно учешће припадника националних мањина у културном, социјалном и економском животу и јавним пословима је у СР Југославији осигурано уставноправним одредбама које је одређују као (демократску) државу у којој власт припада грађанима а која је заснована на владавини права. Устав Републике Црне Горе у члану 73. изричито јамчи припадницима националних мањина *право*

сразмерне заступљености у јавним службама, органима државне власти и локалне самоуправе. У СР Југославији су одредбама многих закона и практичним мерама створени услови за ефикасно учешће припадника националних мањина у различитим сферама друштвеног живота.

2. Ефикасно учешће припадника националних мањина у културном и социјалном животу и јавним пословима који се њих тичу регулисано је савезним Законом о заштити права и слобода националних мањина који у члану 19. у ту сврху предвиђа организовање националних савета националних мањина као облика *мањинске самоуправе, односно културне аутономије*. Закон утврђује да припадници националних мањина могу да изаберу националне савете ради остваривања права на самоуправу у области употребе језика и писма, образовања, информисања и културе. Савети се формирају на принципима добровољности, изборности, пропорционалности и демократичности.

Према одредби члана 19. став 3. Закона о заштити права и слобода националних мањина, Савет има најмање 15 а највише 35 чланова, у зависности од укупног броја припадника националне мањине, који се бирају на период од четири године.

Савет представља националну мањину у области службене употребе језика, образовања, информисања на језику националне мањине и културе, учествује у процесу одлучивања или одлучује о питањима из тих области и оснива установе из ових области. Посебно је утврђено:

- да су приликом одлучивања о наведеним питањима, органи државе, територијалне аутономије или јединице локалне самоуправе, дужни да затраже мишљење Савета;
- да се део овлашћења из тих области може поверити националним саветима, с тим да држава обезбеди потребна финансијска средства за њихово остваривање;
- да се при утврђивању обима и врсте овлашћења која ће се пренети националним саветима води рачуна и о захтеву националног савета;
- да се сваки национални савет може обратити државним органима у вези са свим питањима која утичу на права и положај националне мањине.

Национални савет је правно лице. Он доноси свој статут и буџет у складу са Уставом и законом, а финансира се из буџета и донација. Регистар изабраних савета води надлежни савезни орган. Закон о заштити права и слобода националних мањина предвиђа да ће се избор националних савета регулисати посебним законом. До доношења посебног закона о избору националних савета, та тела ће бирати скупштине електора националних мањина које ће сачињавати савезни, републички и покрајински посланици који припадају националним мањинама, одборници који су изабрани у јединицама локалне самоуправе у којима је језик националне мањине у службеној употреби, лица која припадају националним мањинама а која сакупе најмање 100 потписа и лица која одреде скупштине мањинских удружења и организација. Подзаконским актом чије је доношење предвиђено Законом о заштити права и слобода националних мањина, регулисан је начин рада скупштина електора за избор националних савета. Предвиђено је да ће електорске скупштине бирати националне савете по

пропорционалном (Д'Онтовом) систему. Изложеним решењем о националним саветима, Закон о заштити права и слобода националних мањина је установио посебан облик културне аутономије за националне мањине. У доба писања овог извештаја, Савезно министарство националних и етничких заједница је почело да добија уредне иницијативе за сазивање електорских скупштина које су поднели припадници појединих мањина (Мађари, Словаци, Русини). Прва електорска скупштина за избор националних савета националних мањина биће електорска скупштина за избор националног савета мађарске националне мањине, чије је одржавање заказано за 21. септембар 2002. године.

Од посебног значаја за ефикасно учешће припадника националних мањина у јавним пословима који се њих тичу је одредба члана 20. Закона о заштити права и слобода националних мањина, којом се утврђује да се приликом запошљавања у јавним службама, укључујући полицију, води рачуна о националном саставу становништва, одговарајућој заступљености и о познавању језика којим се говори на подручју органа или службе.

3.1. Учешће припадника националних мањина у политичком животу земље и формирању политичке воље је загарантовано уставним одредбама о бирачком праву и слободи удруживања. Припадници националних мањина који су навршили 18 година живота, као и сви југословенски грађани, имају активно и пасивно бирачко право. Устав СР Југославије у члану 14. предвиђа да је политички плурализам услов и јемство демократског политичког поретка у земљи. Припадници националних мањина уживају право да оснивају политичке партије. Устав СР Југославије предвиђа само једно ограничење за слободу удруживања које се односи на све грађане – чланом 42. став 2. Устав предвиђа да је забрањено деловање политичких, синдикалних и других организација које је усмерено на насилно рушење уставног поретка, нарушавање територијалне целокупности СР Југославије, кршење зајамчених права и слобода човека и грађанина или изазивање националне, расне, верске или друге нетрпељивости или мржње. Савезни уставни суд је у југословенском правном поретку надлежан да одлучује о забрани рада политичких странака. У досадашњој пракси ни једна политичка странка није забрањена. Према Савезном закону о удруживању грађана у удружења, друштвене организације и политичке организације које се оснивају за територију савезне државе предвиђено је да политичку организацију, односно партију може да оснује најмање сто грађана. Истоветно решење у погледу броја лица који могу да оснују политичку организацију садржи и Закон о политичким организацијама Републике Србије.

3.2. Законом о избору савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине утврђено је да у расподели мандата учествују само изборне листе које су добиле најмање 5% гласова од укупног броја бирача који су гласали у изборној јединици (члан 87.). Истоветно решење је садржано и у Закону о избору савезних посланика у Веће република Савезне скупштине (члан 92.) и у Закону о избору народних посланика Републике Србије (члан 81.). Решења из наведених изборних закона нису афирмативна спрам националних мањина – уколико се не удруже у коалиције, странке које окупљају припаднике националних мањина не могу лако да освоје посланичке мандате. Закон о избору одборника и посланика Републике Црне Горе садржи посебно решење које олакшава избор народних представника албанске националне мањине у Скупштини Републике Црне Горе и скупштинама јединица локалне самоуправе (видети коментар спровођења члана 4. Конвенције).

4. У СР Југославији се предузимају посебне мере чији је циљ повећање ефикасног учешћа мањина у појединим областима друштвеног живота. Осим Плана за интеграцију Албанаца у друштвени живот Републике Србије чији је саставни део формирање мултиетничке полиције (видети коментар члана 4.), Савезно министарство националних и етничких заједница је оформило експертску групу за израду закона о изменама и допунама изборних закона (савезних и Републике Србије) који садрже неповољна решења по националне мањине.

5. Заступљеност припадника националних мањина у органима власти се остварује у пракси. Представници мањина су укључени у рад извршне власти, како на нивоу федералних јединица, тако и на нивоу федерације. Примера ради, један од потпредседника Владе Републике Србије је из редова мађарске националне мањине, а један помоћник министра је Русин. Савезни министар који се налази на челу Савезног министарства националних и етничких заједница је Бошњак, док је један од његових помоћника припадника мађарске мањине, а један од саветника је из редова ромске заједнице.

Припадници мањина учествују у раду законодавне власти на нивоу федерације и на нивоу федералних јединица. У Савезној скупштини, припадника мањина има у оба већа Парламента. Од укупно 138 посланика, колико у садашњем сазиву Скупштине броји Веће грађана, два посланика су Мађари, а један посланик је Словак. У Већу Република које по Уставу СР Југославије броји 40 чланова, један посланик је Мађар, а један је Бошњак.

У Народној скупштини Републике Србије, од 250 посланика колико их по Уставу Скупштина броји, 10 посланика су Мађари, 3 су Бошњаци, а 2 су Румуни.

Припадници националних мањина учествују у судској власти и раду представничких тела јединица локалне самоуправе. У општини Димитровград, од четворо судија општинског суда, троје су *бугарске националности*. У Скупштини општине Димитровград, од 33 одборника, 20 је бугарске националности. У општини Босилеград, све судије општинског суда су бугарске националности. Бугарске националности у тој општини су и сви одборници у локалном парламенту. У три општине југа Србије у којима живи албанска национална мањина су 28. јула 2002. године одржани локални избори. Према резултатима последњих избора, одборника *албанске националности* има у Скупштини општине Медвеђа (6 одборника су Албанци, а 26 Срби) и Скупштини општине Прешево (35 одборника су Албанци, а 3 су Срби)³⁹. Одборника у скупштинама јединица локалне самоуправе који су *ромске* националности има у неколико општина у Србији. Потпредседник Скупштине града Ниша је Ром. Детаљне податке о заступљености осталих националних мањина у органима власти садржи табела са подацима из АП Војводина.

³⁹ Резултати избора за општину Бујановац још увек нису расположиви због вођења судских поступака.

Национални састав у органима власти на територији АП Војводина

КАТЕГОРИЈА	Хрвати и Буњевци	Мађари	Немци	Роми	Румуни	Русини	Словаци	Украјинци	Чеси
Председници скупштина јединица локалне самоуправе	-	7 16.3%	-	-	1 2.3%	1 2.3%	1 2.3%	-	-
Потпредседници и секретари скупштина јединица локалне самоуправе	2 2.9%	26 26%	-	-	1 1%	-	5 5%	-	-
Одборници у скупштинама јединица локалне самоуправе	28 1.8%	269 17.3%	-	9 0.6%	39 2.5%	16 1%	70 4.5%	-	2 0.1%
Председници извршних одбора скупштина јединица локалне самоуправе	-	9 20.9%	-	-	-	1 2.3%	4 9.3%	-	-
Чланови извршних одбора скупштина јединица локалне самоуправе	6 1.8%	71 20.9%	-	-	8 2.4%	2 0.6%	21 6.2%	-	1 0.3%
Судије општинских судова	7 1.8%	37 9.7%	1 0.3%	1 0.3%	6 1.6%	3 0.8%	11 2.9%	-	-
Судије окружних судова	2 2.2%	4 4.4%	-	-	-	-	1 1.1%	-	-
Општински јавни тужиоци	3 3%	8 8%	-	-	2 2%	1 1%	3 3%	-	-
Окружни јавни тужиоци	-	3 9.4%	-	-	-	-	2 6.2%	-	-
Судије трговачких судова	1 2%	5 10.2%	-	-	1 2%	-	-	-	-
Посланици у Скупштини АП Војводина	3 2.5%	20 16.6%	-	-	1 0.8%	1 0.8%	2 1.6%	-	-
Покрајински органи управе	8 0.3%	18 6.8%	-	-	7 2.6%	5 1.9%	11 4.2%	1 0.03%	-

Члан 16.

Уговорнице ће се уздржати од мера које мењају однос становништва у областима насељеним припадницима националних мањина а имају за циљ ограничавање права и слобода које произлазе из начела садржаних у овој Оквирној конвенцији.

1. Закон о заштити права и слобода националних мањина у члану 22. забрањује мере које мењају однос становништва у областима насељеним националним мањинама и које отежавају уживање и остваривање права припадника националних мањина. За разлику од члана 16. Оквирне конвенције који уговорним странама намеће обавезу да се уздрже од мера које мењају однос

становништва у областима насељеним националним мањинама, Закон о заштити права и слобода националних мањина такве мере *зобрањује*.

Тумачењем одредбе члана 22. може се закључити да Закон о заштити права и слобода националних мањина, у складу са чланом 16. Оквирне конвенције, *не зобрањује све мере* које за последицу имају или могу да имају промену односа становништва (понекад су такве мере просто неизбежне), *већ само оне које потичу од јавне власти и које отежавају уживање и остваривање права припадника националних мањина.*

Према одредби Закона о заштити права и слобода националних мањина, да би мере које мењају однос становништва у областима које су насељене припадницима националних мањина биле зобрањене, *није потребно да постоји вољни елемент који је предвиђен чланом 16. Оквирне конвенције, односно није потребно да се такве мере предузимају са циљем да се постигне ограничавање права и слобода припадника мањина. За забрану мера које мењају однос становништва у областима које су насељене припадницима националних мањина је довољна објективна опасност да се њиховом применом отежа уживање или остваривање права.*

2. У правном систему СР Југославије, мало је мањинских права чије је уживање и остваривање условљено бројношћу националних мањина и њиховом учешћу у укупном броју становника СР Југославије, или неког подручја на којем се то право остварује. Од учешћа мањина у укупном броју становника СР Југославије, или јединица локалне самоуправе, зависи право на обраћање државним органима на матерњем језику и право да се на свом језику добије одговор на представке, предлоге и петиције (2% учешћа у укупном броју становника) и службену употребу језика и писма (15% учешћа у броју становника јединице локалне самоуправе). Извесне мере које би јавна власт предузела, а које би мењале однос становништва у појединим случајевима објективно не би могле да угрозе остваривање мањинских права, тим пре што се не може нарушити уживање и остваривање појединих од тих права која су посредством института стечених права задржана на снази, уколико су стечена на основу прописа који су се примењивали до ступања на снагу Закона о заштити права и слобода националних мањина. Тако је службена употреба мањинских језика која је постојала у доба доношења Закона о заштити права и слобода националних мањина задржана независно од процента учешћа припадника националне мањине у броју становника јединице локалне самоуправе. У том смислу, било каква промена у броју становника у јединицама локалне самоуправе не би могла да утиче на службену употребу језика и писма која је постојала у доба доношења Закона, па чак и да је број припадника мањине чији је језик у службеној употреби био мањи од 15%, или је током времена опао испод тог процента, независно од узрока који су довели до смањења учешћа припадника националне мањине у укупном броју становника на том подручју.

3. Територијално регулисање подручја која су насељена националним мањинама се није мењало од шездесетих година двадесетог века. Ипак, треба указати да се у СР Југославији, односно у њеним републикама чланицама, понекад спроводила политика према мањинама дискриминаторски оријентисаног геримандеринга. Та појава је била најизраженија на локалним изборима. Од промена 2000. године и доношења новог Закона о локалној самоуправи, избори на свим нивоима у СР Југославији се спроводе по пропорционалном изборном систему, у једној

изборној јединици (општина за локалне изборе, Република чланица за републичке и савезне изборе). Треба указати да су поједина решења у изборним законима неповољна за мањине (видети коментар члана 15.).

4. У СР Југославији је било и још има примера предузимања мера које су за последицу имале, или имају, одређену промену односа становништва у областима насељеним припадницима националних мањина (посебно у Војводини). Такве мере не утичу на права мањинских заједница и њихових припадника. Реч је о размештају огромног броја избеглица и интерно расељених лица које су се, услед ратних дејстава, доселиле на територију Југославије из бивших република СФР Југославије (сада суверених држава), или са територије АП Косово и Метохија. СР Југославија размештај избеглица није планирала, нити предузимала са циљем ограничавања права и слобода националних мањина. Због њиховог изузетно великог броја (више стотина хиљада лица), економске слабости земље исцрпљене међународним санкцијама, недостатка стамбеног простора и др. ове избеглице (реч је о читавим породицама) размештане су широм територије СР Југославије, у првом реду по читавој Србији, односно Војводини. Досељавање избеглица и њихов смештај у мултиетничким срединама нису утицали на смањење обима права националних мањина. У пракси је било случајева да су мањинске организације протествовале због досељавања избеглица. Последњи забележени случај је реакција Демократског савеза војвођанских Мађара због досељавања шест избегличких породица у Сомбор, али према оцени државних органа досељавање у том обиму није могло да утиче на остваривање мањинских права, нити на узнемиравање локалног становништва.

Члан 17.

- 1. Уговорнице се обавезују да не ометају право припадника националних мањина да оснивају и одржавају слободне и мирољубиве контакте преко границе са лицима која законито бораве у другим државама, посебно оним с којима имају заједнички етнички, културни, језички или верски идентитет или заједничко културно наслеђе.**
- 2. Уговорнице се обавезују да не крше право припадника националних мањина да учествују у раду невладиних организација, како на националном тако и на међународном плану.**

Стат 1.

1. Право припадника националних мањина да оснивају и одржавају слободне и мирољубиве контакте преко границе са лицима која законито бораве у другим државама, посебно са онима са којима имају заједнички етнички, културни, језички или верски идентитет или заједничко културно наслеђе утврђено је, пре свега, уставима.

Тако је Уставом СР Југославије, чланом 48. припадницима националних мањина зајамчено право да успостављају и одржавају несметане међусобне односе у СР Југославији и ван њених граница са припадницима своје нације у другим

државама, али не на штету Савезне Републике Југославије или републике чланице.

Сличну одредбу садржи и Устав Републике Црне Горе који утврђује да припадници националних и етничких група имају право да успостављају и одржавају несметане контакте са грађанима ван Црне Горе са којима имају заједничко национално и етничко порекло, културно и историјско наслеђе, као и верска убеђења, без штете за Црну Гору.

Устав Републике Србије нема одредбу такве садржине.

2. Савезни Закон о заштити права и слобода националних мањина у члану 6. такође утврђује да припадници националних мањина имају право да слободно заснивају и одржавају мирољубиве односе унутар Савезне Републике Југославије и ван њених граница с лицима која законито бораве у другим државама, посебно са онима са којима имају заједнички етнички, културни, језички и верски идентитет или заједничко културно наслеђе. Одредбом из става 2. истог члана предвиђено је да држава може предвидети олакшице у циљу остваривања овог права.

3. Сарадња припадника мањина са лицима која законито бораве у другим државама, а имају исти етнички, културни, језички или верски идентитет се остварује и посредством културно-просветних удружења припадника мањина. Веома разгранате међународне контакте и сарадњу са сународницима у свету имају матице националних мањина. Примера ради, Матица русинска активно учествује у раду Светског већа Русина, а остварује сарадњу са организацијама Русина у Украјини, Словачкој Републици, Пољској, Мађарској, Румунији, Чешкој, САД и Канади. Такође, Матица словачка у СР Југославији има потписане уговоре о сарадњи са Матицом словачком у Братислави, Удружењем Словака из Југославије у Словачкој Републици и Удружењем Словака и Чеха у Румунији.

4. Посебан облик остваривања контакта са лицима са којима се има исти етнички, културни, језички или верски идентитет у СР Југославији су остварили припадници мађарске националне мањине. Када је Мађарска 19.06.2001. донела свој познати Закон о Мађарима који живе у суседним земљама, познатији као «Статусни закон», Југославија је, за разлику од неких других држава, показала максималну дозу толеранције и разумевања, премда се тим, за Југославију страним законом, у извесном смислу уређује правни положај њених држављана (припадника мађарске националне мањине). Иако је, дакле, реч о случају екстериторијалне примене закона једне државе на територији њених суседа, и то у тако осетљивој материји каква је област људских права, посебно положаја мањина, Југославија је и после ступања тог документа на снагу (01.01.2002) наставила да има благодан став према њему, имајући пуно разумевања за забринутост свог северног суседа за припаднике мађарске националне мањине у суседним земљама.

У том духу, у Војводини (где живи мађарска мањина) отворено је 5 канцеларија организације *Concordia Minoritatis Hungaricae* (у Сенти, Зрењанину, Темерину, Новом Саду и Суботици). У складу са решењима «Статусног закона», ове канцеларије прикупљају документацију лица заинтересованих за добијање мађарске легитимације и прослеђују је Генералном конзулату Републике Мађарске у Суботици, посредством којег се она коначно доставља Министарству иностраних послова Мађарске. Истини за вољу, ова иницијатива није са истим разумевањем дочекана од свих, тако да је на терену било противљења, па и

претњи канцеларијама које се баве прикупљањем поменуте документације. СР Југославија није званично ускраћивала могућност да ове канцеларије раде на њеној територији.

Сличне повластице, на основу закона својих матичних држава у СР Југославији, имају и припадници румунске и словачке националне мањине.

Став 2.

1. Право припадника националних мањина да оснивају невладине организације и учествују у раду таквих организација следи из оних прописа који се тичу оснивања и рада удружења грађана, а који се под једнаким условима односе на све грађане, па тако и на припаднике мањина. Поред тога, посебним законима утврђено је њихово право да оснивају посебне културне, уметничке и научне установе, друштва и удружења, о чему је било речи у коментару остваривања члана 5. Оквирне конвенције.

2. Посебно треба скренути пажњу на оне норме које се односе на учешће припадника националних мањина у међународним невладиним организацијама.

Тако је чланом 48. Устава СР Југославије изричито зајамчено право припадника националних мањина да учествују у међународним невладиним организацијама, али не на штету СР Југославије или републике чланице.

Устав Републике Црне Горе је у том смислу још либералнији – одредбом члана 74. став 1. је утврђено да припадници националних и етничких група имају право учешћа у регионалним и међународним невладиним организацијама, као и право обраћања међународним институцијама ради заштите својих слобода и права зајемчених Уставом.

Устав Републике Србије не садржи такве одредбе.

3. Савезним Законом о удруживању грађана у удружења, друштвене организације и политичке организације које се оснивају територији савезне државе је предвиђено да удружење грађана, односно невладину организацију може да оснује најмање десет грађана са бирачким правом (члан 9.). Истоветно решење према коме невладину организацију може да оснује 10 грађана садржи и Закон о друштвеним организацијама и удружењима грађана Републике Србије. Имајући у виду да су савезни Закон о удруживању грађана и Закон о друштвеним организацијама и удружењима грађана Републике Србије донети у доба претходне Југославије, јасно је да не предвиђају слободу удруживања странаца (важно је да се укаже да Устав СР Југославије и Устав Републике Црне Горе слободу удруживања гарантују грађанима, док Устав Републике Србије ту слободу јамчи без навођења ко је њен носилац). Настојећи да исправи такву мањкавост правног система, Министарство правде СР Југославије је сачинило Нацрт закона о међународним невладиним организацијама за који се очекује да ће ускоро ући у скупштинску процедуру. Закон о невладиним организацијама Републике Црне Горе предвиђа да невладино удружење може да оснује најмање пет лица са пребивалиштем, боравиштем или седиштем у Републици Црној Гори (члан 9.), при чему оснивачи могу да буду домаћа и страна правна и физичка лица.

4. У СР Југославији делује велики број невладиних организација. Према подацима невладиног сектора, у СР Југославији је активно више стотина невладиних организација. Такође, према подацима невладиног сектора на територији СР Југославије делује 91 међународна невладина непрофитних организација.⁴⁰

Члан 18.

Уговорнице ће настојати да закључе, где је потребно, двостране и вишестране споразуме с другим државама, посебно суседним, ради обезбеђивања заштите припадника односних националних мањина.

Где је то потребно, уговорнице ће предузети мере за подстицај прекограничне сарадње.

1. Уговором о пријатељству, добросуседству и сарадњи са Румунијом начелно је регулисан положај румунске мањине у СР Југославији одредбом којом је предвиђено да ће се заштита мањина обезбедити у складу са документима УН и ОЕБС-а. Такође, Споразумом о нормализацији односа са Републиком Хрватском је предвиђено да ће се националним мањинама гарантовати сва права предвиђена међународним правом (видети коментар имплементације члана 2. Оквирне конвенције).
2. СР Југославија је иницирала закључење билатералних споразума са суседним државама, у циљу посебног регулисања положаја националних мањина. Најдаље се за сада одмакло у преговорима са Мађарском (у најскорије време очекује се потписивања споразума), а у току су и преговори са Румунијом и Хрватском. Поред тога, по свему судећи, непосредно предстоји почетак преговора за Македонијом.
3. Поједина питања која су од значаја за националне мањине су регулисана посебним програмима културно-просветне сарадње који су закључени са Словачком Републиком, Републиком Бугарском и Румунијом.

Члан 19.

Уговорнице се обавезују да поштују и да спроводе начела садржана у овој Оквирној конвенцији и да, где је потребно, унесу само она ограничења, рестрикције или укидања, који су одређени међународно-правним инструментима, посебно Конвенцијом о заштити људских права и основних слобода, у мери у којој су од значаја за права и слободе који произлазе из поменутих начела.

1. Правни поредак СР Југославије познаје два вида ограничења људских, па тиме и мањинских права. Општи основ за ограничавање људских права према

⁴⁰ Подаци према - Директоријум невладиних непрофитних организација у СР Југославији 1996-2002, Центар за развој непрофитног сектора.

југословенским уставима су поштовање слобода и права других (члан 9. став 4. Устава СР Југославије, члан 11. Устава Србије и члан 16. став 2. Устава Републике Црне Горе) и забрана злоупотребе права (члан 67. став 3. Устава СР Југославије, члан 12. став 3. Устава Републике Србије и члан 16. став 3. Устава Републике Црне Горе). Устав СР Југославије познаје и нека посебна ограничења - нпр. чланом 42. став 1. је забрањено деловање политичких, синдикалних и других организација које је усмерено на насилно рушење уставног поретка, нарушавање територијалне целокупности Савезне Републике Југославије, кршење зајамчених слобода и права човека и грађанина или изазивање националне, расне, верске и друге нетрпељивости или мржње.

2. Осим ограничења људских права, југословенски устави предвиђају и могућност дерогације појединих права у доба ратног стања, непосредне ратне опасности и ванредног стања. Поједина права и слободе које су гарантоване Уставом СР Југославије се ни у то време не могу дерогирати (апсолутно заштићена права) – нпр. слобода вероисповести, слобода изражавања, једнакост грађана, једнака заштита права у законом утврђеном поступку, презумпција невиности итд.).

Изложена решења која омогућавају ограничење и дерогацију појединих права су у складу са релевантним међународно-правним документима.

×ëàí 20.

У вршењу права и слобода која произлазе из начела садржаних у овој Оквирној конвенцији, сваки припадник националне мањине поштоваће национално законодавство и права других, посебно припадника већине или других националних мањина.

1. Законом о заштити права и слобода националних мањина, чланом 7. став 1. је предвиђено да је забрањена злоупотреба тим Законом предвиђених права, која је усмерена на насилно рушење уставног поретка, нарушавање територијалне целокупности Савезне Републике Југославије или републике чланице, кршење зајамчених слобода и права човека и грађанина и изазивање националне, расне и верске нетрпељивости и мржње. Ставом 2. је утврђено да се права која су предвиђена Законом не смеју користити ради испуњења циљева који су супротни начелима међународног права или су уперени против јавне безбедности, морала или здравља људи. Став 3. члана 7. Закона о заштити права и слобода националних мањина прецизира да остваривање права која су гарантована Законом не може утицати на дужности и одговорности које проистичу из држављанства.

2. У СР Југославији није било случајева да је остваривање права која припадници националних мањина уживају на основу Оквирне конвенције самостално или у заједници са другима нарушило права припадника већинске нације, припадника других мањина или странаца који живе у СР Југославији.

Члан 21.

Ништа из ове Оквирне конвенције неће се тумачити тако да може значити право на предузимање делатности или вршење дела супротних основним начелима међународног права, а посебно сувереној једнакости, територијалном интегритету и политичкој независности држава.

1. Поштовање уставног поретка, начела међународног права и јавног морала у вршењу мањинских права је изричито предвиђено одредбом члана 7. става 2. Закона о заштити права и слобода националних мањина.

Члан 22.

Ништа у овој Оквирној конвенцији неће се тумачити као ограничавање или укидање било којег људског права или основних слобода које могу бити осигуране законима стране уговорнице или неким другим споразумом који је потписала.

1. Људска права која су загарантована одредбама унутрашњег правног поретка СР Југославије нису ограничена нити дерогирана одредбама Оквирне конвенције и њиховим спровођењем. Закон о правима и слободама националних мањина који у великој мери имплементира одредбе Оквирне конвенције у унутрашњи правни поредак СР Југославије, садржи посебну одредбу (члан 8) којом се јамчи заштита стечених права. Том одредбом је прецизирано да се Законом не мењају нити укидају права припадника националних мањина стечена према прописима који су се примењивали до ступања на снагу Закона, као и права стечена на основу међународних уговора којима је Савезна Република Југославија приступила.

Члан 23.

Права и слободе које произлазе из начела садржаних у овој Оквирној конвенцији у оној мери у којој су предмет одговарајуће одредбе у Конвенцији за заштиту људских права и основних слобода или у протоколима који је прате, сматраће се да су у складу с потоњим одредбама.

Члан 30.

Свака држава може у тренутку потписивања или приликом депоновања инструмента о ратификацији, прихватању, одобрењу или приступању, да одреди територију или територије за чије је међународне односе задужена а на које се примењује ова Конвенција.

Свака држава може каснијом изјавом упућеном Генералном секретару Савета Европе проширити примену ове Оквирне конвенције на неку другу територију наведену у изјави. У односу на ту територију

Конвенција ће ступити на снагу првог дана у месецу после истека периода од три месеца од дана пријема те изјаве од стране Генералног секретара.

Декларација дата по претходном ставу може се, у односу на територију утврђену у изјави, повући обавештењем Генералном секретару. Повлачење има правно дејство првог дана у месецу после истека периода од три месеца од дана пријема тог обавештења од стране Генералног секретара.

1. Скупштина СР Југославије је ратификовала Оквирну конвенцију за заштиту националних мањина 3. децембра 1998. године. Међутим, непосредно након потврђивања Оквирне конвенције, ратификациони инструменти нису депоновани код Савета Европе. Такав поступак СР Југославија је правдала ставом да није чланица Савета Европе, а од Савета Европе није ни била позвана да приступи наведеној Конвенцији. Последица се састојала у томе да СР Југославија на међународном плану није била обавезана одредбама Оквирне конвенције. Након демократских промена у земљи, СР Југославија је позвана да приступи Оквирној конвенцији и депоновани су ратификациони инструменти, након чега је 1. септембра 2001. године Оквирна конвенција ступила на снагу у међународном праву и за СР Југославију.

Приликом депоновања ратификационих инструмената није одређена територија на којој се примењује Оквирна конвенција. У том смислу, Оквирна конвенција се примењује на читавој територији СР Југославије. Ипак, од стационирања снага КФОР-а на Косову и Метохији на основу Резолуције СБ УН 1244, та покрајина Републике Србије *de facto* није под контролом власти СР Југославије, односно Републике Србије. У том смислу, органи власти у СР Југославији и Републици Србији не спроводе одредбе Оквирне конвенције на територији АП Косово и Метохија, иако у међународном праву није доведен у питање, већ је напротив на више начина потврђен, југословенски суверенитет над тим подручјем.

ДОДАТАК 1

Мањинске заједнице – обележја и основни подаци

ДОДАТАК 2

Одредбе прописа којима се регулише положај националних мањина

ДОДАТАК 1¹

Мањинске заједнице - обележја и основни подаци

Албанци
Бошњаци/Муслимани
Бугари
Буњевци
Хрвати
Мађари

¹ Уколико се подаци не слажу са коментаром имплементације појединих чланова, утолико важе подаци из коментара појединих чланова Конвенције.

Немци
Румуни
Русини
Роми
Словаци
Украјинци
Власи

Допринос малобројних мањинских заједница мултикултурној стварности СР Југославије

МАЊИНСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Обележја и основни подаци

А л б а н ц и

Када је реч о демографским карактеристикама становништва албанске националности у СР Југославији постоје бројне непознанице и недоумице. Последњи попис становништва на који су се одазвали припадници албанске заједнице спроведен је још 1981. године и тада је на територији СР Југославије живело 1.714.768 Албанаца или 17,2 %. Територију АП Косово и Метохија насељавало је 1.596.072 (80,9 %), централне Србије 75.725 (4,2 %), АП Војводине 2.556 (0,12), а Републике Црне Горе 40.415 (6,64 %) припадника албанске националне мањине.

У две општине у јужној Србији, Прешеву и Бујановцу, Албанци имају апсолутну већину становништва. У Прешеву које настањује укупно 38.934 житеља, етничких Албанаца је 34.992, а у Бујановцу је тај однос мањи, јер је од 49.238 становника њих 29.588 припадају албанској националности. У општини Медвеђа, која се такође граничи са подручјем Косова, од 13.368 становника, 3.832 су Албанци. У осталим местима у републици Србији Албанци не живе у значајнијем броју, а у главном граду пописано је тек 4.378 припадника албанске националности.

У Републици Црној Гори Албанци имају већину у општини Улцињ у којој од 24.217 становника 17.469 су албанске националности. У вишенационалној плавској општини, у којој је од 19.305 становника већина бошњачке националности (11.199) Албанаца је 4.032, док је у општини Бар од 37.321 становника нешто више од 10 % или 4.619 албанског живља. Најзад, у укупној популацији главног града Републике Црне Горе, Подгорици, коју настањује 152.025 житеља Албанци учествују са 12.777 становника што износи мање од 10% Поређење пописа становништва у све три југословенске државе од 1921. до 1991. године указује да је на подручју Косова и Метохије, које данас претежно настањују припадници албанске националности после утврђивања граница између краљевина Југославије и Албаније живело 203.000 Срба и 140.000 Албанаца. Само четврт века касније, 1948. године, Албанци демографски доминирају Косовом са 68,5 % становништва, а у наредних двадест пет година тај проценат се повећао на поменутих 80,9 %. Истовремено проценат становништва других етничких заједница које су насељавале Косово се смањивао, изузев Рома који су, такође, бележили позитивни популациони тренд.

«Косовска криза» која је у прошлој деценији потресла не само Југославију, већ регион Југоисточне Европе у целини, укључила је међународну заједницу у решавање комплексног питања статуса албанске националне заједнице у нашој земљи, која је након интервенције НАТО алијансе усвојила Декларацију 1244 УН по којој је Косово део СР Југославије под привременом управом међународне заједнице.

У општини Прешево Албанци имају апсолутну већину одборника у локалној скупштини, а дужности председика и подпредседника Извршног одбора Скупштине општина обављају Албанци, представници Партије за демократско деловање, односно Партије за демократско уједињење Албанаца. У општинама Бујановац и Медвеђа, које су међу ретким општина у Србији у којима је пређашња власт задржала утицај Албанци имају симболичног удела у представничким органима власти. Због изборне геометрије претходне власти у општини Бујановац је од 37 одборника, само девет је албанске националности, а у општини Медвеђа нема припадника ове националности у локалним властима. Консолидацији стања и успостављању поверења између Срба и Албанаца у јужној Србији доприноси и отварање Канцеларије Савезног министарства за националне и етничке заједнице у Бујановцу и Мултиетничког културног центра, такође, у Бујановцу, као и деловање бројних невладиних организација као што су Одбор за људска права, Траг, Центар за мултиетничко образовање, Удружења Рома «Narajan» и «Demiri Saciresog», Омладински центар Прешева и други.

У органима управе Савезне државе и Републике Србије нема представника Албанаца, а у парламенту Републике Црне Горе поред два представника Демократске уније Албанаца, односно Демократског савеза изабрана су и три Албанца којима је мандат поверила већинска политичка странка Демократска партија социјалиста.

Најутицајније политичке партије Албанаца у Црној Гори су Демократска унија Албанаца (ДУА), Демократски савез Албанаца у Црној Гори и Партија демократског просперитета (ПДП).

Када је у питању избор одборника и посланика албанске националности у локалне органе власти и Републички парламент присутни су облици афирмативне акције с обзиром да су *Законом Републике Црне Горе о избору одборника и посланика* предвиђене мере афирмативне акције које омогућавају да општине, у којима су Албанци већинско становништво чине посебну изборну јединицу у оквиру јединствене републичке, и да цензус за улазак албанских представника у Парламент износи 1%. На локалном нивоу Албанци имају апсолутну власт у општини Улцињ у којој су 18 од 32 одборника припадници албанских националних странака.

У општинама у јужној Србији у којима живе припадници албанске националне мањине организује се настава на албанском језику у четрнаест основних и пет средњих школа. У Црној Гори план и програм на језику албанске националне мањине остварује се у основним и средњим школама у општинама Улцињ, Плав и Тузи.

Поред локалних радио станица у Бујановцу, Медвеђи и Прешеву, програм на албанском језику емитују и приватне станице «Тони» и «Ема», које према извештајима невладиних организација доприносе успостављању међуетничког поверења.

У Прешеву већ неко време не излази популарни лист «Zgjimi», али је у јавности присутан недељник «Jehona».

Телевизија Црне Горе емитује дневну информативну емисију на албанском «Lajmet», а суботом једночасовну емисију «Mozaiku 60». Радио програм на албанском заступљен је у програмској шеми сваког дана по тридесет минута.

Од локалних станица «Радио Улцињ» емитује дневно осам, а «Радио Бар» један сат програма на албанском, а веома чујан је и «Радио МИР - студио Теута» у Тузима.

Иако је Парламент Републике Црне Горе основао недељник «Koha javore» и именовано програмски одбор Новинско издавачка кућа «Побједа» не предузима ништа како би покренула овај лист. Подгорички недељник «Полис» садржи додатак на албанском језику, на осам страна. У Подгорици излази и часопис за културу «Koha», а у Улцињу «Fati», «Shpresa», «Lemba», «Zana». Поред ових листова излазе лист «Valet» који издаје Основна школа «Ђеђ Кастриоти – Скендеберг» и лист «Zani и Shena Ndout» католичке цркве у Тузима.

Бошњаци

Бошњачко/Муслиманска национална заједница припада групи од четири најбројније мањинске заједнице у СР Југославији. Према попису становништва из 1991. године у коме се ово становништво могло изјашњавати само под одредницом Муслимани, 327.339 припадника ове заједнице насељавало је у мањем или већем броју сва подручја земље. На територији Србије живело је 237.785 или 2,5 % Бошњака/Муслимана од којих је 174.176 насељавало подручје централне Србије, а 57.758 Косово и 5.851 Војводину. Истовремено, у Црној Гори живело је 89.614 или 14,6 % припадника ове националне мањине. У Београду и Подгорици живело је 12.421 односно 7.891 становника који су се изјаснили као Бошњаци/Муслимани.

Највећи део бошњачке/муслиманске популације концентрисан је у Санцаку, мултикултурној регији која се простире на тремеји Србије, Црне Горе и Босне. Од 440.000 становника Санцака 253.000 су Бошњаци, а 187.000 Срби и Црногорци. Бошњаци су чинили апсолутну већину у општинама Тутин (97 %), Сјеници (83 %) и Нови Пазар (80 %), док у преостале три општине србијанског Санцака преовладавају Срби. У Црној Гори Бошњаци/Муслимани су већинско становништво у општинама Плав (58 %) и Рожаје (87 %), а Црногорци у Бијелом Пољу, Пљевљима и Беранама. Подручје Санцака је изузетно сиромашно, са неразвијеном привредом и инфраструктуром тако да је изражена покретљивост становништва ка градовима и развијенијим центрима у Југославији, суседним и другим земљама. У погледу привредне развијености изузетак је општина Нови Пазар која је, захваљујући приватном предузетништву, побољшала стандард својих грађана.

На «Конгресу Бошњачких интелектуалаца», одржаном 1993. године у Сарајеву, постигнута је сагласност већине интелектуалаца о заједничком имену народа - Бошњаци, које од 1996. године прихватају све санчачке странке и удружења. Међутим, свест о Босни као матици Бошњака има своје опоненте како у државама насталим на простору бивше Југославије тако и код дела бошњачког становништва у Југославији. Наиме, припадници овог народа, окупљени око Матице Муслимана у Црној Гори, инсистирају на ранијем називу народа - Муслимани, док друга група, углавном урбаног становништва исламске

вероисповести у Црној Гори, себе дефинише Црногорцима исламске вероисповести.

У Савезној скупштини у Већу република са листе Демократске опозиције Србије изабран је један Бошњак. После недавних избора у црногорском Парламенту са листе Демократске партије социјалиста изабрана су три Бошњака/Муслимана, а у сазив србијанског парламента изабрана су два Бошњака представника Санџачке демократске партије и неколико са листа «већинских» политичких партија. У извршној власти на Савезном нивоу Бошњаци имају једно министарско место, а у Влади Републике Црне Горе Бошњак руководи ресором саобраћаја. У Републичком савјету за заштиту националних и етничких група Црне Горе представници ове националне мањине су такође заступљени.

На локалном нивоу, на подручју Санџака Бошњаци су у општинским властима углавном заступљени сразмерно броју становника.

Матерњи језик Бошњака по њиховом опредељењу је босански, али како је посебно на локалном нивоу близак са српским језиком у званичној употреби није заступљен ни у једној општини у земљи.

У Санџаку раде Одељење Педагошког факултета из Београда и Виша пословна школа, али би с обзиром на привредне ресурсе региона и предузетнички дух становништва требало развијати и образовање за друга занимања.

Културни живот Бошњака одвија се кроз активности Културног друштва «Препород», «Санџачког интелектуалног клуба», «Матице Бошњака», а у Црној Гори и око «Матице Муслимана».

Поред «Санџачких новина» које повремено излазе у Новом Пазару писана гласила Бошњака су часопис «Хас», независна ревија «Санџак», књижевни часопис «Мак», а Мешихат исламске заједнице Санџака издаје своје гласило «Глас Ислама». У Црној Гори под окриљем Удружења за заштиту културе и традиције Муслимана - Бошњака излази часопис «Алманах».

Б у г а р и

Бугарска национална мањина, је према резултатима последњег пописа, на територији СР Југославије имала 26.922 припадника или 0,3 % становништва. Регионални размештај припадника бугарске националности упућује да је највећи број настањен у источној Србији, у пограничном делу прма Бугарској. У Димитровграду 52 % становништва чине Бугари, у Босилеграду који укупно настањује 11.644 становника њих 8.807 се изјаснило да су етнички Бугари. У још три јужносрбијанске општине - Пироту, Бабушници и Сурдулици имају значајни проценат у укупном становништву. У Војводини је настањено 2.363 Бугара, углавном у банатском месту Иваново, и сви су католичке вероисповести. На подручју Косова је живело 178, а у Црној Гори 46 припадника ове националне мањине.

Од 1953. године, када је бугарска мањина бројала 60.167 лица, њихов број се непрестано смањивао, што се може објаснити миграцијама, падом наталитета, високим степеном интегрисаности у већински друштвени систем и етничком мимикријом.

Све до почетка осме деценије XX века радиле су бројне основне и средње школе, као и Учитељска школа на бугарском језику. Од тада опада интересовање за наставу на бугарском језику, тако да се данас настава на бугарском остварује у

општинама Димитровград и Босилеград. У основној школи у Димитровграду деца у пет истурених одељења уче бугарски језик и основе националне културе. Исти предмет уче и у једном одељењу димитровградске гимназије.

Претеча данашњих листова на бугарском језику је лист «Глас на Блгарите» који је почео да излази непосредно после Другог светског рата. Издавачка кућа «Братство» објављује истоимени информативно-политички лист, дечији часопис «Другарче» и часопис за науку, књижевност и културу «Мост».

Ситуацију у вези са емитовањем телевизијског и радио програма донекле је поправило свакодневно петочасовно емитивање програма на бугарском, на локалној ТВ станици у Димитровграду. У Босилеграду локална радио станица емитује програм на бугарском.

У општинама Димитровград и Босилеград у службеној употреби је поред српског и бугарски језик. У пракси ово право се ретко користило на шта су упозоравале организације Бугара у Југославији: «Демократска странка Бугара» и «Општински одбор за заштиту људских права Бугара» у Димитровграду.

ДСБ до последњих избора није имала значајнијих успеха, јер су припадници бугарске мањине у власти учествовали искључиво кроз већинске политичке партије. У садашње сазиве општинских скупштина и органа извршних власти у Димитровграду и Босилеграду у које су изабрани претежно припадници бугарске националне мањине, са листе Демократског савеза Бугара заступљено је шест одборника, а на функције градоначелника, са листе ДОС, изабрани су, такође, припадници бугарске мањине.

Буњевци

Буњеваци, којих је у Југославији 1991. године било 21.434, настањују подручје Војводине, односно севернобачке општине - Суботицу у којој живи 17.527 и Сомбор са 9.755 припадника ове етничке заједнице. Осим у ове две општине у којима живи 95,97 % буњевачког живља, бележимо да у мањем броју настањују Бајмок, Горњи и Доњи Таванкут, Ђурђин, Келебију, Малу Босну, Нови Жедник, Палић и још неколико мањих места у Војводини. У односу на 1981. годину, када је забележено да је на истом подручју живело само 9.755 Буњеваца, готово да је удвостручено буњевачко становништво у Југославији.

У вези са пореклом и именом Буњеваца постоји више недоумица, а извор нејасноћа представљају различити приступи њиховој етничкој матрици. Наиме, док један број стручњака и припадника буњевачке заједнице сматра да је реч о аутохтоном старобалканском становништву досељеном у Војводину у XVII веку из прапостојбине у Далмацији, Херцеговини и Лици, други истичу да су Буњевци, неоспорно, део хрватског етничког корпуса, а као елементе хрватског националног идентитета наводе каталичку вероисповест и штокавско наречје којим говоре бачки Буњевци.

Афирмација бачких Буњеваца почела је са радом културног и политичког посленика Ивана Антуновића, који је 1870. године покренуо «Буњевачке и шокачке новине». Нешто касније покренути су се и други листови: «Буњевачка и шокачка вила», а 1873. године и «Мисечна кроника» коју је уређивао Калор

Милодановић. Ови листови су били кратког века, као и покушаји установљавања буњевачких школа у Бачкој која је у то време била под територијално-административном ингеренцијом Мађарске. Традиција културног и политичког удруживања бачких Буњеваца почиње 1878. године оснивањем и активношћу «Пучке касине», а њен покретач Иван Антуновић је помагао и приликом оснивања «Калачке штедионице», «читаонице», «Добротворног женског друштва» и других организација. Најзад, још 1880. године основана је «Буњевачка странка» чији је председник био Лазар Мамужић, дугогодишњи градоначелник Суботице. И у XX веку Буњевци су имали аутентична културна удружења: просветно друштво «Невен», које је радило од 1920. године, «Буњевачко коло», основано годину дана касније у Сомбору. У истом граду је радила и «Добротворна задруга Буњевка», а постојало је и «Академско друштво Антуновић».

Буњевачки политички покрет активно је учествовао у догађајима у вези са присједињењем Војводине Краљевини Србији 1918. године, када је о томе донета одлука на «Великој народној скупштини Срба, Буњеваца и осталих Словена». Убрзо после тога основана је и «Буњевачко шокачка странка».

Културни и политички живот бачких Буњеваца замро је после Другог светског рата када су са радом престале да раде «Буњевачка матица», основана 1934. године, «Момачко и дивојачко друштво» и друге организације. Крајем седме деценије обновљена су традиционална окупљања Буњеваца под називом «Дужијанца», а почетком 1990. године у Суботици је основан Буњевачки културни центар, који делује у огранцима у Таванкуту и Ђурђину. Средином деведесетих година XX века ревитализована је и реализована идеја о оснивању Матица буњевачка која је покренула Буњевачке новине. Савремено културно организовање бачких Буњеваца обновило је традиционалну полемику о њиховом пореклу.

Политичке интересе Буњеваца репрезентује Буњевачко шокачка странка која је у ранијем сазиву Скупштине Суботице имала једног одборника.

Хрвати

До 1991. године у СР Југославији је живело 111.650 припадника хрватске националности од којих у Републици Србији 105.406, а 6.244 у Републици Црној Гори. У централном делу Србије живело је 22.536, на Косову, углавном у општини Јањево 8.062, а у Војводини 74.808 Хрвата што је чинило 3,7 % становништва покрајине. Највећи део хрватске мањине 66.014 или 88,24 % живело је у општинама Суботица, Сомбор, Шид, Инђија, Апатин, Рума, Бач, Кула, Сремски Карловци, Бачка Паланка, Беочин, Ириг и Нови Сад. У десет од ових општина припадници хрватске мањине су имали више од 5% становништва.

Рат у Хрватској и Босни који је пратио распад друге Југославије условио је да се део хрватског живља пресели у Хрватску.

Потписивањем међудржавног уговора о нормализацији односа између Републике Хрватске и СР Југославије Хрватима је, чланом 8, посредно признат статус националне мањине у Југославији..

Највише активности у погледу заштите права хрватског становништва у Југославији, посебно у Војводини предузимала је «Демократска савез Хрвата у Војводини» чији су представници у више наврата покретали питање заштите права и унапређења положаја сународника. Почетком 1999. године основана је и друга политичка организација Хрвата у Југославији - Хрватски народни савез.

Само у првом сазиву вишестраначког парламентарног живота у Србији представници хрватске мањине су имали једног представника. У актуелним сазивима савезног и републичких парламената представници хрватске мањине нису заступљени. Међутим, на последњим изборима у Скупштини АП Војводина изабрана су два представника хрватске мањине, по један из ДСХ и ХНС, а у Суботици представници хрватских странака имају 13 посланика и место потпредседика Скупштине општине. У Суботици је од 1993. године хрватски језик у службеној употреби равноправно са српским и мађарским.

У ранијем сазиву локалних органа власти Демократски савез Хрвата у Војводини је имао три представника у општини Суботица и једног у Сомбору, а кроз учешће у већинским политичким партијама имали су и одборнике у другим местима у Војводини и у Црној Гори, а до исељавања са Косова и три одборника у општини Јањево.

На подручју Војводине оживљен је рад Хрватског културног центра са седиштем у Суботици, Хрватског културно- просветног друштва «Матија Губец» у Таванкуту, а активности су су обновили и Културно друштво «Јованка Габошац» у Мартинцима, Хрватско културно просветно друштво «Матија Губец» са седиштем у Руми, Културно уметничка друштва «Владимир Назор» из Сомбора, Силвије Страхимир Крањчевић из Бачког Брега и културно удружење у Бачком Моноштору. У Републици Црној Гори ради културно удружење «Напредак».

Поред ових организација основана је Матица Хрватска, Хрватско академско друштво и католички институт «Иван Антуновић».

У васпитно образовном систему република не постоје установе у којима се образовање стиче на хрватском језику.

Од јула 2001. године ради хрватска редакција на ТВ Нови Сад која годишње емитује 20 емисија у трајању од 1000 минута, а на Радио Суботици дневно се емитује двочасовни програм на хрватском језику.

Мађари

У СР Југославији живи 344 147 становника мађарске националности. Мађари претежно настањују подручје Војводине (339 491 или 16,9 % укупног становништва), а у осталим деловима земље представљају симболичну мањину².

Најбројнији су у општинама Ада (77,3 %), Бачка Топола (64,7 %), Бечеј (54,4 %), Кањижа (87,6 %), Мали Иђош (58,7 %), Сента (80,9 %), Чока (56,5 %), док у Суботици имају релативну већину (42,7 %). Процент мађарске популације у општинама Нова Црња, Бечеј, Житиште и Србобран не прелази 30 %, а у још 16 општина, укључујући и највећи војвођански град Нови Сад, чине од 5 до 20 % становништва. Само у петнаест општина Мађари имају мање од 5% становништва. Анализа регионалне дистрибуције становништва Војводине упућује да 75,63 % становништва мађарске националности настањује Бачку, 21,56 % Банат, а 2,81 % Срем.

² У централној Србији живело је 4309, на подручју Косова 142, а у Црној Гори 205 Мађара

Основно демографско обележје мађарске популације у Југославији је депопулација. Од првог пописа становништва 1921. године до последњег 1991. године проценат Мађара у Југославији је опао са 3,9 % на 1,9 %. Овај негативни популациони тренд (бела куга) карактеристичан је како за целокупну мађарску популацију тако и за становништво Војводине у целини.

Припадници мађарске националне мањине имају запажену улогу у друштвеном, политичком и културном животу земље.

Од успостављања вишепартијског система представници мађарске мањине активно учествују у политичком животу. Све политичке организације које заступају интересе Мађара делују на подручју Војводине. Најстарија је Демократска заједница војвођанских Мађара (ДЗВМ), а према проценту освојених посланичких места на последњим локалним, републичким и савезним изборима најутицајнији је Савез војвођанских Мађара (СВМ). Поред њих делују још Демократска партија војвођанских Мађара, Демократски покрет војвођанских Мађара (ДПВМ), Хришћанскодемократски покрет војвођанских Мађара (ХПВМ), Хришћанскодемократска унија (ХДУ) и Грађански покрет војвођанских Мађара (ГПВМ).

У садашњем сазиву Савезне скупштине представници мађарске мањине имају два посланика. У скупштину Републике Србије изабрано је шест, а у покрајинску седамнаест посланика мађарске националности. На нивоу локалне самоуправе, у представничким органима власти, представници војвођанских Мађара су заступљени сразмерно учешћу у укупном становништву Покрајине. У извршној власти припадник мађарске мањине обавља дужност потпредседника Владе Републике Србије, а на нивоу покрајине неколико припадника мађарске националности је именовано на челне функције ресорних органа управе.

Образовна структура мађарске популације је веома висока и међу њима је велики број угледних привредника, професора универзитета, лекара, књижевника, уметника и припадника других професија. Међу члановима Српске академије наука и уметности је и неколико Мађара.

Мађарски језик је у службеној употреби у 29 војвођанских општина у којима се концентрација мађарског живља креће од 2,8 % у Белој Цркви (Банат) до готово 88 % у Кањижи (Бачка).

У појединим локалним срединама остваривање права на службену употребу мађарског језика и писма је отежано, а посебан проблем представља исписивање двојезичних назива места, улица, тргова и установа у општинама у којима мађарско становништво нема већину. Ови проблеми проистичу из различитог приступа проблему локалних власти у чијој ингеренцији је имплементација овог права.

На мађарском језику, који спада у угро-финску језичку групу, пише велики број књижевника и њихова дела се штампају на мађарском језику. Од 1993. до 1996. године на овом језику је штампано је преко 20 нових наслова годишње, али издавачка делатност на мађарском језику се смањује у односу на период пре 1990. године. Почетком девете деценије штампано је 48 књига и брошуре на

мађарском³, а већ 1991. године само 23, да би током 2000. године била објављена 27 наслова⁴.

Књижевници који пишу на мађарском језику у Југославији негују годишње манифестације од којих углед који превазилази локалне границе уживају «Сентелекијеви дани», који се традиционално одржавају у Сивцу, «Меморијал Ференц Фехер», «Меморијал Карољ Сирмаи».

Библиотеке у 27 војвођанских општина, као и у Новом Саду располажу са фондом од преко пола милиона књига на мађарском језику. Поред новосадских библиотека највећим библиотечким фондом на овом језику располажу библиотеке у Суботици и Бачкој Тополи.

Иако је у протеклој деценији информисање на језицима националних мањина у СР Југославији, укључујући и мађарски претрпело рестрикције, на мађарском језику излази дневни лист «Magyar Szó»⁵, недељник «Szabad hét nap», омладински двонедељни лист «Képes Ifjúság» и дечије новине: «Jó Rajtás» и «Mézes kalács». Поред локалних и регионалних листова на мађарском језику, чији оснивачи су локалне управе или приватна лица, у Новом Саду излазе: часопис за културу, књижевност и уметност «Híd», часопис за научна и друштвена питања «Létük», уметнички и критички часопис «Symposion», часопис за књижевност и културу «Zenét», двојезични часопис, на мађарском и српском, за књижевност, уметност и културу «Orbis», стручни, периодични зборник «Hungarológiai közlemények»⁶.

Телевизија Нови Сад и регионални центар у Суботици емитују годишње 865 емисија или 30.125 минута програма на мађарском. Упркос многобројним кадровским, материјалним и програмским проблемима, ситуација у вези са радом ове редакције је побољшана и током 2001. године програм на мађарском језику се емитује према следећој програмској шеми: ТВ «Дневник» - два пута дневно у укупном трајању од 45 минута; недељни информативни програм «Наши дани» и «Jelelő» (по 60 минута), два пута месечно емисија за пољопривреднике «Бразда» у трајању од 45 минута и недељни деведесетоминутни контакт програм «Хало ТВ».

Према подацима Покрајинског секретаријата за остваривање права националних мањина РТС у Новом Саду емитује целодневни програм на мађарском језику који поред забавних (35,5 % програмске шеме) и емисија сличног карактера (19,2 %), емитује и информативне (15,4 %) и информативне-политичке емисије (14,3 %), док су емисије образовног садржаја заступљене са свега 4,3 %. Радио емисије на мађарском језику емитују се у још 22 локалне радио станице.

У културном животу Војводине и Србије припадници Мађарске мањине учествују како у институцијама у којима се различити програми остварују на српском језику тако и у установама чији се програми негују на мађарском језику.

³ Тираж је износио 13.412 примерака

⁴ Издавачка делатност на језицима националних мањина у Војводини одвијала се под окриљем Новинско издавачког предузећа «Форум» из Новог Сада које је у овом периоду, такође, знатно смањило своје потенцијале како у погледу издавачког плана и програма, тако и кадровских и материјалних могућности

⁵ Тираж «Мађар Со» традиционално најтиражнијег листа војвођанских Мађара, опао је са 36.700 дневних и 67.000 недељних примерака на 5000 примерака радним даном и 28.000 примераканедељом. Разлози опадања тиража штампе на мађарском језику нису само материјалне природе, већ и уређивачке политике која је била под контролом тада најутицајнијих већинских партија у Србији

⁶ Издавач Зборника је Катедра за мађарски језик Филозофског факултета у Новом Саду

Од 1973. године у Новом Саду ради позориште «Ujvidéki színház», а суботичко «Nepszínház» (Народно позориште), основано непосредно после Другог светског рата, негује драму на мађарском и дуго је имало запажену улогу у културном животу земље.

У аматерским позориштима у 16 општина у Војводини глуме бројни припадници мађарске националности који су 1997. године основали Аматерско позориште војвођанских Мађара које годишње припрема једну представу на мађарском језику и изводи је у свим местима у којима живе припадници мађарске мањине. Глумци - аматери који негују сцене на мађарском језику окупљају се на годишњим смотрима аматерских позоришта мађарске националне мањине.

Предмети и документи материјалне баштине која се односи на културу, идентитет и духовност Мађара у Војводини чува се у посебним збиркама Музеја Војводине у Новом Саду, покрајинском историјском архиву и градским музејима и архивима у Бечеју, Кикинди, Панчеву, Сенти, Сомбору, Суботици и Зрењанину, а посебне завичајне, етнолошке збирке оформљене су у Дебелачи и у Торди.

Културу и обичаје припадници мађарске мањине негују и развијају окупљајући се у преко 80 културно-уметничких друштава у којима успешно раде фолклорне секције које своја достигнућа приказују на годишњим фестивалима: «Дуриндо», «Ђенђешбокрета», «Виве» и на општинској смотри аматера «Потиске игре».

Најзад, традиционалне су и колоније ликовног стваралаштва које се одржавају у Бечеју, Сенти, Бачкој Тополи, Суботици, Ечки, Панчеву и Малом Иђошу.

Развој културе, језика и идентитета Мађара у Југославији не би био могућ без одговарајућег система образовања на мађарском језику.

Образовање на овом, као и на језицима других националних мањина развијало се убрзано све до средине осамдесетих година, када су уведена прва ограничења. Посебно тешки тренуци одвијали су се у последњој деценији коју су обележили бројни проблеми у вези са остваривањем права националних мањина, па тако и у вези са правом на образовање на матерњем језику.

Установама предшколског узраста крајем 2000. године било је обухваћено 5.237 деце који су у 221. групи у 26 војвођанских општина похађали наставу на мађарском. Петнаесторо деце ометених у развоју похађало је, такође на мађарском, предшколску наставу у две специјализоване предшколске установе. На мађарском језику 3.261 дете је похађало програм припреме за полазак у основну школу. Предшколску, двојезичну наставу, похађало је 307 деце мађарске националности.

Током школске 1999/2000. године 24.827 ученика мађарске националности је похађало наставу у 246 основних школа у 42 војвођанске општине и у Новом Саду.

Настава на мађарском језику организована је у 83 основношколске институције и 34 издвојена одељења у 29 војвођанских општина. Овај вид наставе похађала су 20.161 или 81,21 % ученика мађарске националности распоређених у 1002 одељења.

За основношколце, припаднике мађарске националне мањине, којих је у поменутом периоду било 4.666 или 18,79% организована је два пута недељно изборна настава из предмета «Мађарски језик са елементима националне културе». Међутим, овај предмет похађа само 2.285 ученика мађарске и 430 ученика других националности у укупно 49 основних школа у седамнаест општина у Војводини.

У истом периоду организована је настава на мађарском језику за 454. деце ометене у развоју, у четири специјализоване школе и тринаест одељења редовних основних школа у укупно девет општина.

Основно образовање одраслих на мађарском језику остварује се у две установе за образовање одраслих у Сомбору и Суботици.

Истовремено у средњим школама образовало се 9.631 ученик мађарске националности од којих су 6.580 ученика или 68,32 % похађали наставу на матерњем језику. Настава на мађарском језику је била заступљена у 279 одељења у 29 средњих школа: осам гимназија, двадесет стручних и једној уметничкој школи у укупно 12 општина.

Наставу из предмета «Мађарски језик са елементима националне културе» похађало је тек 22 ученика који су образовање стицали у средњим школама са наставом на српском језику.

Приликом уписа у средње школе ученици-кандидати пријемне испите полажу на матерњем језику. Од 2001/2002. школске године пријемни испит на навосадском универзитету се, такође, полаже на мађарском.

Стручно образовање је током 1999/2000. године стицало 816 студената мађарске националности на вишим и 2.032 или 6,29 % на високошколским установама. На вишим школама наставу на мађарском језику похађало је 315 студената виших школа за образовање васпитача у Суботици и Новом Саду и у Вишој техничкој школи у Суботици. На факултетима Универзитета у Новом Саду наставу на мађарском језику организују Филозофски, Економски, Грађевински, Учитељски факултет и Академија уметности, а на Филолошком факултету Београдског универзитета успешно ради Катедра за хунгаристику.

Немци

Према Попису из 1991. године у СР Југославији је живело 5.387 грађана немачке националности. У АП Војводина живело је 3.873 припадника немачке мањине или 0,19% укупне популације покрајине. У исто време у Београду је живело 779 Немаца, а у укупној популацији Републике Црне Горе припадници ове мањине чине 0,02 %. Према подацима «Немачког народног савеза», удружења Немаца које делује у Суботици, само на подручју Војводине данас живи око 12.000 припадника овог народа и то у општинама Апатин, Зрењанин, Панчево, Врбас, Суботица, Кула, Сомбор, Сремска Митровица, Озаци, Нови Сад, Бачка Паланка и Бела Црква.

Данашњи становници Војводине немачког порекла потомци су досељеника који су се током XVIII века досељавали према програмима планског насељавања којим је Аустрија штитила своје стратешке интересе. Према Попису из 1910. године на подручју Војводине је живело 324.779 Немаца или 21,4 % тадашњег укупног становништва.

Раније богат просветни, културни, политички живот имућне немачке мањине је после Другог светског рата замро, тако да на територији Војводине, све до недавно, није било значајнијих удружења Немачке мањине. У последњој деценији представници Немаца у Војводини су ревитализовали политичко и културно организовање радом у «Немачком народном савезу» («Deutscher Volksverband») који се залаже за решавање статуса немачке мањине и развијање просветне, научне, издавачке и друге делатности.

Установљавањем «Немачког народног савеза» заживеле су културне активности од којих су значајнији Женски хор, Драмска секција, а расписан је и Литерарни конкурс на немачком језику у Југославији. Савез је основао и Библиотеку која располаже са преко 2000 наслова

Поред овог удружења у Новом Саду је основан Немачки клуб - удружење Немаца «Donau» и Друштво за немачки језик и културу које је покренуло часопис «Мостови културе». Удружење «Donau» је организовало први немачки «Bresel» бал 1993. године, а потом и низ културних манифестација, покренуло је рад немачког обданишта, обезбедило стипендије за учење немачког језика за средњошколце и обновило информисање на немачком језику покретањем листа «Nachrichten» и Билтена удружења, који излазе у тиражима по 400 примерака.

На територији Југославије, осим једне предшколске установе, не постоје васпитно образовне установе на језику немачке националне мањине. Поред поменутог часописа једини облик информисања Немаца у Југославији је полусатна емисија коју Радио Суботица емитује једном недељно.

У политичком животу земље нису присутне немачке политичке партије.

Румуни

Од 42.364 припадника румунске националне мањине у СР Југославији 38.809 настањено је у Војводини, претежно у њеном банатском делу (91 %). У централној Србији живи 3.507 Румуна, у Црној Гори 33, а на подручју Косова тек 15 припадника овог народа. Више од 90 % Румуна у Југославији живи у десет војвођанских општина, а најбројнији су у Алибунару - 8.402 (21,78 %), Вршцу - 8.051 (20,75 %), Панчеву - 5.502 (12,88 %) и Зрењанину - 3.140 (8,2 %) становника. Међутим, у седамнаест насеља румунско становништво је већинско. У дванаест општина у којима имају значајнији број становништва у службеној употреби је и румунски језик.

На подручје југословенског Баната, Румуни су се досељавали из различитих делова данашње Румуније. У локалним називима и данас су присутни етноними који упућују да су одређене групе становништва пристигле из Баната, Ердеља, Кришане, Олтеније (Царани) или Влашке. Најавећи број Румуна доселио се у ове крајеве у XVIII веку током којег је Хабсбуршка династија остваривала политику колонизације балканских народа и јачања граница Монархије према Турској.

Богатству мултикултурне заједнице Румуни доприносе културним стваралаштвом које има дугу традицију из које су потекли академици Васко Попа, Александар Фира, Раду Флора.

Образовање на румунском језику, слично као и код припадника мађарске и словачке мањине, има традицију која сеже у доба монархијске прошлости и која се одржала до данас. У школској 2000/2001. години у основним школама у Војводини наставу похађа 2.411 ученика Румуна од којих 1.524 или 63,21 % наставу прати на румунском, а 887 или 36,79 % на српском језику. На румунском језику настава се организује у девет војвођанских општина, односно у 18 основних школа и 13 издвојених одељења. У односу на прошлу школску годину број одељења је смањен за 14, а ученика за 39 или 2,55 %. За ученике који наставу прате на српском, у седам општина организована је изборна настава из предмета «Румунски језик са елементима националне културе».

Стодеведесет средњошколаца румунске националности похађа наставу на матерњем језику у гимназији у Вршцу и економској школи «Доситеј Обрадовић»

у Алибунару. За овај вид наставе у школској 2000/2001. години определило се 31,14 % од укупног броја румунских ученика завршних разреда основних школа. Већи део румунске омладине 348 (64,69 %) школује се на српском језику. У општинама Ковачица и Вршац организована је настава учења румунског језика и националне културе.

На вишим школама у Војводини, у текућој школској години, уписано је 83, а на факултетима 104 студента румунске националности. Двадесет један студент виших школа и двадесет четири студента на Катедри за румунски језик на Филозофском факултету у Новом Саду наставу похађују на матерњем језику.

На Филолошком факултету у Београду при Катедри за романистику ради лекторско одељење за румунски језик.

Учитељи и професори разредне наставе на румунском језику образују се на Учитељском факултету у Београду - Наставном одељењу у Вршцу на коме се оспособљавају кадрови за извођење наставе на румунском језику.

Књижевно стваралаштво и издавачка делатност на румунском језику у Југославији одвија се под окриљем издавачких кућа «Tibiskus» из Уздина и «Libertatea» из Панчева која, поред истоименог информативно-политичког недељника издаје и листове за децу и омладину «Bucuria copililor», односно «Tinerea», као и часопис за културу и уметност на румунском језику «Lumina» који излази шест пута годишње. Поред часописа «Traditia» на румунском у Војводини се објављује и двојезични часопис «Огледало»/ «Oglinda».

Библиотечки фонд на румунском језику броји преко 26.000 књига и чува се у библиотекама у Али Бунару, Вршцу, Житишту и Ковину

Годишњим културним манифестацијама војвођански Румуни одржавају традицију и унапређују стваралаштво и културу на матерњем језику. Сећање на живот и рад румунског лингвисте Раду Флора, које се сваке године одржава у Зрењанину, повод је да Румуни из Југославије представе своје богато уметничко стваралаштво. Однедавно организују се сусрети писаца наизменично у Сечњу и Темишвару.

Позоришни живот код војвођанских Румуна има дугу традицију и прва аматерска позоришта која су радила и између два светска рата основана су за време Аустроугарске монархије. Ову традицију наставило је вршачко «Народно позориште Румуна», које је радило од 1949. до 1956. године када је изведено преко 500 представа. Од 1971. године позоришне активности Румуна у Југославији су ревитализоване кроз покрет који траје и данас под називом «Позоришни дани Румуна у Војводини». Аматерска позоришта Румуна у Југославији негују репертоар састављен од дела румунских, југословенских и других позоришних писаца. Повремено се приређују и позоришни дани деце Румуна који су, као и сусрети аматерских позоришта, такмичарског карактера и одржавају се у свим местима настањеним румунским живљем.

Најзад, на електронским медијима чији је оснивач држава, емитује се телевизијска, дневна, получасовна емисија и четворочасовни радио програм на румунском. Још пет локалних радио станица у Војводини емитује, поред српског и програм на румунском.

Русини

Од 18.099 Русина у СР Југославији, 17.652 живи у Војводини, а од њих чак 93,36% у општинама Кула, Врбас, Жабал, Шид, Сремска Митровица и Нови Сад. У централној Србији живи 400, а у Црној Гори 26 припадника русинске националне мањине. Регионална распрострањеност Русина указује да су најбројнији на подручју Бачке (86,28 %) и Срема (13,37 %), али да ни у једној општини не остварују већину становништва. Само у насељима Руски Крстур, Куцура и Бикић имају надполовичну већину становништва. У службеној употреби русински језик се користи у Новом Саду и још пет војвођанских општина.

Русини у Југославији су успели да, упркос значајним разликама, али и сличностима карактеристичним за миграционе струје Источних Словена, очувају етнички идентитет. Први талас овог становништва, које се претежно бавило сточарством, а касније пољопривредом, продро је на подручје Војводине и Посавине још половином осамнаестог века. Од тада развија се специфичан идентитет југословенских Русина који се формирао кроз постепена верска, језичка, обичајна приближавања различитих миграционих таласа ове етничке групе.

Један од начина очувања етничког идентитета у условима изражене депопулације као последице ниског фертилитета, склапања мешовитих бракова и кретања сеоског становништва ка градовима, свакако је образовање на матерњем језику. За припаднике русинске националне мањине у СР Југославији настава на матерњем језику организује се искључиво на подручју Војводине.

Предшколским васпитањем обухваћено је више од 150 деце русинске националности у општинама Врбас, Жабал и Кула, а 2000/2001. школске године у 65 основних школа у 20 војвођанских општина знања је стицало 1.238 русинске деце, од којих 630 (50,88 %) на матерњем језику. Још 99 ученика који нису русинске националности похађало је наставу на русинском језику. У односу на претходну школску годину укупан број ученика русинске националности је смањен за 288 или 17,73 %.

За ученике који наставу похађају на српском обезбеђено је учење русинског језика са елементима националне културе као изборна настава са два двочаса недељно. Овај предмет у 2000/2001. школској години похађа 292 ученика или 48,03 %, у шест општина, у 21 основној школи у Војводини.

Настава за два ученика ометена у развоју изводи се у основној школи у општини Кула.

У редовним средњим школама у Војводини образује се 527 ученика русинске националности што износи 0,63 % укупне популације средњошколаца у покрајини. На русинском језику образује се 62 ученика (11,77 %) у гимназији «Петро Кузмјак» у Руском Крстур. Код средњошколске омладине русинске националности уочава се слабија мотивација за праћење наставе на матерњем језику, јер тек 16,3 % ученика који су завршили основну школу опредељује се за овај вид наставе, а готово да нема средњошколске омладине заинтересоване за учење русинског језика и националне културе.

На Универзитету у Новом Саду професионална знања стиче 243 студента русинске националности, највише на Факултету техничких наука (47), Природноматематичком (23) и Филозофском факултету (23). На русинском

језику, на Катедри за русински језик и књижевност наставу похађа 21 студент од којих два нису русинске националности.

За очување и унапређивање националног идентитета Русина у Југославији значајана су окупљања припадника овог народа у културним и друштвеним удружењима. Најзначајније институције културе Русина у Југославији су аматерско позориште «Петар Ризнич-Ђађа» које има сцене у Новом Саду и Руском Крстуру, Матица русинска, основана 1945, а обновљена 1990. године, Друштво за русински језик и књижевност, али и богата мрежа аматерских културно-уметничких друштава у којима се негују обичаји и фолклор овог народа. Своја достигнућа уметници-аматери представљају на традиционалним манифестацијама «Červená ruža» у Руском Крстуру и «Červená zahrádka» у Новом Саду.

Од неколико издавачких кућа најпознатија је «Руске слово» која објављује годишње двадесетак наслова на русинском језику. Књижеви фонд на русинском језику у библиотекама у Војводини износи 8.236 књига.

На русинском језику излази недељни информативно-политички лист «Руске слово», омладински лист «МАК», дечији часопис «Zahradka» и часопис за књижевност и културу «Švetloc».

Радио Нови Сад свакоднево емитује четири сата програма на русинском језику, а редован програм на овом језику емитују и локалне станице у Врбасу, Кули и Шиду. Телевизија Нови Сад месечно емитује 11 сати програма на русинском језику.

У Новом Саду ради и Савез Русина и Украјинаца у Југославији.

Р о м и

Према резултатима пописа становништва из 1981. и 1991. године број припадника ромске националности смањен је са 168.099 на 143.519 лица. У Црној Гори регистровано је 3.282 Рома, у Србији 140.273 лица су се изјаснила да припадају овој популацији од којих је на територији Војводине живело 24.366, на Косову 45.754, а у централној Србији 70.126 лица.

Регионална распрострањеност Рома у Србији је значајан индикатор за разумевање појединих питања о положају и животу Рома, како због историјских околности, тако и због начина живота, односно степена интегрисаности Рома у друштву и унапређивања њиховог социо-економског положаја. Највећи број и концентрација Рома је у јужноморавском (4,2 %) и нишком (1,4 %) региону. У појединим општинама у овим регионима: Сурдулица, Бујановац, Бојник, Владичин Хан, које су на макро нивоу оцењене економски неразвијеним, учешће Рома у укупном становништву креће се и до 1/3.

У Црној Гори Роми само у општини Цетиње имају више од 5 % становништва на локалном нивоу, а у четири планинске општине Андријевица, Плужине, Пљевља и Шавник није регистрован ни један припадник овог народа. Роми у Црној Гори живе у урбаним центрима. У Подгорици, у насељима Врела Рибничка и Коник, стално је насељено више од 6000 Рома, а нешто мање живи у никшићком насељу Под Требјесом и цетињском Забрђе.

Укупан број и релативно учешће Рома у становништву Југославије у пописима:
1948, 1953, 1961, 1971. и 1981.

Година пописа	Укупно Рома	Удео Рома у становништву Југославије
1948.	72.736	0,5
1953.	84.713	0,5
1961.	31.674	0,2
1971.	78.485	0,4
1981.	168.197	0,7

Међутим, податке званичне статистике требало би узети са резервом када је у питању ромска популација у СР Југославији. Према секундарним изворима у Југославији живи између 450.000 и 500.000 становника ромске националности. Основна демографска карактеристика ромске популације према резултатима последњег пописа становништва који је извршен на целокупној територији земље је висока стопа наталитета - 25,2 ‰, док је укупна стопа наталитета за целокупно становништво износила 16,5 ‰.

Према подацима из 1991. године стопа смртности пала је на релативно низак ниво од 6,2 ‰, а стопа родјених задржава се на високом нивоу од 25 ‰, док се стопа природног прираштаја креће око 20 ‰.

Роми припадају етничкој групацији која се одликује млађим саставом становништва, те је због тога и њихова стопа смртности (6,1) у 1981. испод југословенске (9,0). Међутим, осврнемо ли се на стопу смртности одојчади у истој години, што представља један од најубедљивијих индикатора квалитета животног стандарда и нивоа просвећености, долазимо до података који указују на низак социоекономски положај Рома: стопа смртности одојчади у Југославији 1981. била је 30,8 ‰, а код Рома 51,5 ‰. Иако се ова стопа скоро двоструко смањила у односу на стопу из 1971. (95,3 ‰), још увек је на високом нивоу. С обзиром на погоршање свеукупног социоекономског стања у земљи у последњој деценији процењује се да је стопа смртности одојчади повећана.

Подаци о смртности ромске популације, класификовани по старосним групама у периоду 1971-1986. године истичу морталитет у раним годинама живота. Просечни животни век припадника ромске народности, илуструје ретка морталитетна равнотежа између умрлих у првој години живота (26,1 ‰) и умрлих по окончању радног века (30,4 ‰).

За Роме је карактеристична натпросечна смртност у свим старосним групама, изузев у групи умрлих преко 64 године старости, у којој имају двоструко мању смртност од просечне.

Осавна карактеристика социо-економског положаја Рома у Југославији је низак степен економске активности и висока незапосленост. Пописом становништва из 1991. године установљено је да је међу Ромима активно 37.646 лица, односно 27,2%. Ниска стопа економске активности Рома последица је друштвено економске заосталости, предрасуда код послодаваца у погледу запошљавања Рома и демографских чинилаца (ромска популација је изузетно млада у којој радно активно становништво, старије од 15 година износи 58,3 ‰). Стопа незапослености ромског становништва у 1991. години је износила је 38,3 ‰. На високу стопу незапослености Рома утичу, осим неиздиференциране социо-професионалне структуре радне снаге и низак степен образовања, повећана

конкуренција на тржишту рада за неквалификована занимања, захтеви научно - технолошког развоја на које Роми не могу адекватно да одговоре.

Међу припадницима ромске националне мањине највиши су и проценти неписменог становништва Југославије - 34,8 % и лица која прекину основно образовање 78,7 %, а тек 0,4% Рома стекне високо образовање.

У Војводини у школској 1999/2000. години редовно образовање стицало је 3.983 Рома у 231 основној школи. Ученика Рома је било у свих 45 војвођанских општина, а највише у Новом Саду, Руми и Зрењанину. Наставу на српском похађало је 3.527 ромске деце, на мађарском 349, румунском 92, словачком, 8 и русинском 2. Припремна настава за предшколску децу организована је у пет школа у општинама Суботица, Апатин, Вајска и Куштиљ коју је похађало 114 ромске деце.

Основношколско образовање на ромском језику, односно изучавање ромског језика и националне културе остварује се од школске 1997/1998. године у две основне школе у општини Бачка Паланка, у ОШ «Др Милан Петровић» и основној школи у Обреновцу код Београда. Настава у овим одељењима одржава се уз велике кадровске, методолошке и друге тешкоће и не задовољава потребе Рома. Тек прошле школске године штампан је Буквар на ромском, а за 2000/2001. годину у припреми су и друга наставна средства.

У друштвеном и политичком животу земље Роми нису одговарајуће заступљени у односу на популациони потенцијал. У Савезном министарству за националне и етничке заједнице, у својству саветника, ангажован је један Ром. У сазивима савезног и републичких парламената нема Рома, а у локалним органима власти један Ром је подпредседник Извршног одбора Скупштине општине Ниш, а још двојица у Младеновцу и Алексинцу су одборници.

Први покушај организовања Рома у Југославији забележен 1927. године када је у Београду основана «Прва српско-циганска задруга за узајамно помагање у болести и смрти», а већ 1935. године регистровано је и «Удружење београдских Цигана славара теткице Бибије». Крајем тридесетих година XX века у Београду раде и «Просветни клуб југословенске циганске омладине» и редакција листа «Романо лил» који је покренуо тада угледни београдски адвокат Светозар Симић. После Другог светског рата организовање Рома је ревитализовано тек 1965. године када је основана «Културно просветна заједница Цигана Србије», а од 1969. године до данас настало је више од стотину ромских друштвених, политичких и струковних удружења. Међу првима су основани Друштво «Ром» у Београду, Нишу и другим центрима у Србији.

Најзначајнија удружења Рома у савременој Југославији су: «Савез друштава Рома Југославије», «Савез друштава Рома Србије», «Матица ромска», основана 1996. године у Новом Саду, «Друштво за језик и књижевност Рома» које ради од 1987. године и «Удружење Рома Црне Горе». Међу бројним невладиним организацијама чији оснивачи су Роми и које се баве унапређивањем положаја овог народа су «Ромски културни центар», Центар «8 април» и Женски аутономни центар «Бибија» из Београда, «ЈУ Ром центар» из Ниша, «Ромски информативни центар» и «Одбор за заштиту људских права Рома у СРЈ» из Крагујевца, «Ромска студентска унија» која делује у Београду, Новом Саду и Нишу и многе друге.

Прва аутентична ромска политичка партија – «Социјалдемократска партија Рома» основана је 1990. године али је била кратког века. Почетком девете деценије кратко време деловала је и «Демократска политичка партија Рома» у Крагујевцу.

У овом тренутку активне су «Демократска заједница Рома Југославије», «Ромска конгресна партија» и «Демократска унија Рома».

У Српској академији наука и уметности од 1989. године ради Комисија за проучавање живота и обичаја Рома у чијем раду значајан удео остварују Роми - др Рајко Ђурић, Драгољуб Ацковић, Трифун Димић и Ђура Симић.

Културно стваралаштво Рома је веома богато и оно утиче у многим сегментима и на културе других народа. У последњој деценији на ромски су преведени «Нови завет» и «Петокњижје», објављено је више збирки поезије ромских аутора, основано је алтернативно ромско позориште, а афирмацији доприносе признати уметници међу којима има глумаца, композитора, филмских и позоришних режисера, сликара... Традиционална окупљања аматера Рома «Смотра културних достигнућа Рома», која је својевремено била стожер културних делатности Рома у овом тренутку је потиснута.

Информисање на ромском у СР Југославији заступљено је у телевизијским и радио центрима у Новом Саду и Нишу и мањим регионалним центрима. Уређивачка политика ових медија је углавном оријентисана ка културном стваралаштву и актуелним вестима у вези са Ромима. У радио Београду постоји ромска редакција која би требало да обнови програм на ромском језику, а однедавно путем мреже независних медија Србије емитује се радио емисија који припремају ентузијастички окупљени око «Центра 8 април».

Последњих година највише наслова на ромском језику издала је кућа «Rominterpress» која тромесечно издаје «Romano Lil», а спорадично дечији лист «Chavrikano Lil» и научни часопис «Ромолошке студије». «Друштво за језик и књижевност Рома» издаје стручни часопис «Ромологија» и месечник «Alav e Romengo».

Емисије на ромском језику емитују се на целокупној мрежи РТВ Србије, као и на сателитској мрежи у трајању од 90 минута несечно. Телевизији Нови Сад сваке недеље на ромском емитује полчасовну емисију «Kulturako aresipe», девдесетоминутну «Drom Rromano», једночасовну «Them Rromano» и шездесет минута програма забавно - музичког карактера. Други програм РТС сваке недеље емитује емисију «Amen ades». На ромском се свакодневно емитује трочасовни радио програм у Новом Саду, а мрежа независних станица Србије емитује дневну емисију на ромском језику. У Радио Београду ради Ромска редакција, али већ дуже време не емитује програм који је до пре неколико година био свакодневан у трајању од тридесет минута.

С л о в а ц и

У СР Југославији живело је према последњем попису становништва 66.863 Словака. Највећи број припадника овог народа 63.545 је на подручју Војводине са учешћем у структури становништва од 3,2 %. У општини Бачки Петровац Словаци имају апсолутну већину становништва (70,8 %), а у значајнијем броју настањују још у општинама: Ковачица (40,8 %), Бач (21,4 %), Стара Пазова (12 %) и Бачка Паланка (11,3 %). У овим општинама и у Новом Саду живи 92,83 % словачке популације у Војводини, а њихов језик је у равноправној употреби са српским.

Захваљујући властитом схватању слободе, како пише академик Јан Кмећ, војвођански Словаци су не само очували своје националне особености већ је њихов «стваралачки и културни удео у општесловачким кретањима, почев од времена народног препорода, врло значајан у стварању како словачких тако и ширих словенских, космополитских и хуманистичких вредности». У прошлости, Словаци су преко својих верских и културних посленика свештеника Јана Сехла, филолога и историчара Павела Јозефа Шафарика и других утицали на развој грађанског друштва у Војводини. Још 1849. године Словаци су од царских власти захтевали оснивање гимназије у Бачком Петровцу, 1864. године у Новом Саду су излазили дечији и омладински лист на словачком, а 1866. године у Бачком Петровцу основано је словачко позориште.

У савременој Југославији Словаци одржавају традицију народа који је успео да се интегрише у ширу заједницу, а да при томе не наруши културну, језичку, верску и националну препознатљивост. Током шесте и седме деценије XX века посебан допринос развоју културног стваралаштва војвођанских Словака дали су сликари из Ковачице Мартин Јонаш, Јан Књазовац, Зузана Халупова и други. О стваралаштву ових сликара и њихових следбеника бригу води етно центар «Бабка» из Ковачице.

У политичком, културном и научном животу земље учешће припадника словачке националне мањине је препознатљиво највише захваљујући великом броју стручњака који су професионалну и друштвену афирмацију стекли у широј заједници, али и окупљени у аутентичним словачким институцијама: Матици словачкој која је после шест деценија обновљена 1990. године са седиштем у Бачком Петровцу и Друштву словакиста Војводине које је основано 1969. године у Новом Саду.

Словаци су одувек водили рачуна о школовању деце на матерњем језику тако да је у школској 2000/2001. години наставу пратило 3.568 деце у 17 основних школа у 12 војвођанских општина. Међутим, укупан број словачке основношколске популације износи 4.542 што значи да се чак 76,35 % деце школује на матерњем језику. У односу на прошлу школску годину број ученика који наставу прате на словачком смањило се за 163 или 4,37 %, а укупан број Словака - основношколаца за чак 233 или 4,77 %.

Међу 23,65 % деце које наставу прате на српском њих 90 похађа двојезичну наставу. Ова деца као изборни предмет, два пута недељно, изучавају словачки језик са елементима националне културе. Овај вид наставе спроводи се у дванаест општина и 38 основних школа са 677 ученика, а међу њима је и 67 деце која нису словачке националности.

Најзад, у Новом Саду и Бачком Петровцу организована је настава за децу ометену у развоју за 42 ученика.

Средњошколска настава на словачком језику заступљена је у гимназијама «Јан Колар» у Бачком Петровцу и «Михајло Пупин» у Ковачици у којима се школује 392 ученика размештена у 14 одељења. Од укупног броја ученика основних школа који су похађали наставу на словачком, 19,63 % наставља да се школује на матерњем језику.

Међутим, укупан број средњошколаца словачке националности у школској 2000/2001. години је 1.633 или 1,94 %. У односу на прошлу годину њихов број је

смањен за 134 ученика, а највише их се школује у општинама Нови Сад (478), Бачки Петровац (251), Стара Пазова (169), Ковачица (140), Зрењанин (105), а у преосталих 18 општина број ученика словачке националности се креће од 67-1.

Дакле, наставу на српском језику прати 1.265 или 77,47 % ученика - Словака. Њих 177 уписаних у пет средњих школа у две општине определило се да похађају предмет словачки језик са елементима националне културе. У односу на претходно стање интересовање за овај вид наставе је опало за 15 ученика.

У текућој школској години на новосадском Универзитету студирало је 137 на вишим и 388 ученика словачке националности на високошколским установама. На Филозофском факултету у Новом Саду на Катедри за словачки језик и књижевност образује се 37 студаната, а наставу на словачком језику, у целини или делимично, похађа 82 студента или 19,85 % од укупног броја Словака - студената.

На шест факултета и три више школе у Војводини предаје 26 професора и сарадника словачке националности.

Издавачка кућа «Kultúra» од 1953. године просечно је издавала на словачком језику 13 наслова годишње са тиражом до 600 примерака, а све присутнији издавач је и кућа «Нлас L'udu», која издаје истоимени информативно-политички недељник, прилог за пољопривреднике «Pol'nohospodárske rozl'adu», омладински лист «Vzlet», дечији «Zornička» и породични магазин «Rovina». Посебан допринос развоју културе војвођанских Словака ова издавачка кућа даје објављујући Билтен «Друштва словакиста Војводине».

Библиотечки фонд у Војводини на словачком језику износи 37.270 књига. Најбогатије литературом на словачком језику су библиотеке у Бачком Петровцу, Старој Пазови и Новом Саду, а у још девет општина могуће је наћи поједине наслове на овом језику.

Информисање припадника словачке националне мањине на матерњем језику остварује се и путем електронских медија од којих РТС Нови Сад емитује емисије различитог садржаја, од информативних и образовних до забавних, а у Бачком Петровцу на локалној телевизијској станици «Петровец» целокупан програм је на словачком.

Радио програм на словачком језику у државним медијима заступљен је са шест сати током недеље, а још осам локалних радио станица остварује емисије на овом језику.

Традицију позоришног живота Словака у Војводини настављају глумци - аматери под окриљем позоришта «Владимир Хурбан-Владимиров» које има сцене у Бачком Петровцу, Старој Пазови и Ковачици, а у местима у којима је број Словака значајнији ради 15 аматерских културно-уметничких друштава.

Своја достигнућа у области културе и фолклора Словаци представљају на традиционалним манифетацијама: «Словачке народне свечаности» и «Певај и играј» (Бачки Петровац), «Пивничко поље» (Пивница), «Танцуј, танцуј» (Гложан), «Златна брана» (Кисач) и на смотрама аматерских словачких позоришта Војводине, Смотри дечијих позоришта и Смотри словачке савремене драме.

Украјинци

У СР Југославији, на подручју АП Војводина живи 4.565 становника украјинске националности који чине 0,22 % укупног становништва покрајине. Већина припадника украјинске националности настањена је у општинама Врбас, Кула, Сремска Митровица, Инђија, Бач и у Новом Саду.

У општинама Врбас и Кула у одељењима пет основних школа остварује се учење матерњег језика за децу украјинске националности. Културну баштину припадници украјинске националности негују организовано кроз културно уметничка друштва «Иван Сењук» у Кули и «Карпати» у Врбасу. На украјинском језику излази часопис «Украјинско слово», а ради неговања украјинског језика основано је Друштво за украјински језик, књижевност и културу.

Радио Нови Сад један сат недељно емитује програм на украјинском као и локалне радио станице у Кули и Врбасу.

Власи

У североисточној Србији настањена је влашка етничка заједница која у овом делу земље броји 17.672 припадника. На подручју Црне Горе и Косова живело је по три, а у Војводини 132 припадника ове мањине. Ни у једној општини, чак ни у Хомољу и Тимочкој крајини где су претежно настањени Власи, не остварују већину у укупном становништву локалне заједнице.

Поређење резултата пописа је збуњујуће и тешко објашњиво демографским речником уколико се узме у обзир да се 1948. године 93.444 становника друге Југославије изјаснило да припада влашкој етничкој групи, а већ 1954. године тај број је сведен на трећину - 28.047, да би већ после пописа спроведеног 1961. године опао на маргиналних 1.369. У следећа три пописа, који су декадно пратили промене састава становништва, такође запажамо утицај вандемографских чиниоца на национално опредељење Влаха: 1971. године пописано је 14.730 припадника ове заједнице, 1981. - 25.597, а у последњем попису овај број понаво опада на 17.810 становника.

Међу антрополозима, етнологима, а нарочито историчарима постоје дилеме у погледу порекла Влаха у смислу да ли је реч о аутохтоном старобалканском народу чији припадници су временом усвојили вредности већинског словенског и руманског окружења или је пак реч о аутохтоном становништву румунског порекла. Неоспорно је, међутим, да припадници овог народа имају лимитрофне одлике и да језик, фолклор и делом обичаји упућују на њихово румунско порекло, а да део обичаја, лична имена и топоними аргументују промишљања о старобалканском или словенском пореклу Влаха.

Уз све постојеће разлике представници влашке мањине у савременој Југославији истичу румунско порекло и то доказују неговањем истоветних обреда и обичаја код румунског становништва и језиком који је један од архаичних дијалеката румунског језика. Власи у СР Југославији имају своје политичке («Покрет Румуна и Влаха Југославије» из Зајечара, «Народна самостална странка Влаха» из Кладова) и друштвене («Форум за културу Влаха» из Бора) организације скрећу пажњу да је неопходно обезбедити видове заштите и унапређења права Влаха у

Југославији као што су информисање, образовање, учешће у политичком и друштвеном животу, службена употреба језика и друго.

Културни живот влашке мањине одвија се кроз рад фолклорних друштава која чувају и преносе традицију, а њихове најпознатије годишње манифестације су «Слатински сабор», «Хомољски мотиви» и смотра културно-уметничких друштава под називом «Од маја до маја».

Допринос малобројних мањинских заједница мултикултурној стварности СР Југославије

У СР Југославији живе и припадници других националних и етничких заједница, које иако у популациој структури учествују са малим процентом становништва, доприносе мултикултурном богатству земље. Неке од тих мањина, попут Турака и Цинцара, које се у статистичким обрасцима најчешће подводе под «остали», у прошлости су оставили дубок траг у култури народа који настајују подручје СР Југославије. Друге, такозване «нове» мањинске заједнице попут Словенаца и Македонаца, представљају део корпуса конститутивних народа из претходне две југословенске државе. Чеси, Пољаци и Јевреји, иако малобројни, умногоме су допринели зачецима институција грађанског друштва у Србији. Најзад, малобројни припадници руске мањине, пристигли у Војводину у миграционим таласима после Првог светског рата одржали су заједницу.

Карактеристике малобројних мањинских заједница у нашој земљи упућују да њихови припадници у неким случајевима настајују компактна подручја: Горанци и Турци делове Косова и Метохије, Македонци Качарево и Јабуку, Чеси околину Ковина, а Јевреји, Пољаци, Цинцари, Словенци живе углавном у градским срединама. Концентрација мањинског становништва на етнички хомогеном простору поспешује друштвену и политичку организованост припадника националних мањина у СР Југославији: интересе припадника турске мањине заступа Демократска партија Турака из Призрена, Горанаца, њихово национално удружење, а Чеха «Чешка беседа» из Ковина. Изузимајући јеврејске општине које делују у више градова у нашој земљи, међу организацијама дисперзираних и малобројних мањина у Југославији делује и цинцарско удружење «Луђина».

У последњој деценији на простору Косова и Метохије појавила се нова етничка заједница - Ашкалије/Египћани. Међу стручњацима - етнолозима, антрополозима, историчарима и другим, постоје бројне недоумице у вези са идентитетом ове етничке групе. Ова популација, која претежно насељава подручје Косова у Југославији и делове Македоније и Албаније, дуго је због неповољног социјално-економског статуса и језика поистовећавана са Ромима или Албанцима. Међутим, почетком кризе у Југославији представници Ашкалија/Египћана су истакли захтев за признавањем националног идентитета. Аргументација у прилог афирмацији њихових националних права одводи их ка разним мишљањима. Професор Марсел Кортиаде сматра да је реч о миграционој струји становништва које се из Египта населило на Балкан у трећем веку н.е. и које се организацијом живота, обичајима и националном свешћу разликује од становништва са којима се уобичајено поистовећивало. Њихова етничка мимикрија, по овом аутору, институционализована је од стране империја и држава које су имале ингеренцију над подручјем Југоисточне Европе чије делове су насељавали. Иако су се међусобно називали Ашкалијама, губљење језика допринело је да постану скривени за околину.

Назив Египћани, објашњава Кортиаде, развија се тек у овом веку када млађи нараштаји постају свесни земље порекла и настоје да свој положај институционализују указујући на чињенице које говоре у прилог њиховој језичкој, социоантрополошкој и другој различитости.

Нема поузданих података колико Ашкалија/Египћана живи у СР Југославији, а предвиђања њихових представника упућују на чак 80.000 припадника ове мањине која је претежно живела на Косову, а данас у разним крајевима земље. У Београду је регистровано више удружења Египћана, а у Новом Саду «Матица Ашкалија» и политичка странка која представља интересе овог народа. Однедавно «Матица Ашкалија» објављује лист, а требало би да почне и са емитовањем радио програма у Новом Саду.

Представници Египћана и Ашкалија у Југославији немају јединствене погледе на прошлост и будућност ове етничке заједнице већ указују да је реч о различитим етничким масама.

Имајући у виду ове карактеристике као и историјске околности, миграције, прожимања култура и етноса, мултикултурну и мултиконфесионалну природе југословенске заједнице неоспорно је да свака национална заједница у СР Југославији не представља изоловано острво, већ део друштва у којем своје специфично место заузима на основу етничког порекла, традиције, језика и других особености.

2. ПРОПИСИ КОЈИ РЕГУЛИШУ ПОЛОЖАЈ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА

1) УСТАВНИ АКТИ

Устав СР Југославије (1992)

Члан 1.

Савезна Република Југославија је суверена савезна држава, заснована на равноправности грађана и равноправности република чланица.

Члан 10.

Савезна Република Југославија признаје и јамчи слободе и права човека и грађанина које признаје међународно право.

Члан 11.

Савезна Република Југославија признаје и јамчи права националних мањина на очување, развој и изражавање њихове етничке, културне, језичке и друге посебности, као и на употребу националних симбола, у складу са међународним правом.

Члан 15.

На подручјима Савезне Републике Југославије где живе националне мањине у службеној употреби су и њихови језици и писма, у складу са законом.

Члан 16.

Савезна Република Југославија у доброј вери испуњава обавезе које произлазе из међународних уговора у којима је она страна уговорница.

Међународни уговори који су потврђени и објављени у складу са уставом и општеприхваћена правила међународног права саставни су део унутрашњег правног поретка.

Члан 18.

Црква је одвојена од државе.

Цркве су равноправне и слободне у вршењу верских послова и верских обреда.

Члан 20.

Грађани су једнаки без обзира на националну припадност, расу, пол, језик, веру, политичко и друго уверење, образовање, социјално порекло, имовно стање и друго лично својство.

Сви су пред законом једнаки.

Свако је дужан да поштује слободе и права других и одговоран је за то.

Члан 23.

Свако ко је лишен слободе мора бити одмах на свом, или језику који разуме, обавештен о разлозима лишења слободе и има право захтевати од органа да о лишењу слободе обавести његове најближе.

Члан 26.

Свако има право на једнаку заштиту својих права у законом утврђеном поступку.

Свакоме се јамчи право на жалбу или друго правно средство против одлуке којом се решава о његовом праву или на закону заснованом интересу.

Члан 36.

Јамчи се слобода штампе и других видова јавног обавештавања.

Грађани имају право да у средствима јавног обавештавања изражавају и објављују своја мишљења.

Издавање новина и јавно обавештавање других средствима доступно је свима, без одобрења, уз упис код надлежног органа.

Организације радија и телевизије оснивају се у складу са законом.

Члан 37.

Јамчи се право на исправку објављеног нетачног обавештења којим се повређује нечије право или интерес. Јамчи се право на накнаду штете настале по овом основу.

Јамчи се право на одговор у средствима јавног обавештавања.

Члан 38.

Забрањена је цензура штампе и других видова јавног обавештавања.

Нико не може спречити растурање штампе и ширење других обавештења, осим ако се одлуком суда утврди да се њима позива на насилно рушење уставног поретка, нарушавање територијалне целокупности Савезне Републике Југославије, кршење зајамчених слобода и права човека и грађанина, или изазива национална, расна или верска нетрпељивост и мржња.

Члан 39.

Јамчи се слобода говора и јавног иступања.

Члан 40.

Грађанима се јамчи слобода збора и другог мирног окупљања, без одобрења, уз претходну пријаву надлежном органу.

Слобода збора и другог мирног окупљања грађана може се привремено ограничити одлуком надлежног органа ради спречавања угрожавања здравља и морала, или ради безбедности људи и имовине.

Члан 41.

Грађанима се јамчи слобода политичког, синдикалног и другог удруживања и деловања, без одобрења, уз упис код надлежног органа.

Члан 42.

Забрањено је деловање политичких, синдикалних и других организација које је усмерено на насилно рушење уставног поретка, нарушавање територијалне целокупности Савезне Републике Југославије, кршење зајамчених слобода и права човека и грађанина или изазивање националне, расне, верске и друге нетрпељивости или мржње.

Члан 43.

Јамчи се слобода веровања, јавног или приватног исповедања вере и вршења верских обреда.

Нико није дужан да се изјашњава о свом верском уверењу.

Члан 45.

Јемчи се слобода изражавања националне припадности, културе, као и употребе свог језика и писма.

Нико није дужан да се изјашњава о својој националној припадности.

Члан 46.

Припадници националних мањина имају право на школовање на свом језику, у складу са законом.

Припадници националних мањина имају право на јавно обавештавање на свом језику.

Члан 47.

Припадници националних мањина имају право да у складу са законом, оснивају просветне и културне организације или удружења, који се финансирају на начелу добровољности, а држава их може помагати.

Члан 48.

Припадницима националних мањина јемчи се право да успостављају и одржавају несметане међусобне односе у Савезној Републици Југославији и ван њених граница са припадницима своје нације у другим државама и да учествују у међународним невладиним организацијама, али не на штету Савезне Републике Југославије или републике чланице.

Члан 49.

Свакоме се јемчи право да у поступку пред судом или другим државним органом или организацијом која у вршењу јавних овлашћења решава о његовим правима и дужностима употребљава свој језик и да се у том поступку упознаје са чињеницама на свом језику.

Члан 50.

Противуставно је и кажњиво свако изазивање и подстицање националне, расне, верске или друге неравноправности, као и изазивање и распиривање националне, расне, верске и друге мржње и нетрпељивости.

Члан 62.

Школовање је сваком доступно, под једнаким условима.

Основно школовање је обавезно, у складу са законом, и за њега се не плаћа школарина.

Члан 67.

Слободе и права призната и зајамчена овим уставом уживају судску заштиту.

Члан 124.

Савезни уставни суд одлучује:

2) о сагласности закона, других прописа и општих аката са Уставом Савезне Републике Југославије и са потврђеним и објављеним међународним уговорима; (...)

6) о уставним жалбама, због повреде појединачним актом или радњом слобода и права човека и грађанина утврђених овим уставом.

Члан 128.

Савезни уставни суд, међутим, одлучује о уставној жалби када није обезбеђена друга правна заштита.

Устав Републике Србије (1990)

Члан 3.

У Републици Србији је слободно све што Уставом и законом није забрањено.

Члан 8.

На подручјима Републике Србије где живе народности у службеној употреби су истовремено и њихови језици и писма, на начин утврђен законом.

Члан 11.

Слободе и права човека и грађанина ограничени су само једнаким слободама и правима других, и кад је то Уставом утврђено.

Члан 12.

Слободе и права остварују се, а дужности се испуњавају на основу Устава, осим кад је Уставом предвиђено да се услови за остваривање појединих слобода и права утврђују законом.

Члан 13.

Грађани су једнаки у правима и дужностима и имају једнаку заштиту пред државним и другим органима без обзира на расу, пол, рођење, језик, националну припадност, вероисповест, политичко и друго уверење, образовање, социјално порекло, имовно стање или које лично својство.

Члан 22.

Свако има право на за све једнаку заштиту својих права у поступку пред судом, другим државним или било којим органом или организацијом.

Свакоме је зајемчено право на жалбу или друго правно средство против одлуке којом се решава о његовом праву или на закону заснованом интересу.

Члан 32.

Школовање је сваком доступно, под једнаким условима.

Основно школовање је обавезно.

За редовно школовање које се финансира из јавних прихода, грађани не плаћају школарину.

Припадници других народа и народности имају право на образовање на свом језику, у складу са законом.

Члан 41.

Јамчи се слобода вероисповести, која обухвата слободу веровања, исповедања вере и вршења верских обреда.

Верске заједнице су одвојене од државе и слободне су у вршењу верских послова и верских обреда.

Верска заједница може оснивати верске школе и добротворне организације.

Држава може материјално помагати верске заједнице.

Члан 43.

Грађанима се јамчи слобода збора и другог окупљања и без одобрења, уз претходну пријаву надлежном органу.

Слобода збора и другог окупљања грађана може се ограничити одлуком надлежног органа, ради спречавања ометања јавног саобраћаја, угрожавања здравља, јавног морала или безбедности људи и имовине.

Члан 44.

Јамчи се слобода политичког, синдикалног и другог организовања и деловања и без одобрења, уз упис у регистар код надлежног органа.

Забрањено је деловање које има за циљ насилно мењање Уставом утврђеног поретка, нарушавање територијалне целокупности и независности Републике Србије, кршење Уставом зајемчених слобода и права човека и грађанина, изазивање иподстицање националне, расне и верске нетрпељивости и мржње.

Члан 45.

Јамчи се слобода савести, мисли и јавног изражавања мишљења.

Члан 46.

Јамчи се слобода штампе и других видова јавног обавештавања.

Грађани имају право да у средствима јавног обавештавања изражавају и објављују своја мишљења.

Издавање новина и јавно обавештавање другим средствима доступно је свима и без одобрења, уз упис у регистар код надлежног органа.

Организације радија и телевизије оснивају се у складу са законом.

Јамчи се право на исправку објављеног нетачног обавештења којим се повређује нечије право или интерес, као и право на накнаду моралне и материјалне штете настале по том основу.

Забрањена је цензура штампе и других видова јавног обавештавања. Нико не може спречавати растурање штампе и ширење других обавештења, осим ако се одлуком надлежног суда утврди да се њима позива на насилно рушење Уставом утврђеног уређења, нарушавање територијалне целокупности и независности Републике Србијем кршење зајемчених слобода и права човека и грађанина или се изазива и подстиче национална, расна или верска нетрпељивост и мржња.

Средства јавног обавештавања која се финансирају из јавних прихода дужна су да благовремено и непристрасно обавештавају јавност.

Члан 49.

Грађанину се јамчи слобода изражавања националне припадности и културе и слобода употребе свог језика и писма.

Грађанин није дужан да се изјашњава о својој националној припадности.

Устав Републике Црне Горе (1992)

Члан 9.

Језик и писмо

У Црној Гори у службеној употреби је српски језик ијекавског изговора.

Равноправно је ћирилично и латинично писмо.

У општинама у којима већину или значајан дио становништва чине припадници националних и етничких група у службеној употреби су и њихови језици и писма.

Члан 11.

Вјероисповјести

Православна црква, Исламска вјерска заједница, Римокатоличка црква и друге вјероисповјести су одвојене од државе.

Вјероисповјести су равноправне и слободне у вршењу вјерских обреда и вјерских послова.

Вјероисповјести самостално уређују своју унутрашњу организацију и вјерске послове, у границама правног поретка.

Држава материјално помаже вјероисповјести.

Члан 15.

Слобода и једнакост

Грађани су слободни и једнаки, без обзира на било какву посебност или лично својство.

Сви су пред законом једнаки.

Члан 17.

Заштита

Свако има право на једнаку заштиту својих слобода и права у законом утврђеном поступку.

Право жалбе

Свакоме се јамчи право на жалбу или друго правно средство против одлуке којом се рјешава о његовом праву или на закону заснованом интересу.

Члан 22.

Лишење слободе

Лице лишено слободе мора одмах бити обавијештено, на свом језику или на језику који разумије, о разлозима лишења слободе.

Члан 34.

Слободе човјека

Јамчи се слобода убјеђења и савјести.

Јамчи се слобода мисли и јавног изражавања мишљења, слобода вјеровања, јавног и приватног исповиједања вјере, као и слобода изражавања националне припадности, културе и употребе свог језика и писма.

Нико није обавезан да се изјашњава о свом мишљењу, вјери и националној припадности.

Члан 35.

Слобода штампе

Јамчи се слобода штампе и других видова јавног обавјештавања.

Грађани имају право да у средствима јавног обавјештавања изражавају и објављују своја мишљења.

Издавање новина и јавно обавјештавање другим средствима доступно је свима, без одобрења, уз упис код надлежног органа.

Радио-дифузни систем уређује се законом.

Члан 36.

Одговор, исправка, накнада штете

Јамчи се право на одговор и право на исправку објављеног нетачног податка или обавјештења, као и право на накнаду штете проузроковане објављивањем нетачног податка или обавјештења.

Члан 37.

Цензура штампе

Забрањена је цензура штампе и других видова јавног обавјештавања.

Растурање штампе

Нико не може спречити растурање штампе и ширење других обавјештења, осим ако се одлуком суда утврди да се њима позива на насилно рушење уставног поретка, нарушавање територијалне целокупности Црне Горе и Савезне Републике Југославије, кршење зајамчених слобода и права, или изазива национална, расна или вјерска мржња или нетрпељивост.

Члан 38.

Слобода говора

Јамчи се слобода говора и јавног иступања.

Члан 39.

Слобода збора

Грађанима се јамчи слобода збора и другог мирног окупљања, без одобрења, уз претходну пријаву надлежном органу.

Слобода збора и другог мирног окупљања грађана може се привремено ограничити одлуком надлежног органа ради спречавања угрожавања здравља и морала или ради безбједности људи и имовине.

Члан 40.

Слобода удруживања

Грађанима се јамчи слобода политичког, синдикалног и другог удруживања и дјеловања, без одобрења, уз упис код надлежног органа.

Држава помаже политичка, синдикална и друга удружења, кад за то постоји јавни интерес.

Члан 42.

Тајне и паравојне организације

Забрањени је дјеловање политичких, синдикалних и других организација које је усмјерено на насилно рушење уставног поретка, нарушавање територијалне цјелокупности Црне Горе и Савезне Републике Југославије, кршење зајемчених слобода и права човјека и грађанина или изазивање националне, расне, вјерске и друге мржње или нетрпељивости.

Забрањено је оснивање тајних организација и нерегуларних војски.

Члан 43.

Неравноправност и нетрпељивост

Противуставно је и кажњиво свако изазивање и подстицање националне, расне, вјерске и друге неравноправности, као и изазивање и распиривање националне, расне, вјерске и друге мржње или нетрпељивости.

Члан 44.

Грађани и међународне организације

Грађани имају право учешћа у регионалним и међународним невладиним организацијама.

Грађани имају право обраћања међународним институцијама ради заштите својих слобода и права зајемчених Уставом.

Члан 62.

Школовање

Свако има право на школовање под једнаким условима.

Основно школовање је обавезно и за њега се не плаћа школарина.

Члан 67.

Заштита идентитета

Припадницима националних и етничких група јемчи се заштита националног, етничког, културног, језичког и вјерског идентитета.

Заштита права припадника националних и етничких група остварује се у складу са међународном заштитом људских и грађанских права.

Члан 68.

Језик, писмо, школовање и информисање

Припадници националних и етничких група имају право на слободну употребу свог језика и писма, право на школовање и право на информисање на свом језику.

Члан 69.

Симболи

Припадници националних и етничких група имају право на употребу и истицање националних симбола.

Члан 70.

Удруживање

Припадници националних и етничких група имају право оснивања просвјетних, културних и вјерских удружења, уз материјалну помоћ државе.

Члан 71.

Наставни програм

Наставни програми просвјетних установа обухватају и историју и културу националних и етничких група.

Члан 72.

Језик

Припадницима националних и етничких група јемчи се право на употребу свог језика у поступку пред државним органима.

Члан 73.

Заступљеност

Припадницима националних и етничких група јемчи се право сразмјерне заступљености у јавним службама, органима државне власти и локалне самоуправе.

Члан 74.

Контакти

Припадници националних и етничких група имају право да успостављају и одржавају несметане контакте са рађанима ван Црне Горе са којима имају заједничко национално и етничко поријекло, културно и историјско наслеђе, као и вјерска убјеђења, без штете за Црну Гору.

Право обраћања

Припадници националних и етничких група имају право учешћа у регионалним и међународним невладиним организацијама, као и право обраћања међународним институцијама ради заштите својих слобода и права зајемчених Уставом.

Члан 75.

Остваривање права

Посебна права припадника националних и етничких група не могу се остварити супротно Уставу, начелима међународног права и начелу територијалне цјеловитости Црне Горе.

Члан 76.

Савјет за заштиту

Ради очувања и заштите националног, етничког, културног, језичког и вјерског идентитета припадника националних и етничких група и остваривања њихових права утврђених Уставом, у Црној Гори се образује Републички савјет за заштиту права припадника националних и етничких група.

Републичким савјетом за заштиту права припадника националних и етничких група руководи председник Републике.

Састав и надлежност Републичког савјета утврђује Скупштина.

Члан 113.

Надлежност (Уставног суда)

Уставни суд: (..)

4) одлучује о уставним жалбама због повреде, појединачним актом или радњом, слобода и права човјека и грађанина утврђених Уставом, када таква заштита није у надлежности Савезног уставног суда и када није предвиђена друга судска заштита.

2) САВЕЗНИ ПРОПИСИ

Закон о заштити права и слобода националних мањина

ДЕО ПРВИ

ОПШТЕ ОДРЕДБЕ

Предмет закона

Члан 1.

Овим Законом се регулише начин остваривања индивидуалних и колективних права која су Уставом Савезне Републике Југославије или међународним уговорима гарантована припадницима националних мањина.

Овим Законом се уређује и заштита националних мањина од сваког облика дискриминације у остваривању права и слобода и успостављају се инструменти којима се обезбеђују и штите посебна права националних мањина на самоуправу у области образовања, употребе језика, информисања и културе и образују се установе ради олакшавања учешћа мањина у власти и у управљању јавним пословима.

Републичким и покрајинским прописима, у складу са Уставом и законом, могу се ближе уредити питања регулисана овим законом.

Одређење националне мањине

Члан 2.

Национална мањина у смислу овог закона је свака група држављана Савезне Републике Југославије која по бројности довољно репрезентативна, иако представља мањину на територији Савезне Републике Југославије, припада некој од група становништва које су у дуготрајној и чврстој вези са територијом Савезне Републике Југославије и поседује обележја као што су језик, култура, национална или етничка припадност, порекло или вероисповест, по којима се разликује од већине становништва, и чији се припадници одликују бригом да заједно одржавају свој заједнички идентитет, укључујући културу, традицију, језик или религију.

Националним мањинама у смислу овог закона сматраће се све групе држављана који се називају или одређују као народи, националне и етничке заједнице, националне и етничке групе, националности и народности, а испуњавају услове из става 1. овог члана.

ДЕО ДРУГИ:

ОСНОВНА НАЧЕЛА

Забрана дискриминације

Члан 3.

Забрањује се сваки облик дискриминације, на националној, етничкој, расној, језичкој основи, према лицима која припадају националним мањинама.

Органи федерације, републике, аутономне покрајине, града и општине не могу да доносе правне акте, нити да предузимају мере које су супротне ставу 1. овог члана.

Мере за обезбеђење равноправности

Члан 4.

Органи власти у Савезној Републици Југославији могу у складу са Уставом и законом да доносе прописе, појединачне правне акте и да предузимају мере у циљу обезбеђења пуне и ефективне равноправности између припадника националних мањина и припадника већинске нације.

Органи власти ће донети правне акте и предузети мере из става 1. овог члана у циљу поправљања положаја лица која припадају ромској националној мањини.

Прописи, појединачни правни акти и мере из става 1. овог члана се не могу сматрати актом дискриминације.

*Слобода националног опредељивања
и изражавања*

Члан 5.

У складу са Уставом Савезне Републике Југославије прокламованом слободом националног опредељивања и изражавања националне припадности, нико не сме претрпети штету због свог опредељења или изражавања своје националне припадности или због уздржавања од таквог чињења.

Забрањена је свака регистрација припадника националних мањина која их противно њиховој вољи обавезује да се изјасне о својој националној припадности.

Забрањена је свака радња и мера насилне асимилације припадника националних мањина.

*Право сарадње са сународницима у земљи
и у иностранству*

Члан 6.

Припадници националних мањина имају право да слободно заснивају и одржавају мирољубиве односе унутар Савезне Републике Југославије и ван њених граница с лицима која законито бораве у другим државама, посебно са онима са којима имају заједнички етнички, културни, језички и верски идентитет или заједничко културно наслеђе.

Држава може предвидети олакшице у циљу остваривања права из става 1. овог члана.

*Обавеза поштовања уставног поретка, начела међународног
права и јавног морала*

Члан 7.

Забрањена је злоупотреба права која су предвиђена овим законом која је усмерена на насилно рушење уставног поретка, нарушавање територијалне целокупности Савезне Републике Југославије или републике чланице, кршење

зајамчених слобода и права човека и грађанина и изазивање националне, расне и верске нетрпељивости и мржње.

Права која су предвиђена овим законом се не смеју користити ради испуњења циљева који су супротни начелима међународног права или су уперени против јавне безбедности, морала или здравља људи.

Остваривање права која су гарантована овим законом не може утицати на дужности и одговорности које проистичу из држављанства.

Заштита стечених права

Члан 8.

Овим Законом се не мењају нити укидају права припадника националних мањина стечена према прописима који су се примењивали до ступања на снагу овог закона, као и на права стечена на основу међународних уговора којима је Савезна Република Југославија приступила.

ДЕО ТРЕЋИ:

ПРАВА НА ОЧУВАЊЕ ПОСЕБНОСТИ

Избор и употреба личног имена

Члан 9.

Припадници националних мањина имају право на слободан избор и коришћење личног имена и имена своје деце, као и на уписивање ових личних имена у све јавне исправе, службене евиденције и збирке личних података према језику и правопису припадника националне мањине.

Право из става 1. овог члана не искључује паралелан упис имена и по српском правопису и писму.

Право на употребу матерњег језика

Члан 10.

Припадници националних мањина могу слободно употребљавати свој језик и писмо приватно и јавно.

Службена употреба језика и писма

Члан 11.

На територији јединице локалне самоуправе где традиционално живе припадници националних мањина, њихов језик и писмо може бити у равноправној службеној употреби.

Јединица локалне самоуправе ће обавезно увести у равноправну службену употребу језик и писмо националне мањине уколико проценат припадника те националне мањине у укупном броју становника на њеној територији достиже 15% према резултатима последњег пописа становништва.

У јединици локалне самоуправе где је у тренутку доношења овог закона језик националне мањине у службеној употреби, исти ће остати у службеној употреби.

Службена употреба језика националних мањина из става 1. овог члана подразумева нарочито: коришћење језика националних мањина у управном и судском поступку и вођење управног поступка и судског поступка на језику националне мањине, употребу језика националне мањине у комуникацији органа са јавним овлашћењима са грађанима; издавање јавних исправа и вођење службених евиденција и збирки личних података на језицима националних мањина и прихватање тих исправа на тим језицима као пуноважних, употреба језика на гласачким листићима и бирачким материјалу, употреба језика у раду представничких тела.

На територијама из става 2. овог члана, имена органа који врше јавна овлашћења, називи јединица локалне самоуправе, насељених места, тргова и улица и други топоними исписују се и на језику дотичне националне мањине, према њеној традицији и правопису.

Савезни закони и прописи се објављују и на језицима националних мањина, у складу са посебним прописом.

Припадници националних мањина, чији број у укупном становништву Савезне Републике Југославије достиже најмање 2% према последњем попису становништва, могу се обратити савезним органима на свом језику и имају право да добију одговор на том језику.

Посланик у Савезној скупштини који припада националној мањини чији број у укупном становништву Савезне Републике Југославије достиже најмање 2% према последњем попису становништва има право да се обраћа Савезној скупштини на свом језику, што ће се ближе уредити пословницима већа Савезне скупштине.

Право на неговање културе и традиције

Члан 12.

Изражавање, чување, неговање, развијање, преношење и јавно испољавање националне и етничке, културне, верске и језичке посебности као дела традиције грађана, националних мањина и њихових припадника је њихово неotuђиво индивидуално и колективно право.

У циљу очувања и развоја националне и етничке посебности, припадници националних мањина имају право да оснивају посебне културне, уметничке и научне установе, друштва и удружења у свим областима културног и уметничког живота.

Установе, друштва и удружења из претходног става самостални су у раду. Држава ће учествовати у финансирању тих друштва и удружења у складу са својим могућностима.

За подстицање и подршку установа, друштава и удружења из става 5. овог члана могу се оснивати посебне фондације.

Музеји, архиви и институције за заштиту споменика културе чији је оснивач држава, обезбедиће представљање и заштиту културно-историјског наслеђа националних мањина са своје територије. Представници националних савета ће учествовати у одлучивању о начину представљања културно-историјског наслеђа своје заједнице.

Школовање на матерњем језику

Члан 13.

Припадници националних мањина имају право на васпитање и образовање на свом језику у институцијама предшколског, основног и средњег васпитања и образовања.

Уколико у тренутку доношења овог закона не постоји образовање на језику националне мањине у оквиру система јавног образовања за припаднике националне мањине из става 1. овог члана, држава је дужна створити услове за организовање образовања на језику националне мањине, а до тог времена обезбедити двојезичну наставу или изучавање језика националне мањине са елементима националне историје и културе за припаднике националне мањине.

За остваривање права из ст. 1. и 2. овог члана може се прописати одређени минималан број ученика, с тим да тај број може да буде мањи од минималног броја ученика који је законом прописан за обезбеђење одговарајућих облика наставе и образовања.

Образовање на језику националне мањине не искључује обавезно учења српског језика.

Програм наставе за потребе образовања из става 1. овог члана, у делу који се односи на национални садржај, ће у значајној мери ће садржати теме које се односе на историју, уметност и културу националне мањине.

У изради наставног плана за потребе наставе предмета који изражавају посебност националних мањина на језику националних мањина, двојезичне наставе и учење језика националних мањина са елементима националне културе из става 1. овог члана, обавезно учествују национални савети националне мањине.

План и програм рада у образовним установама и школама са наставом на српском језику, са циљем поспешивања толеранције према националним мањинама, треба да садржи градиво које садржи сазнања о историји, култури, и положају националних мањина, те друге садржаје које поспешују међусобну толеранцију и суживот. На територијама где је језик националне мањине у службеној употреби, план и програм у образовним установама и школама са српским наставним језиком треба да садрже могућност учење језика националне мањине.

Члан 14.

За потребе образовања на језику националних мањина из члана 13. став 1. у оквиру вишег и високог образовања обезбедиће се катедре и факултети где ће се

на језицима националних мањина, или двојезично, образовати васпитачи, учитељи и наставници језика националних мањина.

Поред вишег и високог образовања из претходног става овог члана, факултет ће организовати лекторат на језицима националних мањина, где ће студенти припадници националних мањина моћи да савладају стручне термине и на језику националне мањине.

Поред обавеза из ст. 1. и 2. овог члана држава ће помагати стручно оспособљавање и термилошко усавршавање наставника за потребе образовања из става 1. овог члана.

Држава ће поспешивати међународну сарадњу, са циљем да се омогући да припадници националних мањина студирају у иностранству на матерњем језику и да се тако стечене дипломе признају у складу са законом.

Члан 15.

Припадници националних мањина имају право да оснују и одржавају приватне образовне установе, школе, или универзитет, где ће се образовање организовати на језицима националних мањина или двојезично, у складу са законом.

У финансирању образовања на језицима националних мањина могу учествовати и домаће и стране организације, фондације и приватна лица у складу са законом.

У случају финансијске и друге донације из претходног става, држава ће обезбедити одређене олакшице или ослобађање од дажбина.

Употреба националних симбола

Члан 16.

Припадници националних мањина имају право избора и употребе националних симбола и знамења.

Национални симбол и знамење не могу бити идентични са симболом и знамењем друге државе.

Националне симболе, знамења и празнике националних мањина предлажу национални савети. Симболе, знамење и празнике националних мањина потврђује Савезни савет за националне мањине.

Симболи и знамења националних мањина се могу службено истицати током државних празника и празника националне мањине на зградама и у просторијама локалних органа и организација са јавним овлашћењима на подручјима на којима је језик националне мањине у службеној употреби.

Уз знамења и симболе националне мањине, при службеној употреби из става 2. овог члана, обавезно се истичу знамења и симболи Савезне Републике Југославије, односно републике чланице.

Јавно обавештавање на језицима националних мањина

Члан 17.

Припадници националних мањина имају право на потпуно и непристрасно обавештавање на свом језику, укључујући право на изражавање, примање, слање и размену информација и идеја путем штампе и других средстава јавног обавештавања.

Држава ће у програмима радија и телевизије јавног сервиса обезбедити информативне, културне и образовне садржаје на језику националне мањине, а може да оснива и посебне радио и телевизијске станице које би емитовале програме на језицима националних мањина.

Припадници националних мањина имају право да оснивају и одржавају медије на свом језику.

ДЕО ЧЕТВРТИ

ДЕЛОТВОРНО УЧЕШЋЕ У ОДЛУЧИВАЊУ О ПИТАЊИМА ПОСЕБНОСТИ, У ВЛАСТИ И У УПРАВИ

Савезни савет за националне мањине

Члан 18.

У циљу очувања, унапређења и заштите националних, етничких, верских, језичких и културних посебности припадника националних мањина и у циљу остваривања њихових права, Савезна влада Савезне Републике Југославије ће основати Савезни Савет за националне мањине (у даљем тексту: Савет).

Састав и надлежности Савета ће утврдити Савезна влада.

Представници националних савета националних мањина ће бити чланови Савета.

Национални савети националних мањина

Члан 19.

Припадници националних мањина могу изабрати националне савете (у даљем тексту: савет) ради остваривања права на самоуправу у области употребе језика и писма, образовања, информисања и културе.

Савет је правно лице.

Савет има најмање 15 а највише 35 чланова, у зависности од укупног броја припадника националне мањине, који се бирају на период од четри године.

Савет доноси свој статут и буџет у складу са Уставом и законом.

Савет се финансира из буџета и донација.

Регистар изабраних савета води надлежни савезни орган.

Савет представља националну мањину у области службене употребе језика, образовања, информисања на језику националне мањине и културе, учествује у процесу одлучивања или одлучује о питањима из тих области и оснива установе из ових области.

Органи државе, територијалне аутономије или јединице локалне самоуправе, приликом одлучивања о питањима из става 7. овог члана, затражиће мишљење савета.

Савет се може обратити органима власти из става 8. овог члана у вези са свим питањима која утичу на права и положај националне мањине.

Део овлашћења из области поменутих у ставу 7. овог члана може се поверити саветима, а држава ће обезбедити финансијска средства потребна за вршење ових надлежности.

При утврђивању обима и врсте овлашћења из става 10. овог члана води се рачуна и о захтеву националног савета.

Савети ће се формирати на принципима добровољности, изборности, пропорционалности и демократичности.

Изборна правила о избору националних савета ће се регулисати законом.

Савезни фонд за националне мањине

Члан 20.

Оснива се Савезни фонд за подстицање друштвеног, економског, културног и општег развоја националних мањина (у даљем тексту: Фонд).

Фонд ће учествовати у финансирању активности и пројеката из буџетских средстава везаних за побољшање положаја и развијање културног стваралаштва националних мањина.

Савезна Влада ће донети ближе прописе којима ће утврдити састав и делатност Фонда.

Учествовање у јавном животу и равноправност

при запошљавању у јавној служби

Члан 21.

Приликом запошљавања у јавним службама, укључујући полицију, води се рачуна о националном саставу становништва, одговарајућој заступљености и о познавању језика који се говори на подручју органа или службе.

ДЕО ПЕТИ

ЗАШТИТА ПРАВА И СЛОБОДА МАЊИНА

Забрана нарушавања права мањина

Члан 22.

Забрањују се мере које мењају однос становништва у областима насељеним националним мањинама и које отежавају уживање и остваривање права припадника националних мањина.

Судска и уставносудска заштита права

Члан 23.

У циљу заштите својих права, припадници националних мањина и национални савети националних мањина могу поднети тужбу за накнаду штете надлежном суду.

У складу са одредбама Закона о Савезном уставном суду, Савезно министарство националних и етничких заједница и национални савет националне мањине ће бити овлашћени да уложе уставну жалбу Савезном уставном суду у случају да процене да је дошло до повреде уставних права и слобода припадника националне мањине, или у случају да им се обрати припадник националне мањине који сматра да је повређен у својим уставним правима и слободама.

ДЕО ШЕСТИ

ПРЕЛАЗНЕ И ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 24.

До доношења закона из члана 19. став 13. овог закона, националне савете ће бирати скупштине електора националних мањина.

Електори националних мањина из става 1. овог члана могу бити савезни и републички посланици и посланици у скупштинама аутономних покрајина који су на те функције изабрани због своје припадности националној мањини, или који се изјашњавају као припадници мањине и говоре језик мањине.

Електори националних мањина из става 1. овог члана могу бити и одборници који припадају националној мањини, а изабрани су у јединицама локалне самоуправе у којима је мањински језик у службеној употреби.

Право да буде електор има и сваки грађанин који се изјашњава као припадник националне мањине и његову кандидатуру подржава најмање 100 припадника националне мањине са бирачким правом, или га кандидује једна национална организација или удружење националне мањине.

Остала питања у вези са надлежношћу и начином рада скупштина електора националних мањина ће уредити савезни орган надлежан за права мањина у року од 30 дана од дана ступања на снагу овог закона.

Члан 25.

Овај закон ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у «Службеном листу СРЈ».

Закон о општем управном поступку

Члан 16.

(1) Орган води поступак на српском језику екавског или јекавског изговора и у том поступку користи ћирилично писмо, а латиничко писмо - у складу са законом. На подручјима на којима је, у складу са законом, у службеној употреби и језик одређене националне мањине поступак се води и на језику и уз употребу писма те националне мањине.

(2) Ако се поступак не води на језику странке, односно других учесника у поступку, који су југословенски држављани, обезбедиће им се преко тумача превођење тока поступка на њихов језик, као и достављање позива и других писмена на њиховом језику и писму.

(3) Странке и други учесници у поступку који нису југословенски држављани имају право да ток поступка прате преко тумача и да у том поступку употребљавају свој језик.

Закон о попису становништва, домаћинства и станова

Члан 8.

Лице обухваћено пописом није дужно да се изјашњава о националној припадности, а пописни образац мора да садржи поуку о томе.

Закон о заштити података о личности

Члан 6.

Збирка личних података, део збирке или поједини подаци из ње могу се користити за научне, образовне или сличне сврхе у облику који не омогућава идентификацију грађана.

Члан 11.

Грађанин има право да сазна:

- 1) у којим збиркама личних података се налазе подаци који се односе на њега;
- 2) који се подаци о њему обрађују, ко их обрађује, у које свхе и по ком основу;
- 3) ко су корисници личних података који се на њега односе и по ком основу.

Члан 18.

Лични подаци о расном пореклу, националној припадности, религиозним и другим уверењима, политичким и синдикалним опредељењима и сексуалном животу могу се прикупљати, обрађивати и давати на коришћење само уз писмену сагласност грађанина.

Кривични закон

Изазивање националне, расне и верске мржње, раздора или нетрепелљивости

Члан 134.

- 1) Ко изазива или распаљује националну, расну или верску мржњу, раздор или нетрепелљивост међу народима и националним мањинама које живе у СРЈ, казниће се затвором од једне до пет година.
- 2) Ако је дело из става 1. овог члана учињено принудом, злостављањем, угрожавањем сигурности, излагањем порузи националних, етничких или верских симбола, оштећењем туђих ствари, скрнављењем споменика, спомен-обележја или гробова, учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година.
- 3) Ко дело из ст. 1. и 2. овог члана врши злоупотребом положаја или овлашћења или ако је услед тих дела дошло до нереди, насиља или других тешких последица за заједнички живот народа и националних мањина који живе у СРЈ, казниће се за дело из става 1. овог члана затвором од једне до осам година, а за дело из става 2-затвором од једне до десет година.

Расна и друга дискриминација

Члан 154.

- (1) Ко на основу разлике у раси, боји коже, националности или етничком пореклу крши основна људска права и слободе признате од стране међународне заједнице, казниће се затвором од шест месеци до пет година.
- (2) Казном из става 1. овог члана казниће се ко врши прогањање организације или појединаца због њиховог залагања за равноправност људи.
- (3) Ко шири идеје о супериорности једне расе над другом, или пропагира расну мржњу, или постиче на расну дискриминацију, казниће се затвором од три месеца до три године.

Повреда равноправности грађана

Члан 186.

Службено лице које на основу разлике у националности, раси, вероисповести, политичком или другом убеђењу, етничкој припадности, полу, језику, образовању или друштвеном положају ускрати или ограничи права грађана утврђена уставом, законом или другим прописом или општим актом или потврђеним међународним уговором, или које на основу ове разлике даје грађанима повластице или погодности, казниће се законом од три месеца до пет година.
Правилник о начину рада скупштина електора за избор савета националних мањина

Закон о парничном поступку

Члан 6.

Парнични поступак води се на српском језику екавског или ијекавског изговора и у том поступку користи се ћирилично писмо, а латинично писмо - у складу са уставом и законом. На подручјима на којима је, у складу са законом у службеној употреби језик одређене националне мањине поступак се води и на језику и уз употребу писма те националне мањине. Странке и други учесници у поступку имају право да се служе својим језиком и писмом, у складу са одредбама овог закона.

Члан 103.

Позиви, одлуке и друга судска писмена упућују се странкама и другим учесницима у поступку на српском језику. Ако је у суду у службеној употреби и неки од језика националних мањина, суд ће на том језику достављати судска писмена оним странкама и учесницима у поступку који су припадници те националне мањине и у поступку се служе тим језиком.

Члан 104.

Странке и други учесници у поступку упућују суду своје тужбе, жалбе и друге поднеске на језику који је у службеној употреби у суду. Странке и други учесници у поступку могу упућивати суду своје поднеске и на језику националних мањина који није у службеној употреби у суду ако је то у складу са законом.

Члан 105.

Трошкови превођења на језик националних мањина, који настају применом одредаба устава и овог закона о праву припадника националних мањина на употребу свог језика, падају на терет средстава суда.

Члан 354.

Битна повреда одредаба парничног поступка увек постоји:

9) ако је противно одредбама овог закона суд одбио захтев странке да у поступку употребљава свој језик и писмо и да прати ток поступка на свом језику, а странка се због тога жали.

Закон о избору савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине

Члан 63.

Савезна изборна комисија ближе прописује облик и изглед гласачких листића, начин и контролу њиховог штампања и руковање гласачким листићима.

Члан 87.

У расподели мандата учествују само изборне листе које су добиле најмање 5% гласова од укупног броја гласова бирача који су гласали у изборној јединици.

Закон о избору савезних посланика у Веће република Савезне скупштине

Члан 9.

Изборно право, у смислу овог закона, обухвата право грађана: да бирају и да буду бирани; да кандидују и да буду кандидовани; да одлучују о предложеним кандидатима и изборним листама, да кандидатима јавно постављају питања; да буду правовремено, истинито, потпуно и објективно информисани о програмима и активностима подносилаца изборних листа и о кандидатима са тих листа, као и да располажу другим правима која су предвиђена овим законом.

Члан 67.

Савезна изборна комисија ближе прописује облик и изглед гласачких листића, начин и контролу њиховог штампања и руковање гласачким листићима.

Члан 92.

У расподели мандата учествују само изборне листе које су добиле најмање 5% гласова од укупног броја гласова бирача који су гласали у изборној јединици.

Члан 98.

Савезна изборна комисија, на дан потврђивања мандата, издаје посланику уверење да је изабран за посланика у Веће република.

Члан 106.

Сваки бирач, кандидат и подносилац изборне листе има право да поднесе приговор надлежној изборној комисији због неправилности у поступку кандидовања и спровођења избора.

Приговор из става 1. овог члана подноси се у року од 24 часа од часа кад је донесена одлука, односно извршена радња или учињен пропуст.

Члан 108.

Ако надлежна изборна комисија по приговору не донесе решење у роковима предвиђеним овим законом, сматраће се да је приговор усвојен.

Члан 110.

Савезна изборна комисија дужна је да у року од 24 часа од часа пријема жалбе достави Савезном уставном суду жалбу, оспорено решење и све потребне списе на одлучивање.

Закон о удруживању грађана у удружења, друштвене организације и политичке организације које се оснивају за територију СФРЈ

Члан 9.

Политичку организацију може основати најмање сто грађана, а удружење грађана или друштвену организацију - најмање десет грађана, који имају бирачко право.

Законик о кривичном поступку

Члан 7.

(2) У судовима на чијим подручјима живе припадници националних мањина, у службеној употреби у кривичном поступку су и њихови језици и писма, у складу са законом.

Члан 9.

(2) Странке, сведоци и друга лица која учествују у поступку имају право да у поступку употребљавају свој језик. Ако се поступак не води на језику тог лица, обезбедиће се усмено превођење онога што оно, односно други износи, као и исправа и другог писаног доказног материјала.

Члан 10.

(2) Ако је у суду у службеној употреби и језик националне мањине, суд ће на том језику достављати судска писмена лицима која су припадници те националне мањине, а у поступку су се служила тим језиком. Та лица могу захтевати да им се писмена достављају на језику на коме се води поступак.

Закон о донацијама и хуманитарној помоћи

Члан 1.

Државни органи, јединице локалне самоуправе, јавна предузећа, јавне установе, друге организације и заједнице које не остварују добит, као и домаће и стране хуманитарне организације (у даљем тексту: прималац донације и помоћи) могу примати донације и хуманитарну помоћ.

Члан 3.

Увоз робе и услуга по основу донације и хуманитарне помоћи, као и увоз робе и услуга који се купују из средстава добијених од донације и хуманитарне помоћи и

из средстава остварених реализацијом хартија од вредности и по основу коришћења уступљених права, је слободан.

Члан 5.

Прималац донације и помоћи ослобођен је плаћања царине, других увозних дажбина и такси које се плаћају приликом увоза робе која је предмет донације и хуманитарне помоћи у смислу овог закона.

Правилник о начину рада скупштине електора за избор националних савета

Члан 1.

Овим правилником уређује се начин рада скупштина електора националних мањина за избор националних савета (у даљем тексту: електорска скупштина).

I. САЗИВАЊЕ ЕЛЕКТОРСКЕ СКУПШТИНЕ

Члан 2.

Иницијативу за сазивање електорске скупштине може покренути писменим захтевом:

- 1) 20 припадника националне мањине са правом да буду електори у случају националне мањине чији број према резултатима последњег пописа становништва није посебно регистрован или чији број не прелази 20.000 лица;
- 2) 30 припадника националне мањине са правом да буду електори у случају националне мањине чији је број према резултатима последњег пописа становништва између 20.000 и 50.000 лица;
- 3) 40 припадника националне мањине са правом да буду електори у случају националне мањине чији је број према резултатима последњег пописа становништва између 50.000 и 150.000 лица;
- 4) 50 припадника националне мањине са правом да буду електори у случају националне мањине чији је број према резултатима последњег пописа становништва већи од 150.000 лица.

Уз иницијативу из става 1. сваки електор мора приложити податке и документа чије је подношење предвиђено овим правилником.

Члан 3.

Савезно министарство националних и етничких заједница (у даљем тексту: Министарство) прима иницијативе из члана 2. овог правилника и у року од 30 дана одређује датум и место одржавања електорске скупштине.

Електорска скупштина ће се одржати у року који не може бити краћи од 30 дана ни дужи од 120 дана од дана доношења одлуке из става 1. овог члана.

Датум и место одржавања електорске скупштине објављује се у средствима јавног информисања са јавним позивом свим електорима да благовремено поднесу потпуне писмене пријаве за учешће у електорској скупштини.

Члан 4.

Лице које има право да буде електор подноси писмену изјаву о својој националној припадности.

Члан 5.

Лице које на основу члана 24. став 2. или 3. Закона о заштити права и слобода националних мањина (у даљем тексту: Закон) има право да буде електор подноси уз изјаву из члана 4. овог правилника и доказ да је изабрано за савезног, републичког или покрајинског посланика, односно одборника.

Посланик је изабран због своје припадности националној мањини ако је изабран као кандидат политичке организације или удружења грађана националне мањине којој припада која је на изборима учествовала самостално или у коалицији са другим политичким организацијама или удружењима грађана.

Члан 6.

Лице које на основу члана 24. став 2. Закона има право да буде електор, а није изабрано као кандидат политичке организације или удружења грађана националне мањине којој припада која је на изборима учествовала самостално или у коалицији са другим политичким организацијама или удружењима грађана, подноси уз документа и податке предвиђене овим правилником и изјаву да говори језик мањине.

Члан 7.

Лице које на основу члана 24. став 4. Закона има право да буде електор подноси уз писмену изјаву о својој националној припадности и попуњене обрасце који су дати у прилогу овог правилника, а које испуњавају и потписују припадници мањина који га подржавају, или подноси писмену исправу о одлуци скупштине националне организације или удружења којом је одређено за електора националне мањине.

Један припадник националне мањине може попуњавањем и потписивањем обрасца да подржи само једног електора.

Националном организацијом или удружењем се сматра удружење грађана које има одговарајући предзнак у свом имену, или је статутом одређено као удружење које окупља или делује у интересу припадника националне мањине, а регистровано је до ступања на снагу овог правилника.

Скупштина сваке националне организације или удружења из става 3. овог члана може одредити само једног електора.

Члан 8.

После објављивања у средствима јавног информисања одлуке о одређивању датума и места електорске скупштине, припадници националних мањина којима је упућен јавни позив из члана 3. став 3. овог правилника достављају Министарству писмену пријаву за учешће на електорској скупштини најкасније седам дана пре одржавања електорске скупштине.

Министарство упућује писмени позив на електорску скупштину свим електорима који су поднели потпуне пријаве.

II. НАЧИН РАДА ЕЛЕКТОРСКЕ СКУПШТИНЕ

Члан 9.

Електорска скупштина бира чланове националног савета пропорционално величини националне мањине.

Национални савет има најмање 15, а највише 35 чланова.

У случају националне мањине чији је број према резултатима последњег пописа становништва мањи од 20.000 лица, или њен број није посебно исказан, национални савет броји највише 18 чланова.

У случају националне мањине чији је број према резултатима последњег пописа становништва између 20.000 и 50.000 лица, национални савет броји највише 21 члана.

У случају националне мањине чији је број према резултатима последњег пописа становништва између 50.000 и 100.000 лица, национални савет броји највише 29 чланова.

У случају националне мањине чији је број према резултатима последњег пописа становништва већи од 100.000 лица, национални савет броји највише 35 чланова.

Члан 10.

Електорска скупштина се може одржати ако је на њој присутно више од половине електора које је позвало Министарство.

Изузетно од става 1. овог члана, електорска скупштина се не може одржати ако на њој не присуствује:

- 1) најмање 30 електора код националних мањина чији број према последњем попису становништва износи мање од 10.000 лица или није исказан;
- 2) најмање 45 електора код националних мањина чији број према последњем попису становништва износи више од 10.000 лица, али мање од 50.000 лица;
- 3) најмање 60 електора код националних мањина чији број према последњем попису становништва износи више од 50.000 лица, али мање од 100.000 лица;
- 4) најмање 100 електора код националних мањина чији број према последњем попису становништва износи више од 100.000 лица.

Члан 11.

Радам електорске скупштине, до избора председника електорске скупштине, руководи најстарији електор.

Члан 12.

Електорска скупштина почиње свој рад утврђивањем присуства електора уз помоћ списка електора који доставља Министарство.

После утврђивања присуства броја електора, електорска скупштина наставља свој рад избором председника, потпредседника, записничара и чланова изборне комисије.

Члан 13.

Електорска скупштина одлучује јавно, већином гласова присутних електора. О избору чланова националног савета, електорска скупштина одлучује тајним гласањем. Електорска скупштина може да одлучује тајним гласањем и о другим питањима, ако тако одлучи.

III. ИЗБОР

Члан 14.

Национални савет се бира по пропорционалном систему. Листе кандидата (у даљем тексту: листа) за чланове националних савета може да предложи једна четвртина присутних електора. Електор може да подржи само једну листу. На листи може бити најмање пет, а највише онолико кандидата колико национални савет има чланова. Редослед кандидата одређује подносилац листе. Листе проглашава председник електорске скупштине утврђујући њихов редни број и носиоца. Електори гласају тајно на унапред припремљеним листићима на које уписују име носиоца, односно број листе. Број мандата које је добила листа утврђује се тако што се укупан број гласова које је добила листа дели са бројевима од један до закључно са бројем чланова националног савета. Тако добијени количници распоређују се по величини, при чему се у обзир узима онолико највећих количника колико национални савет има чланова. Мандати који припадају листи распоређују се према редоследу кандидата на листи. Ако изабрани члан националног савета поднесе оставку на чланство, односно његов мандат престане на други начин у складу са статутом националног савета, за члана националног савета се бира следећи кандидат са његове изборне листе.

IV. ВАНРЕДНА ЕЛЕКТОРСКА СКУПШТИНА

Члан 15.

Ако лица која имају право да буду електори, а чији је број већи од половине електора који су учествовали у раду електорске скупштине, писмено захтевају сазивање ванредне електорске скупштине. Министарство, у складу са одредбама овог правилника, одређује датум и место одржавања ванредне електорске скупштине. Избором новог националног савета на ванредној електорској скупштини престаје мандат ранијег националног савета. Ванредна електорска скупштина не може се сазвати пре истека рока од једне године од избора националног савета.

V. СТУПАЊЕ НА СНАГУ

Члан 16.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у "Службеном листу СРЈ".

3. ПРОПИСИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Закон о основној школи

Члан 5.

За припаднике народности наставни план и програм остварује се нанационалном језику, или двојезично, ако се са упис у први разред пријави најмање 15 ученика.

Школа може да устварује наставни план и програм и на језику народности, односно двојезично и за мање од 15 ученика уписаних у први разред, уз сагласност министра просвете.

Министар просвете прописује начин двојезичног остваривања наставног плана и програма. Када се наставни план и програм устварује и на језицима народности, ученик савлађује и наставни план и програм српског језика.

Када се наставни план и програм остварује на српском језику, ученицима припадницима народности обезбеђује се савладавање наставног плана и програма матерњег кезика са елементима националне културе.

Члан 7.

У школи су забрањене активности којима се угрожавају или омаловажавају групе и појединци на основу расне, националне, језичке, верске или полне припадности, односно политичког опредељења, као и подстицање таквих активности.

Члан 20.

Наставни план и програм верске наставе споразумно доносе министар просвете и министар вера, на усаглашени предлог традиционалних цркава и верских заједница (Српска православна црква, Исламска заједница, Католичка црква, Словачка евангелистичка црква а.в., Јеврејска заједница, Реформатска хришћанска црква и Евангелистичка хришћанска црква а.в.) у складу са законом.

Влада Републике Србије образује комисију за усаглашавање предлога програма верске наставе традиционалних цркава и верских заједница, предлога уџбеника и других наставних средстава, за давање мишљења министру просвете у поступку избора просветних саветника за верску наставу и за праћење организовања и остваривања програма верске наставе.

Члан 22.

Настава из изборних предмета остварује се у складу са наставним планом и програмом од I до VIII разреда, и то:

1) верска настава и други предмети етичко-хуманистичког садржаја који утврди министар просвете од I до VIII разреда.

Родитељ, одосно старатељ ученика приликом уписа у I и сваки наредни разред има право да одлучи да ученик похађа верску наставу или наставу из другог предмета који утврди министар просвете.

Предмет из става 1 тачка 1) овог члана за који се родитељ, односно старалац определио, обавезан је за ученика у тој школској години.

Члан 23.

Уџбенике и друга наставна средства за верску наставу одобрава министар просвете на усаглашени предлог традиционалних цркава и верских заједница, у складу са законом.

Члан 24.

Успех ученика из изборних предмета прописаних чланом 22, став 1. тачка 1) овог закона оцењује се описно, на основу критеријума које утврди министар просвете.

Министар просвете утврђује, на заједнички предлог Министарства вера и традиционалних цркава и верских заједница, критеријуме и начин оцењивања ученика који похађају верску наставу.

Оцена из верске наставе и другог предмета који утврди министар просвете не утиче на општи успех ученика.

Члан 67.

Врсту стручне спреме наставника верске наставе утврђује министар просвете на заједнички предлог Министарства вера и традиционалних цркава и верских заједница.

Листу наставника верске наставе утврђује министар просвете на предлог традиционалних цркава и верских заједница.

Наставнике верске наставе упућује у школу традиционална црква и верска заједница са утврђене листе за сваку школску годину.

Члан 73.

Наставника, стручног сарадника и васпитала који својим образовно-васпитним радом не устварује циљ и задатке брзовања и васпитања, не остварује наставни план и програм; својим понашањем угрожава или омаловажава групе и појединце на основу расне, националне, језичке, верске и полне припадности, односно политичког опредељења, или подстиче такво понашање, физички кажњава или вређа личност ученика, директор школе удаљава из наставе до доношења одлуке у дисциплинском поступку.

Члан 117.

Школски одбор разређиће директора дужности пре истека мандата ако је (...); ако је школа односно директор одговоран за прекршај из члана 140 овог закона; (...); ако школа издаје јавне исправе супротно овом закону; (...).

Директора музичке и балетске школе коју оснива друго правно или физичко лице разрешава оснивач.

Члан 129.

Када се настава изводи и на језику народности, школа води евиденцију и на том језику.

Члан 140.

Новчаном казном од 10.000 до 50.000 динара казниће се за прекршај школа ако:
1. угрожава или омаловажава групе и појединце на основу расне, националне, језичке, верске или полне припадности, односно политичког опредељења, подстиче такве активности или не предузима мере за њихово спречавање (члан 7. став 1).

1а. не удаљи из наставе наставника, стручног сарадника и васпитача у случајевима из члана 73. став 1. овог закона.

Закон о средњој школи

Члан 5.

Школа остварује наставни план и програм и на језику народности, односно двојезично, у складу са законом.

Школа остварује наставни план и програм на језику народности, односно двојезично, ако се за то изјасни најмање 15 ученика у одељењу првог разреда.

Школа остварује наставни план и програм на језику народности, односно двојезично и за мање ученика у односу на број утврђен ставом 2 овог члана, уз сагласност Министарства просвете.

Ученици из става 1. и 3. овог члана савладавају наставни план и програм српског језика.

Кад се ученик припадник народности школује на српском језику им право да учи матерњи језик са елементима националне културе.

Члан 8.

У школи су забрањене активности којима се угрожавају или омаловажавају групе и појединци на основу расне, националне, језичке, верске или полне припадности, односно политичког опредељења, као и подстицање таквих активности.

Члан 24.

Наставни план и програм верске наставе споразумно доносе министар просвете и спорта (у даљем тексту: министар просвете) и министар вера, на усаглашени предлог традиционалних цркава и верских заједница (Српска православна црква, Исламска заједница, Католичка црква, Словачка евангелистичка црква а.в., Јеврејска заједница, Реформатска хришћанска црква и Евангелистичка хришћанска црква а.в.) у складу са законом.

Влада Републике Србије образује комисију за усаглашавање предлога програма верске наставе традиционалних цркава и верских заједница, предлога уџбеника и других наставних средстава, за давање мишљења министру просвете у поступку избора просветних саветника за верску наставу и за праћење организовања и остваривања програма верске наставе.

Члан 25.

Уџбенике и друга наставна средства за верску наставу одобрава министар просвете на усаглашени предлог традиционалних цркава и верских заједница, у складу са законом.

Члан 27.

Факултативни облици образовно-васпитног рада су: настава језика народности са елементима националне културе, другог страног језика и предмета потребних за даље школовање, стручно оспособљавање или развој ученика и ваннаставни облици - хор, екскурзија, културно-уметничке, техничке, проналазачке, хуманитарне, спортско-рекреативне и друге активности.

Члан 48.

Успех ученика из изборних предмета оцењује се описно, на основу критеријума које утврди министар просвете.

Министар просвете, на заједнички предлог Министарства вера и традиционалних цркава и верских заједница, утврђује критеријуме и начин оцењивања ученика који похађају верску наставу.

Оцена из изборног предмета не утиче на општи успех ученика.

Члан 62.

Тешка повреда обавезе ученика је (...) изражавање националне и верске нетрпељивости.

Члан 70.

Врсту стручне спреме наставника верске наставе утврђује министар просвете на заједнички предлог Министарства вера и традиционалних цркава и верских заједница.

Листу наставника верске наставе утврђује министар просвете на предлог традиционалних цркава и верских заједница.

Наставника верске наставе упућује у школу традиционална црква и верска заједница са утврђене листе за сваку школску годину.

Члан 80.

Наставника, односно сарадника који: својим образовно-васпитним радом не остварује циљ и задатке образовања и васпитања; не остварује наставни план и програм; својим понашањем угрожава или омаловажава групе и појединце по основу расне, националне, језичке, верске и полне припадности, односно политичког опредељења, или подстиче на такво понашање; физички кажњава или вређа личност ученика, директор школе удаљава из наставе до доношења одлуке у дисциплинском поступку.

Уколико директор не поступи сагласно ставу 1. овог члана, наставника односно сарадника удаљава Министарство просвете у року од петнаест дана од дана достављања обавештења.

Члан 88.

Школски одбор разрешиће директора дужности пре истека мандата ако је утврђено да школа не остваруј прописани наставни план и програм или ако га остварује са утврђеним односно неотклоњеним недостацима и неправилностима; ако је школа, односно директор одговоран за прекршај из члана 109 овог закона; (...); ако се у школи не води прописана евиденција; ако се јавне исправе издају супротно овом закону; (...).

Директора школе коју оснива друго правно или физичко лице разрешава оснивач.

Члан 99.

Школска евиденција се води на српском језику ћириличним писмом, латиничним писмом у складу са законом, а када се настава изводи на језику народности, евиденција се води на језику те народности, осим дневника рада који се води на језику на коме се остварује образовно-васпитни рад.

Члан 100.

Школска јавна исправа издаје се на српском језику ћириличним писмом, латиничним писмом у складу са законом, а када се настава изводи и на језику народности јавна исправа се издаје и на том језику.

Члан 109.

Новчаном казном од 10.000 до 50.000 динара казниће се за прекршај школа ако:

(...)

10. угрожава или омаловажава групе и појединце по основу расне, националне, језичке, верске или полнеприпадности, односно политичког опредељења,

подстиче такве активности или не предузима мере за њихово спречавање (члам 8. став 1);

11. не удаљи из наставе наставника, односно сарадника у случајевима из члана 80. став 1. овог закона.

Закон о вишој школи

Члан 4.

Више образовање стиче се на српском језику.

На вишој школи настава се може изводити и на језику народности, односно националне мањине, као и на једном од светских језика, о чему одлуку доноси оснивач.

Ако оснивач није Република Србија, сагласност на одлуку из става 2. овог члана даје Влада Републике Србије.

Члан 5.

Грађани се под једнаким условима уписују у школу и стичу више образовање.

Члан 9.

Правна и физичка лица могу оснивати школу под условима утврђеним овим законом.

Члан 47.

Када се настава остварује на језику народности, матична књига и евиденција о издатим дипломама води се и на језику и писму народности.

Закон о универзитету

Члан 8.

На универзитету и факултету настава се изводи на српском језику.

На универзитету и факултету настава се може изводити и на језику националне мањине и на неком од светских језика.

Универзитет и факултет може изводити наставу из става 2. овог члана, по претходно прибављеној сагласности Владе Републике Србије (у даљем тексту: Влада).

Члан 10.

Универзитет и факултет може основати Република, правно и физичко лице.

Страно правно и физичко лице може основати факултет, у складу са законом.

Члан 31.

Посебан услов за упис на прву годину студија које се изводе на страном језику или на језику националне мањине јесте знање језика на коме се изводи настава.

Студент уписан на студије из става 1. овог члана може прелазити у току студија на наставни план и програм студија који се изводи на српском језику, након провере знања српског језика.

Проверу знања језија из ст. 1. и 2. овог члана обавља посебна комисија, на начин и по поступку прописаном статутом факултета, односно универзитета.

Члан 122.

Факултет води: матичну књигу студената, евиденцију о издатим дипломама и записник о полагању испита.

Универзитет води књигу промовисаних доктора, наука, књигу почасних доктора, као и евиденције из става 1. овог члана када непосредно организује одређене програме образовања.

Евиденција за из ст. 1 и 2. овог члана води се на српском језику, на ћириличном писму. На територији општине у којој је у службеној употреби и латиничном писму, евиденција се води и на латиничном писму. Текст на латиничном писму исписује се испод текста на ћириличном писму.

Када се настава остварује на језику националне мањине матична књига студената и евиденција о издатим дипломама води се и на српском језику ћириличним писмом и на језику и писму националне мањине.

(...)

На основу података из евиденције факултет, односно универзитет, издаје јавне исправе.

Јавне исправе, у смислу овог закона су: студентска књижица (индекс), диплома о стеченом високом образовању, стручном називу специјалисте, академском називу магистра наука, научном степену доктора наука; и уверење о савладаном програму сталног стручног образовања и усавршавања.

Универзитет, односно факултет, издаје јавне исправе на српском језику, на ћириличном писму. На територији општине у којој је у службеној употреби и латинично писмо, универзитет односно факултет, издаје јавне исправе и на латиничном писму. Текст на латиничном писму исписује се испод текста на ћириличном писму.

Кад се настава на универзитету, односно факултету, остварује на језику националне мањине и на неком од светских језика, јавне исправе се издају на образцу који је штампан двојезично: на српском језику на ћириличном писму и на језику и писму на коме се изводи настава.

Члан 136.

Новчаном казном од 21.000 до 70.000 динара казниће се за прекршај факултет, односно универзитет, ако:

(...)

5) не води на прописани начин или неуредно води евиденцију (члан 122).

Новчаном казном од 3.500 до 20.000 динара казниће се и одговорно лице на факултету, односно универзитету, за прекршај из става 1. овог члана.

Закон о радиодифузији

Члан 3.

Регулисање односа у области радиодифузије заснива се на начелима:

(...)

4) пуне афирмације грађанских права и слобода, а посебно слободе изражавања и плурализма мишљења;

5) примене међународно признатих норми и принципа који се односе на област радиодифузије, а нарочито на поштовање људских права у овој области;

6) објективности, забране дискриминације и јавности поступка издавања дозвола за емитовање.

Члан 8.

Агенција је надлежна да:

(...)

3) издаје дозволе за емитовање програма и прописује образац за те дозволе.

Поред надлежности из става 1. овог члана, Агенција обавља и послове који се односе на предузимање мера у области радиодифузије у циљу:

3) спречавања емитовања програма који садрже информације којима се подстиче дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због њиховог припадања или неприпадања одређеној раси, вери, нацији, етничкој групи или полу.

Издавање дозвола за емитовање

Члан 11.

За емитовање програма путем земаљског, кабловског или сателитског преноса, дигиталног или аналогног, Агенција издаје дозволу по поступку и према критеријумима утврђеним овим законом.

Емитовање програма путем глобалне информатичке мреже (Интернет вебцастинг) не подлеже обавези прибављања дозволе, али се одредбе овог закона примењују на садржај програма.

Сузбијање говора мржње

Члан 21.

Агенција се стара да програми емитера не садрже информације којима се подстиче дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због њихове различите политичке опредељености или због њиховог припадања или неприпадања некој раси, вери, нацији, етничкој групи, полу или сексуалној опредељености.

Поступање емитера супротно забрани из става 1. овог члана је основ за изрицање предвиђених мера од стране Агенције, независно од других правних средстава која стоје на располагању оштећеном.

Члан 23.

Чланове Савета бира Народна Скупштина Републике Србије (у даљем тексту: Скупштина), на предлог овлашћених предлагача.

Члан Савета је изабран ако је за његов избор гласала већина од укупног броја народних посланика.

Овлашћење и дужност да предлажу чланове Савета имају:

7) домаће невладине организације и удружења грађана која се превасходно баве заштитом слободе говора, заштитом права националних и етничких мањина и заштитом права деце, путем заједничког договора;

8) цркве и верске заједнице.

Члан 38.

Физичко или правно лице не може да емитује радио или телевизијски програм уколико му претходно Агенција није издала дозволу, осим ако овим законом није друкчије одређено.

Дозволу за емитовање радио и телевизијског програма под једнаким условима може да добије свако правно и физичко лице које испуни услове прописане овим законом и прописима донетим на основу њега.

Дозвола за емитовање програма

Члан 39.

Дозволу за емитовање програма издаје Агенција, по спроведеном поступку предвиђеном овим законом.

Члан 40.

Обавези прибављања дозволе за емитовање програма не подлеже ималац система који емитује радио и телевизијске програме намењене кабловској дистрибуцији, и то:

2) програме који се могу примати путем слободне (некодиране) сателитске дистрибуције на територији Републике Србије.

Члан 41.

Ималац дозволе за емитовање програма може бити само домаће правно или физичко лице које је регистровано за делатност производње и емитовања радио и телевизијског програма и које има седиште, односно пребивалиште на територији Републике Србије.

Члан 43.

Правно или физичко лице које је регистровано за делатност производње и емитовања радио и телевизијског програма стиче статус емитера, у смислу овог закона, добијањем дозволе за емитовање програма односно дозволе за радио станицу за емитере који према одредбама овог закона нису обавезни да прибаве дозволу за емитовање програма.

Члан 68.

Сви емитери у области своје програмске концепције дужни су да приликом емитовања програма поштују следеће стандарде у односу на садржај програма:

- 2) обезбеде слободно, потпуно и благовремено информисање грађана;
- 7) стране програме намењене деци предшколског узраста емитују синхронизоване на српски језик или језике националних и етничких заједница.

Члан 77.

Програмима који се производе и емитују у оквиру јавног радиодифузног сервиса мора да се обезбеди разноврсност и избалансираност (међусобна усклађеност или усагласеност) садржаја којима се подржавају демократске вредности савременог друштва, а нарочито поштовање људских права и културног, националног, етничког и политичког плурализма идеја и мишљења.

Члан 78.

У циљу остваривања општег интереса у области јавног радиодифузног сервиса, утврђеног овим законом, поред општих обавеза емитера у односу на програмске садржаје из члана 68. овог закона, носиоци јавног радиодифузног сервиса дужни су да:

- 2) производе и емитују програме намењене свим сегментима друштва, без дискриминације, водећи при том рачуна, нарочито о специфичним друштвеним групама као што су деца и омладина, мањинске и етничке групе, хендикепирани, социјално и здравствено угрожени, глувонеме (са обавезом паралелног емитовања исписаног текста описа звучног сегмента радње и дијалога) и др.;

- 3) уважавају језичке и говорне стандарде, како већинског становништва, тако, у одговарајућој сразмери, и националних мањина, односно етничких група, на подручју на коме се програм емитује;
- 4) обезбеде задовољавање потреба грађана за програмским садржајима који изражавају културни идентитет, како народа, тако и националних мањина, односно етничких група, кроз могућност да одређене програме или програмске целине, на подручјима на којима живе и раде, прате и на свом матерњем језику и писму;
-) обезбеде одговарајуће време за емитовање садржаја везаних за деловање удружења грађана и невладиних организација, као и верских заједница на подручју на коме се програм емитује.

Посебне обавезе при производњи и емитовању информативног програма

Члан 79.

Носиоци јавног радиодифузног сервиса су дужни да при производњи и емитовању информативних програма поштују принцип непристрасности и објективности у третирању различитих политичких интереса и различитих субјеката, да се залажу за слободу и плурализам изражавања јавног мишљења, као и да спрече било какав облик расне, верске, националне, етничке или друге нетрпељивости или мржње, или нетрпељивости у погледу сексуалне опредељености.

Члан 95.

Радио и/или телевизијске станице цивилног сектора су оне станице које задовољавају специфичне интересе појединих друштвених група и организација грађана.

Садржај програма који емитују радио и/или телевизијске станице цивилног сектора мора бити у вези са облашћу деловања невладине организације или удружења грађана, које је оснивач станице.

Радио и/или телевизијске станице цивилног сектора могу се оснивати само за локално подручје.

Закон о делатностима од општег интереса у области културе

Члан 2.

Општи интереси у области културе у смислу овог закона јесу:

(...)

20) програми из области културе других народа и народности и старање о заштити њихове културне баштине.

Закон о библиотечкој делатности

Члан 10.

Општи интерес у области библиотечке делатности у смислу овог закона јесте:
(...)

2) израда текуће, ретроспективне и друге библиографије српског народа И националних мањина које живе у Републици Србији.

Закон о локалној самоуправи

Члан 63.

У национално мешовитим општинама оснива се савет за међунационалне односе који чине представници свих националних и етничких заједница.

Национално мешовитим општинама, у смислу овог закона, сматрају се општине у којима једна национална заједница чини више од 5% од укупног броја становника или све заједнице чине више од 10% према последњем попису становништва у Републици Србији.

Представнике у савету за међунационалне односе могу имати заједнице са више од 1% учешћа у укупном становништву општине.

Савет разматра питања остваривања, заштите и унапређивања националне равноправности, у складу са законом и статутом.

Савет о својим ставовима и предлозима обавештава скупштину општине која је дужна да се о њима изјасни на првој наредној седници, а најкасније у року од 30 дана.

Скупштина општине је дужна да предлоге свих одлука који се тичу права националних и етничких заједница претходно достави на мишљење савету за међунационалне односе.

Савет за међунационалне односе има право да пред Уставним судом покрене поступак за оцену уставности и законитости одлуке или другог општег акта скупштине општине ако сматра да су њима непосредно повређена права националних и етничких заједница представљених у савету за међунационалне односе и право да под истим условима пред Управним судом покрене поступак за оцену сагласности одлуке или другог општег акта скупштине општине са статутом општине.

Делокруг, састав и начин рада савета за међунационалне односе уређује се одлуком скупштине општине, у складу са статутом.

Члан 118.

Симболи јединице локалне самоуправе могу се истицати само уз државне симболе.

У службеним просторијама органа јединице локалне самоуправе истичу се само државни симболи и симболи јединице локалне самоуправе.

Члан 120.

Скупштина јединице локалне самоуправе утврђује називе улица, тргова, градских четврти, заселака и других делова насељених места на својој територији.

Члан 121.

Скупштина јединице локалне самоуправе доставља статут и друге акте којима се уређују симболи, празници и називи улица, тргова и других делова насељених места министарству надлежном за послове локалне самоуправе, ради давања сагласности.

Ако садржина одредби статута јединице локалне самоуправе или других аката о симболима, празницима и називима делова насељених места не одговара историјским или стварним чињеницама, ако се њима повређују општи и државни интереси, национална и верска осећања, вређа јавни морал или ако нису у складу са одредбама члана 119. овог закона, министарство надлежно за послове локалне самоуправе одбиће, у року од 60 дана од дана пријема статута или другог акта из става 1. овог члана, давање сагласности на те одредбе статута или другог акта.

Ако се министарство надлежно за послове локалне самоуправе не изјасни у року из става 2. овог члана, сматраће се да је дата сагласност.

Кривични закон Републике Србије

Повреда равноправности грађана

Члан 60.

Ко на основу разлике у националности, раси, вероисповести, политичком или другом убеђењу, етничкој припадности, полу, језику, образовању или друштвеном положају ускрати или ограничи права грађана утврђена уставом, законом или другим прописом или општим актом или ратификованим међународним уговором, или ко на основу ове разлике даје грађанима повластице или погодности, казниће се затвором од три месеца до пет година.

Повреда равноправности употребе језика и писма

Члан 61.

Ко супротно прописима о равноправној употреби језика или писама народа и народности Југославије ускрати или ограничи грађанину да при остваривању својих права употреби језик односно писмо којим се служи, казниће се затвором до једне године.

Закон о државним и другим празницима у Републици Србији

Члан 4.

Запослени имају право да не раде у дане следећих верских празника, и то:

- 1) православци - на први дан крсне славе;
- 2) католици и припадници других хришћанских верских заједница - на први дан Божића и у дане Ускршњих празника почев од Великог петка закључно са другим даном Ускрса, према њиховом календару;
- 3) припадници исламске заједнице - на први дан Рамазанског бајрама и први дан Курбанског бајрама;
- 4) припадници јеврејске заједнице - на први дан Јом Кипура.

Закон о службеној употреби језика и писма

І ОСНОВНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 1.

У Републици Србији у службеној је употреби српско-хрватски језик, који се, када представља српски језички израз, екавски или ијекавски, назива и српским језиком (у даљем тексту: српски језик).

У Републици Србији у службеној је употреби ћирилично писмо, а латинично писмо на начин утврђен овим законом.

На подручјима Републике Србије на којима живе припадници народности у службеној употреби су, истовремено са српским језиком и језици и писма народности, на начин утврђен овим законом.

Члан 2.

Службеном употребом језика и писма, у смислу овог закона, сматра се употреба језика и писама у раду: државних органа, органа аутономних покрајина, градова и општина (у даљем тексту: органи), установа, предузећа и других организација кад врше јавна овлашћења (у даљем тексту: организације које врше јавна овлашћења). Службеном употребом језика и писама, у смислу овог закона, сматра се и употреба језика и писама у раду јавних предузећа и јавних служби, као и у раду других организација кад врше послове утврђене овим законом.

Члан 3.

Службеном употребом језика и писама сматра се нарочито употреба језика и писама у:

1) усменом и писменом општењу органа и организација међусобно, као и са странкама, односно грађанима;

2) вођењу поступка за остваривање и заштиту права, дужности и одговорности грађана;

3) вођењу прописаних евиденција од стране општинских органа и организација које врше јавна овлашћења на територији општине (у даљем тексту: евиденције);

4) издавању јавних исправа, као и других исправа које су од интереса за остваривање законом утврђених права грађана;

5) остваривању права, дужности и одговорности радника из рада или по основу рада.

Службеном употребом језика и писама сматра се и употреба језика и писама при: исписивању назива места и других географских назива, назива тргова и улица, назива органа, организација и фирми, објављивању јавних позива, обавештења и упозорења за јавност, као и при исписивању других јавних натписа.

Члан 4.

Орган, организација и други субјект може свој назив, фирму или други јавни натпис да испише, поред ћириличног, и латиничким писмом.

У фирми предузећа, установе и другог правног лица односно радње или другог облика обављања делатности део који се користи као знак може се исписивати само латиничким писмом.

Члан 5.

Саобраћајни знаци и путни правци на међународним и магистралним путевима, називи места и други географски називи исписују се ћириличким и латиничким писмом.

Саобраћајни знаци и путни правци на другим путевима, називи улица и тргова и други јавни натписи могу се, поред ћириличног, исписивати и латиничким писмом.

Члан 6.

Свако има право да у поступку пред органом, односно организацијом која у вршењу јавних овлашћења решава о његовом праву и дужности употребљава свој језик и да се у том поступку упознаје са чињеницама на свом језику.

Члан 7.

У службеној употреби текст на језицима и писмима народности (у даљем тексту: језици народности) исписује се после текста на српском језику испод или десно од њега, истим обликом и величином слова.

Ако је више језика народности у службеној употреби, текст на тим језицима исписује се после српског језика по азбучном реду.

Географски називи и властита имена садржана у јавним натписима не могу се замењивати другим називима односно именима, а исписују се на језику народности у складу са правописом тог језика.

II СЛУЖБЕНА УПОТРЕБА ЛАТИНИЧКОГ ПИСМА

Члан 8.

У општинама у којима у већем броју живе припадници народа чије је примарно писмо, у складу с традицијом тог народа, латиница, у службеној је употреби и латиничко писмо.

Статутом општине, у складу са ставом 1. овог члана, утврђује се службена употреба латиничког писма.

Члан 9.

Органи и организације које врше јавна овлашћења у општини у којој је у службеној употреби и латиничко писмо, дужни су да грађанима, на њихов захтев, на латиничком писму достављају решења и друга писмена којима се решава о њиховим правима и обавезама, као и сведочанства и друге јавне исправе.

Обрасци јавних исправа за потребе општина у којима је у службеној употреби и латиничко писмо, штампају се ћирилицом и латиницом.

Члан 10.

Кад се, у складу са одредбама овог закона текст исписује и латиничким писмом, текст на латиничком писму исписује се после текста на ћириличком писму, испод или десно од њега.

III СЛУЖБЕНА УПОТРЕБА ЈЕЗИКА И ПИСАМА НАРОДНОСТИ

Члан 11.

Општине у којима живе припадници народности утврђују кад су и језици народности у службеној употреби на њиховој територији.

Језик, односно језици народности који су у службеној употреби у општини, утврђују се статутом општине.

Језици народности који су у службеној употреби у раду органа аутономне покрајине утврђују се њеним статутом.

Члан 12.

Првостепени управни, кривични, парнични или други поступак у коме се решава о правима и дужностима грађана води се на српском језику.

Поступак из става 1. овог члана може се водити и на језику народности који је у службеној употреби у органу, односно у организацији која води поступак.

Ако је орган, односно организација која води поступак образована за више општина, поступак се може водити на језицима народности који су у службеној употреби у општинама обухваћеним подручјем тог органа, односно организације и то за странке у поступку - припаднике народности који имају пребивалиште у општини у којој је у службеној употреби језик народности.

Кад у поступку учествује једна странка - припадник народности, поступак се, на њен захтев, води на језику народности који је у службеној употреби у органу, односно организацији која води поступак.

Кад у поступку учествује више странака чији језици нису исти, поступак се води на једном од језика који су у службеној употреби у органу, односно организацији која води поступак о коме се стране споразумеју.

Ако се странке не споразумеју о томе на ком ће се језику водити поступак, језик поступка одређује орган, односно организација пред којом се води поступак, осим ако једна од странака захтева да се поступак води на српском језику, у ком случају ће се поступак водити на том језику.

Члан 13.

Утврђивање језика не коме ће се водити поступак је претходно питање о коме, у складу са одредбама овог закона, одлучује лице које води поступак.

Службено лице које води поступак дужно је да упозна странку који су језици у службеној употреби на подручју органа, односно организације пред којом се води поступак и да затражи од странке да се изјасни на ком ће се језику водити поступак.

Док се не утврди језик поступка, службено лице води поступак на српском језику. Начин утврђивања језика поступка и утврђен језик поступка назначује се у записнику.

Члан 14.

Записник и одлуке у првостепеном поступку и у вези с тим поступком израђују се, као аутентични текстови, на српском језику и на језику народности, ако је на језику народности вођен поступак.

Странка у поступку чији језик није утврђен као језик поступка има права утврђена у чл. 16. и 17. овог закона.

Члан 15.

Другостепени поступак води се на српском језику, а странке у поступку имају права утврђена у чл. 16. и 17. овог закона.

Другостепено решење, одлуку, записник, поднеске, исправе и друга писмена у другостепеном поступку и у вези с другостепеним поступком преводи првостепени орган или организација на језик, односно језике на којима је вођен првостепени поступак.

Члан 16.

На подручјима на којима језици народности нису у службеној употреби, органи, односно организације који воде поступак дужни су да припадницима народности који код њих остварују своја права и обавезе обезбеде:

1) да у поступку код ових органа и организација употребљавају свој језик и писмо;

2) да на свом језику подносе молбе, жалбе, тужбе, предлоге, представке и друге поднеске;

3) да им се на њихов захтев достављају на њиховом језику отправци решења, пресуда и других аката којима се решава о њиховим правима и обавезама, као и сведочанства, уверења, потврде, и друга писмена.

Сматраће се да постоји захтев из тачке 3. става 1. овог члана и ако је поднесак поднет на језику народности.

Члан 17.

Изјаве странака, сведока, вештака и других лица која учествују у поступку на подручјима у којима није у службеној употреби језик народности дате на језику народности, уносе се у записник на српском језику. На захтев припадника народности, који је учесник у поступку, записник или поједини његови делови превешће се на језик народности.

Изјаве лица из става 1. овог члана, дате на српском језику, преводе се на језик народности ако захтева припадник народности који је учесник у поступку.

Поступак се води уз помоћ тумача ако службено лице које води поступак не познаје у довољној мери језик народности.

Трошкове превођења сноси орган, односно организација код које се води поступак.

Одредбе члана 16. и ст. 1-4. овог члана сходно се примењују и у поступку код Уставног суда.

Члан 18.

На подручјима на којима су у службеној употреби и језици народности, сведочанства о стеченом образовању, кад је настава извођена на језику народности, друге јавне исправе, као и друге исправе које су од интереса за остваривање законом утврђених права грађана, на захтев припадника те народности, издају се и на његовом језику.

На подручјима на којима су у службеној употреби и језици народности, евиденције из члана 3. тачка 3. овог закона воде се и на тим језицима.

Обрасци јавних исправа, као и обрасци евиденција за потребе подручја на којима су у службеној употреби језици народности, штампају се двојезично, на српском и на језику оне народности чији је језик у службеној употреби.

Члан 19.

На подручјима на којима су у службеној употреби и језици народности, називи места и други географски називи, називи улица и тргова, називи органа и организација, саобраћајни знаци, обавештења и упозорења за јавност и други јавни натписи исписују се и на језицима народности.

Члан 20.

Фирма предузећа, установе и другог правног лица исписује се на српском језику и на језику народности који је у службеној употреби у општини у којој је седиште тог субјекта.

Фирма се може исписати и на језику народности, који је у службеној употреби у месту пословања субјекта из става 1. овог члана.

Правно лице из става 1. овог члана није дужно да исписује на српском језику, односно на језику народности, фирму или њен део који се користи као робни знак, без обзира на његово језичко порекло.

Одредбе ст. 1. до 3. овог члана, односе се и на радње, односно друге облике обављања делатности.

IV СРЕДСТВА ЗА СПРОВОЂЕЊЕ ОВОГ ЗАКОНА

Члан 21.

Средства потребна за остваривање службене употребе језика и писама обезбеђују органи, односно организације у којима се остварују права и обавезе утврђени овим законом.

V НАДЗОР НАД СПРОВОЂЕЊЕМ ОДРЕДАБА ОВОГ ЗАКОНА

Члан 22.

Надзор над спровођењем одредаба овог закона врше, у оквиру свог делокруга, министарства надлежна за послове у области управе, саобраћаја, урбанизма и стамбено-комуналних послова, просвете, културе и здравства.

VI КАЗНЕНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 23.

Новчаном казном од 2.000 до 80.000 нових динара казниће се за привредни преступ организација овлашћена за постављање саобраћајних знакова и назива места која поступи супротно члану 19. овог закона.

За привредни преступ из става 1. овог члана казниће се и одговорно лице у организацији из става 1. овог члана новчаном казном од 400 до 4.000 нових динара.

Члан 24.

Новчаном казном од 2.000 до 80.000 нових динара казниће се за привредни преступ предузеће, установа или друго правно лице које истакне, односно испише фирму противно одредбама члана 20. овог закона.

За привредни преступ из става 1. овог члана казниће се и одговорно лице у правном лицу новчаном казном од 400 до 4.000 нових динара.

Члан 25.

Новчаном казном од 800 до 5.000 нових динара казниће се за прекршај власник радње која нема својство правног лица ако испише, односно истакне фирму супротно одредби члана 20. овог закона.

Члан 26.

Новчаном казном од 160 до 1.000 нових динара казниће се за прекршај одговорно лице у органу, односно организацији која врши јавна овлашћења ако назив органа односно организације испише супротно одредбама члана 19. овог закона.

VII ПРЕЛАЗНЕ И ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 27.

Називи места, улица, тргова, органа и организација, фирме и други јавни натписи, ускладиће се са овим законом, најкасније до краја 1992. године.

Члан 28.

Одредбе овог закона о вођењу евиденције, штампању образаца и издавању јавних исправа примењиваће се од 1. јануара 1992. године.

До почетка примене одредаба из става 1. овог члана примењиваће се прописи којима су ова питања уређена на дан ступања на снагу овог закона.

Члан 29.

Поступци из члана 12. овог закона започети пре ступања на снагу овог закона, кад је у питању језик поступка, окончаће се по прописима који су важили на дан ступања на снагу овог закона.

Члан 30.

Даном ступања на снагу овог закона престају да важе Закон о начину остваривања права припадника народности на употребу свог језика и писма код републичких органа («Службени гласник СРС», број 14/71), Закон о означавању фирме и назива организација удруженог рада на језику народа и народности («Службени гласник СРС», број 5/78), Закон о начину обезбеђивања равноправности језика и писама народа и народности у одређеним органима, организацијама и заједницама («Службени лист САПВ», број 29/77) и Закон о остваривању равноправности језика и писама у САП Косову («Службени лист САПК», број 48/77).

Члан 31.

Овај закон ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у «Службеном гласнику Републике Србије».

Закон о избору народних посланика

Члан 60.

У општинама где су у службеној употреби језици националних мањина гласачки листићи се штампају на тим језицима.

Члан 76.

У општинама где су у службеној употреби језици националних мањина записник о раду бирачког одбора штампа се на тим језицима.

Члан 81.

У расподели мандата учествују само изборнелисте које су добиле најмање 5% гласова од укупног броја гласова бирача који су гласали у изборној јединици.

Закон о личној карти

Члан 20.

Текст обрасца личне карте штампа се на српско-хрватском језику.

Текст обрасца личне карте штампа се и на другим језицима народа и народности којима је уставом обезбеђена равноправност употребе језика.

Подаци у обрасцу личне карте исписују се на језицима народа и народности у складу са законом.

Закон о објављивању закона и других прописа и општих аката и о издавању “Службеног гласника Републике Србије”

Члан 4.

Пропис и други акт објављује се у «Службеном гласнику Републике Србије», у тексту који је утврдио доносилац тог акта.

Закон о печату државних и других органа

Члан 3.

Текст печата исписује се на српскохрватском језику ћириличким писмом.
Текст печата органа у аутономној покрајини и органа одређених територијалних јединица у аутономној покрајини исписује се на српскохрватском језику ћириличким писмом, а може се исписивати и латиничким писмом и на језику и писму народности, у складу са законом.

Закон о уџбеницима и другим наставним средствима

Члан 4.

Уџбеник се штампа на српском језику ћирилицом.
Уџбеници страних језика штампају се на одговарајућем страном језику.
Уџбеник се штампа и на језику националних мањина за ученике за које се образовно-васпитни рад изводи и на језику националних мањина.

Члан 17.

Акт министра просвете о одобравању рукописа уџбеника за издавање садржи:

(...)

4) језик и писмо на коме се уџбеник издаје.

Закон о друштвеним организацијама и удружењима грађана

Члан 27.

Друштвену организацију, односно удружење грађана може да оснује најмање 10 радних људи и грађана.

Члан 29.

Не може да се оснује, односно забраниће се рад друштвене организације, односно удружења грађана, ако се слобода удруживања користи ради:

- кршења уставом зајемчених слобода и права човека и грађанина,

(...)

- распиривања националне, расне и верске мржње или нетрпељивости.

Закон о раду

Члан 12.

Лице које тражи запослење, као и запослени, не може се стављати у неповољнији положај у односу на друге, без обзира на пол, рођење, језик, расу, националну

припадност, вероисповест, брачни статус, породичне обавезе, политичко или друго уверење, социјално порекло, имовинско стање, чланство у политичким организацијама, синдикатима или неко друго лично својство.

Закон о политичким организацијама

Члан 5.

Политичку организацију може основати најмање 100 пунолетних грађана.

4. ПРОПИСИ РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ

Закон о јавном информисању

Члан 5.

Сва физичка и правна лица имају право да, под једнаким условима, учествују у јавном информисању.

Члан 14.

Јавно гласило оснива се слободно, без одобрења, уз упис код републичког органа управе надлежног за послове јавног информисања (у даљем тексту: надлежни републички орган управе).

Радио или телевизијска станица оснива се на основу одобрења органа управе из става 1. овог члана које се односи на посебне техничке услове у погледу коришћења фреквенција и испуњење минималних техничких услова за емитовање радио или телевизијског програма.

Члан 24.

Програмску оријентацију, начин рада, права, обавезе и одговорности у јавном гласилу утврђује оснивач јавног гласила.

Програмска оријентација јавног гласила не смије бити усмјерена на насилно рушење уставног поретка, нарушавање територијалне цјелокупности Републике и Савезне Републике Југославије, кршење зајемчених слобода и права човјека и грађанина или изазивање националне, расне или вјерске нетрпељивости или мржње.

Члан 25.

Програмску оријентацију јавног гласила, посредством којег Република, односно јединица локалне самоуправе остварује јавни интерес у информативној сфери, утврђује Скупштина Републике, односно јединице локалне самоуправе, на предлог програмског одбора, за период од четири године, у року од 60 дана од дана именованја програмског одбора.

Програмска оријентација из става 1 овог члана мора да обезбиједи, по обиму, квалитету и садржини, остваривање права националних и етничких група које живе у Републици на јавно информисање на свом језику.

Програмска оријентација из става 1 овог члана мора да обезбиједи, по обиму, квалитету и садржини, остваривање права на јавно информисање на албанском језику.

Закон о избору одборника и посланика

Члан 12.

Избор одборника обавља се у општини као јединственој изборној јединици.

Избор посланика обавља се у Републици као јединственој изборној јединици.

У Републици као јединственој изборној јединици, од укупног броја посланика, пет посланика бира се на бирачким мјестима одређеним посебном одлуком Скупштине Републике.

Члан 43.

Изборна листа за избор одборника, односно посланика утврђена је ако је својим потписима подржи најмање 1 % бирача од броја бирача у изборној јединици, рачунајући према подацима о броју бирача са избора који су претходили одлуци за расписивање избора, без обзира да ли се ради о изборима за предсједника Републике или о изборима за скупштину.

Изузетно од одредбе става 1 овог члана, за политичке странке или групе грађана које представљају Албанце у Црној Гори, изборна листа за избор одборника утврђена је ако је својим потписом подржи најмање 200 бирача, односно за избор посланика утврђена је ако је својим потписом подржи најмање 1000 бирача.

Кривични закон Црне Горе

Повреда равноправности

Члан 43.

(1) Ко на основу разлике у припадности националној или етничкој групи, раси, вјероисповијести, политичком или другом убјеђењу, полу, језику, образовању, или друштвеном положају ускрати или ограничи права човјека и грађанина утврђена уставом, законима, другим прописима или општим актима или ратификованим међународним уговором или им на основу ове разлике даје повластице или погодности, казниће се затвором од три мјесеца до пет година.

(2) Ко супротно прописима о равноправној употреби језика или писма народа или припадника националних или етничких група Југославије ускрати или ограничи грађанину да при остваривању својих права или при обраћању органима или организацијама употреби језик или писмо којим се служи, казниће се затвором до једне године.

*Излагање порузи народа или припадника националних или етничких група СР
Југославије*

Члан 83.

(1) Ко јавно изложи порузи народе или припаднике националних или етничких група Савезне Републике Југославије, казниће се затвором од три мјесеца до три године.

(2) На учиниоца дјела из става 1 овог члана примјењују се одредбе члана 82. став 3 овог закона.

Закон о светковању вјерских празника

Члан 3.

Право на плаћено одсуство, ради светковања вјерских празника, припада:

- православнима за Бадњи дан, Божић (два дана), Велики петак, Васкрс (други дан) и крсна слава;
- римокатолицима за Бадњи дан, Божић (два дана), Велики петак, Ускрс (други дан) и Сви Свети;
- муслиманима за Рамазански бајрам (три дана) и Курбански бајрам (три дана);
- Јеврејима за Пасху (два дана) и Јом Кипур (два дана).

Члан 5.

Одговорно лице у предузећу, установи, другом правном лицу, државном органу и предузетник, који запосленом не обезбиједи плаћено одсуство за светковање вјерског празника, казниће се за прекршај новчаном казном у износу од једне половине до двадесетоструког износа минималне зараде у Републици.

Закон о правном положају вјерских заједница

Члан 2.

Грађани могу оснивати вјерске заједнице.

Оснивање, или престанак рада вјерске заједнице, односно њеног органа или организације оснивач је дужан у року од 15 дана пријавити општинском органу управе надлежном за унутрашње послове (у даљем тексту: надлежни општински орган управе) на чијој је територији сједиште новоосноване или укинуте вјерске заједнице, односно њеног органа или организације.

Закон о печату Републике Црне Горе и печатима државних органа

Члан 4.

Текст печата исписује се у концентричним круговима око Грба Републике Црне Горе, на српском језику ијекавског изговора.

Закон о личном имену

Члан 2.

Припадници националних И етничких група лично име могу уписати на свом писму.

Закон о невладиним организацијама

Члан 2.

Невладино удружење

Невладино удружење (у даљем тексту: удружење) је непрофитна организација са чланством, коју оснивају домаћа и страна правна и физичка лица, ради остваривања појединачних или заједничких интереса или ради остваривања или афирмисања јавног интереса.

Члан 5.

Примјена закона

Одредбе овог закона не примјењују се на: политичке организације, вјерске заједнице, синдикалне организације, спортске организације, пословна удружења и организације и фондације чији је оснивач држава, као и на невладине организације које су основане посебним законом.

Члан 9.

Оснивачи

Удружење може основати најмање пет лица са пребивалиштем, боравиштем или сједиштем у Републици.

Фондацију може основати најмање једно лице независно од пребивалишта, боравишта или сједишта у Републици.

Уколико фондацију оснива више лица, своја права остварују заједнички, уколико друкчије није предвиђено актом о оснивању.

Закон о употреби националних симбола

I ОСНОВНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 1.

Припадници националних и етничких група у Републици Црној Гори (у даљем тексту: Република), имају право на употребу и истицање националних симбола, на начин и под условима утврђеним овим законом.

Члан 2.

Националним симболима, у смислу овог закона, сматрају се симболи које припадници националних и етничких група употребљавају за изражавање свог националног идентитета.

II УПОТРЕБА НАЦИОНАЛНИХ СИМБОЛА

Члан 3.

Слободна је употреба националних симбола, осим у случајевима предвиђеним чланом 4 овог закона.

Члан 4.

Забрањена је употреба, односно истицање националних симбола:

1) испред и у објектима Скупштине Републике Црне Горе, председника Републике Црне Горе, Владе Републике Црне Горе, Уставног суда Републике Црне Горе, Врховног суда Републике Црне Горе, Државног тужиоца Црне Горе, других државних органа и организација које обављају јавну службу и органа локалне самоуправе;

2) приликом међународних сусрета, политичких, научних, културно умјетничких, спортских и других скупова на којима је представљена Република;

3) приликом прослава, свечаности, спортских, културних и других манифестација у организацији Републике или органа локалне самоуправе;

4) у другим случајевима предвиђеним законом.

Члан 5.

У јединицама и непосредним облицима локалне самоуправе у којима припадници националних и етничких група чине већинско становништво, у данима државних празника Републике Црне Горе, испред објеката органа локалне самоуправе, поред државних симбола, истичу се и национални симболи.

Када се национални симболи употребљавају, односно истичу уз државне симболе, државни симбол заузима почасно мјесто.

Члан 6.

Национални симболи не могу се употребљавати у истовјетном или модификованом облику као знак политичке странке, предузећа, установе и другог правног лица или организације.

Национални симболи не могу се употребљавати као робни или услужни жиг, модел или узорак, нити као било који други знак за обиљежавање роба или услуга.

III КАЗНЕНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 7.

Новчаном казном до тристаструког износа минималне зараде у Републици казниће се за прекршај правно лице које употреби национални симбол супротно одредбама чл. 4, 5 и 6 овог закона.

За прекршај из става 1 овог члана казниће се и одговорно лице у правном лицу новчаном казном од десетоструког до двадесетоструког износа минималне зараде у Републици или казном затвора од 15 до 60 дана.

Физичко лице које употребљава национални симбол супротно одредбама чл. 4, 5 и 6 овог закона казниће се новчаном казном од десетоструког до двадесетоструког износа минималне зараде у Републици.

Члан 8.

Учиниоцима прекршаја из члана 7 овог закона може се уз казну изрећи заштитна мјера одузимање предмета којим је учињен прекршај.

IV ЗАВРШНА ОДРЕДБА

Члан 9.

Овај закон ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у «Службеном листу Републике Црне Горе».

Одлука о надлежностима и саставу републичког савјета за заштиту права припадника националних и етничких група

Члан 1.

Републички савјет за заштиту права припадника националних и етничких група (у даљем тексту: Савјет), као самостални орган Републике Црне Горе, предузима мјере, активности, радње и врши друга права и дужности утврђена Уставом и овом одлуком, ради очувања и заштите националног, етничког, културног, језичког и вјерског идентитета националних и етничких група и остваривања тих права утврђених Уставом.

Савјетом руководи предсједник Републике.

Члан 2.

Савјет прати односе и појаве од значаја за остваривање и поштовање Уставом утврђених права припадника националних и етничких група и са својим запажањима, мишљењима и предлозима упознаје надлежне органе ради предузимања потребних мјера.

Члан 3.

Поступак за очување и заштиту права националних и етничких група може покренути сваки грађанин, политичка странка, удружење или други орган, када оцијени да је потребно обезбиједити остваривање, очување и заштиту права припадника националних и етничких група.

Члан 4.

Савјет има право да од органа и организација захтијева достављање потребних обавјештења и података, односно да му се достави на увид општи акт ако су та обавјештења, подаци и акти од значаја за остваривање и заштиту права припадника националних и етничких група.

Органи и организације из става 1 овог члана обавезни су да поступају по захтјеву Савјета.

Члан 5.

Савјет покреће поступак за укидање или поништавање општих аката органа, односно организација, којима се повређују права припадника националних и етничких група.

Савјет може предложити надлежном органу, односно организацији, обустављање од извршења општег или појединачног акта, донесеног ван управног или судског поступка, односно радње, ако би извршењем тога акта, односно радње, дошло до повреде права припадника националних и етничких група.

Члан 6.

Савјет даје иницијативу за покретање поступка пред Уставним судом за оцјену уставности и законитости општих аката органа, односно организација када оцијени да је тим актима повријеђено право припадника националних и етничких група.

Члан 7.

Савјет доноси препоруке, декларације и утврђује предлоге, које доставља надлежним органима и организацијама.

Орган, односно организација дужи су да одмах узму у поступак захтјев Савјета и да, најкасније у року од 3 дана од његовог пријема, донесу одговарајућу одлуку или заузму став по том захтјеву.

Ако орган, односно организација изричито или прећутно одбије да размотри захтјев Савјета, Савјет ће предложити покретање поступка одговорности против одговорног лица у том органу, односно организацији.

Члан 8.

Рад Савјета је јаван.

Савјет обавјештава јавност о стању и појавама у области очувања и заштите права припадника националних и етничких група, који су од интереса за Републику.

Јавност рада Савјета обезбјеђује се и објављивањем одређених ставова Савјета путем средстава јавног информисања или у «Службеном листу Републике Црне Горе».

Члан 9.

Чланове Савјета бира, на предлог председника Републике, Скупштина Републике на вријеме од двије године.

Предлог садржи број чланова и састав Савјета при чему се обезбјеђује да у саставу Савјета буду заступљени припадници вјероисповијести, националних и етничких група, као и одређени број истакнутих јавних и политичких личности Црне Горе, који уживају високи углед и повјерење међу грађанима.

Члан 10.

Предсједник Републике, на основу одлуке Савјета, може предложити Скупштини разрјешење појединог члана Савјета и прије истека времена за које је биран.

Члан 11.

Функција члана Савјета је почасна.

Чланови Савјета, у вези са вршењем своје функције, имају права сагласно прописима који важе за републичке функционере.

Члан 12.

Чланови Савјета имају право да буду редовно и благовремено обавјештавани о свим питањима од значаја за обављање своје функције.

Информативне, документационе и друге материјале за потребе Савјета обезбјеђује Генерални секретаријат председника Републике.

Организационе, стручне и друге послове за потребе Савјета обавља Генерални секретаријат председника Републике.

Члан 13.

Савјет доноси пословник о свом раду.

Пословником се ближе одређују права и обавезе чланова Савјета, њихова одговорност, организација и начин рада Савјета.

Члан 14.

Средства за рад Савјета обезбјеђују се у Буџету Републике.

Члан 15.

Ова одлука ступа на снагу даном објављивања у «Службеном листу Републике Црне Горе».

Закон о основној школи

Члан 11.

На подручјима на којима живи већи број припадника националних и етничких група оснивају се школе или одјељења са наставом на језику тих националних односно етничких група.

Зависно од услова и могућности, за припаднике националних и етничких група може се увести настава на њиховом језику и у другим школама и одјељењима тих школа.

Члан 12.

На подручјима на којима живе заједно припадници југословенских народа и припадници националних и етничких група, могу се основати школе или одјељења ових школа са двојезичном наставом.

Члан 17.

Основна школа се оснива као јавна установа.

Основну школу као јавну установу у државној својини може основати држава, односно друштвено-политичка заједница и правно лице.

Закон о средњој школи

Члан 14.

Зависно од услова и могућности, за припаднике националних и етничких група настава се може изводити на језику националних и етничких група.

На подручјима на којима живе заједно припадници југословенских народа и албанске народности могу се оснивати школе или одјељења са двојезичном наставом.

Школе за припаднике албанске народности се оснивају и настава се у њима изводи на албанском језику у оквиру јединственог система васпитања и образовања утврђеног законом.

Када се у школи настава изводи на албанском језику, ученици обавезно уче српскохрватски језик.

Закон о универзитету

Члан 6.

Настава на универзитету се изводи на српском језику.